

<i>Szépirodalom</i>	
Villányi László versei	5
Király László versei	7
Böszörményi Zoltán: El nem küldött levél Thomas Mann-nak	10
Bene Zoltán: Elfeledett faluban elfeledett lány	14
Beck Tamás: Száguldás	23
Tamás Kincsó: Jázmin	25
Serestély Zalán versei	30
Sánta Miriám versei	45
Balthasar Waitz: A magyar barát (Szenkovics Enikő fordítása)	47
Murányi Sándor Olivér: Jégtutaj	52
Becsy András: Commedia	54
Drávucz Zsolt haikui	58
<i>Scripta Mundi</i>	
Magary Agnes: Az ember, akit ötször temettek el, és egyéb irodalmi csacskaságok	60
<i>Vox Populi</i>	
Bakcsi Botond: A republikánus politikafilozófia lehetőségei (Demeter M. Attila <i>Korunk politikai filozófiája</i> című kötetéről)	71
Markó Béla: Pan professzor Európája (Cristoph Pan nyolcvanadik születésnapjára)	81
<i>Ködoszlás</i>	
Borsi-Kálmán Béla: Kell egy csapat! (Epizódok Sebes Gusztáv boszorkánykonyhájából, 1949–1956) (I. rész)	90
<i>Ujjlenyomat</i>	
Polgárok Keleten (Oláh Sándor beszélgetése Hegyesi Jánosné Csiki Alizzal)	123
<i>Szemle</i>	
Borsodi L. László: Kalandozás a posztmodernbe – a járhatatlan költői út (<i>Baka István alkalmi és trefás versei</i>)	142
Märçutiu-Rác Dóra: „Azt játsszák, hogy köztük se kutya, se ember, se embernek kutyája” (Serestély Zalán: <i>Az állomás három kutyái</i>)	147
Zsidó Ferenc: Meghökkenítő hétköznapióság (Patak Márta: <i>Enyhítő körülmények között</i>)	151
Máriás József: Dávid Gyula 90 (<i>Corollarium</i> . Köszöntőkötet a 90 éves Dávid Gyula tiszteletére; Dávid Gyula: <i>Elődök nyomában – Kortársak közelében</i>)	155
Olvasólámpa (Nyirán Ferenc, Tar Sándor és Tomasi di Lampedusa könyvéről)	175
Előfizetők listája	182

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövetei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Villányi László

ÉLETEDEN TÚLRA

Időnként nem árt figyelmeztetni: évtizedről évtizedre
ajándékok sokaságával halmozta el a Jóisten.

Egy másik szigeten láttam a templom egerét. Most
itt motoszkál padlásunkon.

Följegyzi a hiányt: prágai bangita, sárgavesszős som,
szárnyas kecskerágó, magas csukóka, kínai boróka,
tatár lonc, turkesztáni szil, madárbirs, mahónia.

November másodikán álmomban kórtermeken át
kanyarog a vonat, súlyos szatyrokkal érkeznek
szüleim; segítek cipekedni.

Nődögél a tavasszal ültetett diófacsemete. Mire dús
lombot növeszt, életeden túlra nyúlik árnyéka.

GÖDRÖT ÁSOK

Mint a fecskék, majd kiülünk mi is, felkészülünk
a leghosszabb útra? Bizony vannak ehhez hasonló
öreges gondolataid; pedig milyen jó helyen időznek
azok a fecskék.

Előrelátónak ismerik, valójában csak irtózik a káosztól;
a közeledő vihar hírére összegyűjti a magnólia lehullott
leveleit, nehogy a majdani tavacska gödrébe sodorja
őket a szél.

Átvonatozol egy éjszakát, s a teliholdas hajnalon
másvalaki versében találod magadat.

Biciklizik az alma-, a körte- s a szilvafa.

Könnyű gödröt ások a folyton termő málnatöveknek,
ültetésig nehogy kiszáradjanak. Valamiképpen így tettem
az emlékeimmel is.

Király László
RETRÓ. A LÁTHATÁR

Mikor a láthatáron megjelent,
vörösnnyakkendős gyerekkor reggelén,
a békeharcosok pompás serege,
élén a legelszántabb verekedőkkel,
élén a legfaszább vívóbajnokokkal,
féktelen habzó szónoklatokkal,
duplaszájú s -tollú poétákkal,
tíz körömmel magasba törekvő
anyámasszony-katonáival...

...még az igazak is elkábultak a dicsőség
cirkalmazott ígéretétől, bukszáitól.

A béke harcosainak seregében –
írta Horváth Imre bácsi Nagyváradon,
vagy hol, egy folyóparti cukrászda
ihletett teraszán, konyakkal
jól megnyomva teremő ceruzáját és
büszkén fogadva most és mindörökké
az Utunk című lap felkérését Kolozsvárról:
„Szükség van Rád mindig, Imre – írta
Létay Lajos –, szükség a tankönyvben
s mindenütt; hadd szavaljon Irénke
Tordán, tudod, emlékszel Irénkére,
Régenben, Vásárhelyt, Szeredában,
Keresztesen, Szentmártonban, Ko-
rondon és mindenütt szép Hazánkban...

...s hadd faragják fiaink a béke kardjait;
fűzfából bicskával a legegyszerűbb,
ha jól megtanultad már a leckét és
álmodban is felmondod bátran a
Párt KB tagjainak névsorát...

... halál tehát a háborús uszítókra,
ne feledd Tito marsall
az amerikai imperializmus láncos kutyája,
a jugoszláv népek véreskezű hóhéra...
...De éber légy: Pauker A., és Luka L.
már nincs a válogatottban, Imre, ne igyál!
Jól tartsd észben: már Lukafalva sincs.”

A béke harcosainak seregében
halál a jobb- és baloldali elhajlókra (is)!,
legyen mit eldalolni tűzről pattant
unokáinknak dicsfényes vénkorunkban:
„Amikor mi harcba szálltunk a békéért...
Kő kövön, szív szíven nem maradt!
A háborús uszítók bele kiontva...
Kifordult szemek, beszakadt dobhártya,
úgy kell nekik! Mikor a láthatárokon
megjelentünk
És ne feledjük: száll az idő.
Homályosul az obsitos emlékezet. De
mindörökké legjobb s kitartóbb
mégis a somfakard.”

KÖLTŐK

Húszévesen
mindent tudtam
és mindent írtam.

Hány éves vagy? –
faggatott gonoszul
valahány világszép
szeretóm.
Kétszáz,
feleltem
mélabúsan ...

S. MARI FÉNYKÉPE

Szép volt és
vidám volt és
ropogós,
hibátlan.

Hajnal volt, és
követelőző, és
egészséges,
mint a makk:

amerre ment,
minden fényes szőrű
disznókonda
nyála kicsordult.

PARANCSAINK

Dicsértessék
Jézuskrisztus!
Allah a leg-
hatalmasabb!
Osszátok ki
szaporán a
lőszert!

A KÜSZÖB

Gondolkodom,
tehát
nem vagyok
hajlandó...

Böszörményi Zoltán
EL NEM KÜLDÖTT LEVÉL
THOMAS MANN-NAK

Még idén nyáron írni akartam neked,
de a sok utazás és idegeskedés miatt
hetekig halogattam,
hónap sorjázott hónap után,
mégsem ragadtam tollat.
Nem is lesz belőle semmi,
intettem lemondóan egyik reggel
barbadosi lakásom teraszán,
mikor hirtelen feltűnt
számítógépem monitorján
a Pacific Palisades-i (volt) házad kapuja,
jobb oldalán a vörös téglából rakott csonka oszlop,
rajta a cím: 1550 San Remo drive.
Nem tudom megmagyarázni,
hogyan került a fotó élém.
Valamit kerestem az archívumban,
egy elveszett memoárt,
egyszer csak ott volt előttem a kép.
– Állj csak az oszlop elé! –
mondtam Panna lányomnak,
aki hosszú lábaival odaugrott,
és kerek arcát kihívóan
kamerám elé tolta, rám mosolygott,
két ujjával V-betűt formált.
– Így jó? – kérdezte,
és meg sem várta válaszom,
máris ellépett, a fekete rácsos kapun
bekukucskált az udvarba.
Bontásból származó deszkák,
téglák, gipszfaldarabok

egymás hegyén-hátán,
halmokban magasodtak.
Ha most látnád, milyen rumli van
a volt házad udvarán – gondoltam –,
elszorulna a torkod,
kivennél néhány hónap szabadságot,
Zürichbe utaznál Katiával,
ahol újra megállapítanád,
gazdag ember vagy,
nagyon sok adót kell fizetned.
A taxisofőr, aki ma
kihozott bennünket a Rodeo drive-ról,
a Beverly Hills-i Wilshire Szálloda elől,
a pénzt tartja az életben a legfontosabbnak.
Mielőtt kiszállnánk a kocsiból, meg is kérdezi,
miféle zarándokhelyre hozattuk magunkat,
mert ő eddig erről a házról nem tudott,
pedig harminc éve Los Angelesben
és környékén dolgozik.
(Később, húsz perc múlva,
újra kiakad a Villa Aurora előtt,
bosszúsan legyint, amikor megkérdem,
tudja-e, ki volt Lion Feuchtwanger,
hogy kik jártak ebbe a házba akkortájt,
és már sorolom is a neveket: Thomas Mann,
Heinrich Mann, Arnold Schönberg, Wicki Baum,
Bruno Frank, Ludwig Marcuse, Franz Werfel,
Bertolt Brecht, Charlie Chaplin, Charles Laughton,
a listát még folytathatnám – fordulok feléje –,
de ő tiltakozik.
– Elég! Elég! – Nem kíváncsi senki másra,
az említetteket sem ismeri,
csak azt mondjam el,
megéri-e nekem az a százötven dollár,
amit ezért a fuvarért kifizetek,
mert ő sokkal izgalmasabb

helyekre is elvihetett volna,
ha kikérem a véleményét.)

Még itt állunk Pannával a kapu előtt.
A fákat nézem, vallatom,
hátha ők egy léleknyit
vissza tudnak hozni belőled
a hetven év távlatából,
a lombjukban bujkáló szélnek súgnak
valamit rólad,
amit én most nem hallhatok.
- Ó, már tudom, hova jöttünk -,
mondja a taxisofőr, úgy ujjong,
mintha most fedezte volna fel
Amerikát, és gyorsan meg kell osztania
valakivel a hírt - tavaly adták el ezt a házat,
tizenhárommillió-kétszázötvenezer dollárért,
és tudja, kinek, a német államnak.
Azt írja itt az ingatlanközvetítő,
hogy tizennégymillió-kilencszázkilencvenötezer
dollárt kértek érte,
de senki sem akarta ennyiért megvenni,
pedig 1953-ban Chester Lappen ügyvéd
potom ötvenezer dollárt
fizetett érte egy bizonyos Thomas Mann-nak,
aki Svájcban élt.
Várjon csak, mindjárt kiszámolom,
mennyit romlott 1953 óta a dollár -
lapoz okostelefonján,
majd hümmög, csóválja fejét,
nem akar hinni a szemének -,
kettőszázhatvanöttször, körülbelül -
mondja keserűen -,
és ha ezt elosztom hatvanöttel,
az átlagban évi
négyszeres vásárlóérték-romlást jelent,
ez egy kicsit sok, nem gondolja? - kérdezi,

majd gyorsan megtoldja –,
de hát a világ nem áll meg,
a Nap is elégetett azóta bazi sok energiát,
és felgyorsult ütemben olvadnak a jéghegyek,
ózonlyukak keletkeznek,
megnőnek a tengerszintek,
nemsokára víz alá kerül New York,
Florida egy része,
itt meg széthasadozik alattunk a föld, annyit reng,
és mindent felemésztenek az erdőtüzek.
Ennyi neked, világ! – füttyent.
Panna közben ugrál a nemrég leterített,
fekete-lila árnyalatokban játszó flaszteren,
én meg – miközben hallgatom a söfört –,
azt fürkészem, vajon hol állhatott a kocsijával
majdnem két órán át Susan Sontag,
az út melyik oldalán,
hogy felkészüljön a veled való találkozásra.

Bene Zoltán

ELFELEDETT FALUBAN ELFELEDETT LÁNY

Minha megéreztem volna, mi vár rám, összeszorult gyomorral szálltam be az autóba, hogy az elfeledett faluba hajtsak. A szerkesztőség öreg Opelje nehezen indult. A szívem a torkomban dobogott, hátha nem is berreg föl a motor, és maradhatok még egy ideig.

- Zsákfalu - mutatott a képernyőn a Google Mapsen körvonalazódó foltra Gyuri, a rovatvezetőm, egy nappal korábban. - Néhány héttel ezelőtt, egy lapindító értekezleten nevezte valaki elfeledett falunak, nem emlékszem, kicsoda, arra sem, hogyan került szóba. Szerintem tíz éve nem írtunk róluk semmit, azt se tudjuk, mi van ott. Még egy tisztességes honlapja sincs az önkormányzatnak, a legutolsó frissítés van vagy hatéves. Azt se tudnánk, ki a fene a polgármester, ha az országos adatbázisban nem néztünk volna utána.

- Na, és ki az? - kérdeztem, hogy valami érdeklődést mímeljek.

- Schmidt Ferenc. De ez nem lényeges. A fontos, hogy menj oda, nézz körül.

- És minek kellene odamennem, nem elég fölhívni őket?

Gyuri szigorú pillantást vetett rám.

- Próbáltam, nem veszi föl senki. Szerintem csak néha mennek be a hivatalba. Lehetnek vagy harmincan, negyvenen, maximum ötvenen.

- Ezért menjek oda? - akadékoskodtam. - Mi érdekeljen? És főleg, mi érdekelheti az olvasót?

- Ne hisztizz, Gergő - mélyült el egy tercnyit Gyuri hangja, mint mindig, amikor elege van a társalgásból. - Írhatsz egy jó kis riportot, szociográfiai telítettségűt. Neked való, nem? Mindig ilyesmiért nyagatsz...

A legrosszabb az egészben, hogy igaza volt. Tényleg ilyesmiért abajgattam állandóan. Az elfeledett faluba, aminek egy évtizede a hírét sem hallotta senki, oda mégse akaródzott menni. Csakhogy az Opel másnap reggel csak beindult, szörtyögve duruzsolt a motor. Nekivágtam hát kelet felé, ki a városból, el az autópályától, keresztül a pusztán, kidőlt-bedőlt falú tanyák, szántóföldek, ligetek és lovasbirtokok között.

Jó másfél órán át vezettem. Az utolsó húsz percet minősíthetetlen úton. Egyedül az vigasztalt, hogy a CD-lejátszó működött. Egész úton a The Smiths *The Queen is dead* című albumát hallgattam. Keserédes, nosztalgikus, melankolikus hangulat töltötte be az autó utasterét.

Az elfeledett falu kezdetét nem jelezte semmi. Az egykor a helység-névtáblát tartó, ezüstszínű alumíniumoszlopok egyike még állt, foszlott szalmakoszorú csüngött rajta, a másiknak nyoma sem maradt. Úgy negyven méterrel később kezdődtek a házak. Mintegy ötven házból állt a település. Kétharmaduk a főút mellett épült, a többi az egyetlen keresztutcában. A két utca kereszteződésében aprócska templom, inkább kápolna omladozott, mellette a hajdani tanácsháza, immár nyilván polgármesteri hivatal megviselt, a település méretéhez képest indokolatlanul robusztus tömbje, amelyben a bolt is helyet kapott. Leparkoltam a hivatal előtt. Mindent zárva találtam: a boltot (a kopott felirat szerint az ÁFÉSZ kiolvashatatlan számú vegyesüzlete), a polgármesteri hivatalt, a kápolnát. Utóbbi kapujának mindkét szárnyába egy-egy lyukat vágtak, azokon vastag láncot vezettek keresztül, és hatalmas lakattal zárták rövidre a kört. A kápolna tetőszerkezete beomlott, valószínűleg a belső térbe zuhant. Talán ezért láncolták le a kaput, bent életveszély fenyegette volna azt, aki betéved.

Kizárólag kóbor kutyákat, árokparton legelő, kipányvázott kecskéket és totyogó libákat láttam, embert sehol, egy lelket sem. „The boy with the thorn in his side / Behind the hatred there lies” – dúdoltam félhangosan. Nem igazán illett ide ez a dal, mégis jólesett, hogy nem tudom kiverni a fülemből. Úgy éreztem, a szó szoros értelmében lementem a térképről, túlfutottam a világon, az irrealitás földjére keveredtem, s egyedül a The Smiths kapcsol a valósághoz.

- Hello - hallottam a hátam mögül. Összerezentem.

Megfordultam. Egy magas, szőke férfival találtam magam szemközt. Nyolc-tíz lépésre állt tőlem. Fogalmam sincs, honnan bújt elő, miért nem vettem észre, hogy közeledik. Biztosan túlságosan elmerengtem.

- Who are you looking for? - kérdezte a szőke, erősen németes akcentussal.

- Anyone - szellemeskedtem. - And I found it.

A szőke férfi kényszeredetten elmosolyodott.

- Nem beszél magyarul? - a hangom kopogott, mint facipó a parkettán.

- Csak kicsi beszél - szabadkozott.
- Eszembe jutott a polgármester neve.
- Legjobban Schmidt úrnak örülnék.
- Ich bin Schmidt. Franz Schmidt.
- The Mayor? Das Bürgermeister?
- Ja. Wie kann ich helfen?
- Nem nagyon beszélek németül - vontam meg a vállam. - Angolul inkább, bár az se az erősségem.
- En csak kicsi beszél magyar.
- És van, aki nem csak kicsi beszél magyar?
- Franz Schmidt a falu túlsó vége felé mutatott.
- Dort. Am Waldrand... Falu vege, erdő kezd magat. Großes Haus, nagy hasz.
- Rendben - biccentettem felé. - Danke schön.
- Visszaléptem az Opelhez, kinyitottam az ajtót. Mielőtt azonban beülhettem volna, a polgármester újra megszólított.
- Sorry, Mister... Who are you?
- I'm a journalist. Egy újságíró. Journalist.
- Franz Schmidt a fejét vakargatta.
- Ja... Ertem. Und... Willst du, na, ja, akar irni? Akar irni mi falu?
- Még nem tudom, mit akarok - szálltam be a volán mögé. - I don't know what I want yet...

Beindítottam a motort, ami ezúttal azonnal fölberregett. Ennek kifejezetten örültem, semmi esetre sem szerettem volna folytatni ezt az egyre kínosabbá váló dialógust Franz Schmidttel, aki az Országos Választási Iroda szerint Schmidt Ferenc. Nem érdekelt, hogy mennyire vagyok faragatlan, egyszerűen csak szerettem volna szabadulni a szituációból. Becsaptam az ajtót, és elhajtottam.

A falu végén, az erdő szélén (amolyan alföldi erdő volt ez is, persze, inkább erdészeti faültetvény) valóban állt egy, a többinél nagyobb ház. Míg elértem odáig, többnyire rendezett előkertek és takaros épületek előtt gurultam el. Csak embert nem láttam sehol. Ahogy függönyt sem az ablakokon.

A nagy ház előtt fékeztem. A magas téglakerítést fémkapu törte meg, csengő gombját nem találtam, ezért megdöngettem a vasat. Később, mivel nem történt semmi, megismételtem.

- Comein! - hallottam végre egy női hangot. - Komm rein! Kom binnen!

Lenyomtam a kilincset, már benn is jártam az udvaron. A ház ajtajában tizennyolc-húszéves-forma lány állt.

- Jó napot! - köszöntem rá.

- Jó napot - fogadta a köszönésem. - Segíthetek?

- Talán - elmondtam, melyik napilaptól érkeztem. - A nevem Igaz Gergő, újságíró vagyok.

- Jöjjön be, ha akar - állt félre az ajtóból. Hátat fordított nekem, elindult a ház belsejébe. Követtem. Levettem a cipőm, a zoknimon szerencsére nem tátongott lyuk. A folyosón át egy hatalmas, teremszerű szobába jutottam, aminek a falai mellett masszív könyvespolcok roskadoztak többezernyi kötet súlya alatt. A lány egy hokedlin ült, a helyiség közepén.

- Júlia a nevem - mondta. - Leülhet nyugodtan.

Öt-hat ingatag széket láttam a polcok mentén, az egyiket közelebb húztam Júliához, letelepedtem rá.

- Ne haragudjon, hogy így magára török - nyökögtem. - Vajon lehetséges az, hogy Ön itt az egyetlen magyar?

- Én vagyok az egyetlen magyar - bólintott. - Mindenki más meghalt vagy elment.

- És kik élnek a házakban?

- Németek és hollandok. Főként.

- Mióta?

- Mit mióta?

- Mióta Ön az egyedüli magyar itt?

- Hat éve. Amióta befejeztem az általános iskolát.

- A szülei?

- Ők sem élnek már.

Lehajtottam a fejem. Reagálnom kellett volna valamit, de bármit is mondok, hamisan cseng.

- Megijedtek magától? - törte meg a lassan feszélyezővé nyúló csöndet Júlia.

- Hát, ha meg nem is ijedtek... - mentegetőztem.

- Nem nagyon jár erre senki - vágott a szavamba -, évekig be nem teszi ide a lábát élő ember. Csak mi vagyunk, a lakosok.

- És miből élnek? Megtermelnek maguknak mindent?

- Majdnem mindent. Havonta egyszer Franz bácsi elmegy a furgonjával. Bevásárolni. Hoz mindenkinek, amit kér.

- Nyugdíjasok?

Júlia nem válaszolt, bár mintha megmozdította volna a fejét. Ezt igennek értelmeztem.

- És Ön?

- Nekem a bátyám küld pénzt. Azt is Franz bácsin keresztül kapom. Nem sok, de elég. Nincs szükségem semmire. Kiszámoltam, hogy mire kiolvasom a könyvtáramat, kilencvenéves leszek.

- Nem vágyik el innen?

Júlia megvetően mért végig.

- Jártam iskolába, tudom, mi van máshol. Miért vágnék el innen? Elszégyelltem magam.

- Írni akar rólunk? - szegezte nekem a kérdést.

- Nem - ingattam a fejem. - A rovatvezetőm szeretné, hogy írjak.

- Nem fog neki örülni senki. Itt mindenki a nyugalmat keresi. Hogy hagyják békén, azt akarja.

- Abszolút meg tudom érteni.

- Tudja, az én szüleim gyógypedagógiai iskolába jártak. Ma már nincsenek ilyenek, de régen, nyilván tudja, a gyöngye képességűeket rakták oda, meg a deviánsokat. Az apám például olyan erősen dadogott, hogy alig akadt ember, aki értette, miről makog. Anyám szerint azért, mert gyerekkorában a nagyapám minden péntek este bezárta egy ládába, és csak hétfő reggel engedte ki onnan. A nagyapám alkoholista volt, így óvta a fiát attól, hogy elverje, amikor lerészegedik. Az anyám meg tényleg nagyon buta asszony volt, szinte semmit nem értett, magyarázhatott neki az ember bármit, míg ki nem száradt a szája... Semmi eredmény, soha. Mégis ekkora házat építettek és ilyen könyvtárat vásároltak. Mert a holland-német határon egy idősek otthonában kezdtek dolgozni tizenöt éve. A bátyámat magukkal vitték. Én még kicsi voltam, ötesztendős, iskola előtt álltam, ezért a nagyanyámmal maradtam, itthon, anyám anyjával, mert az apám szülei meghaltak régen. Anyámék jól végezték a dolgukat a szeretetotthonban. Azt hiszem, ők szeretni nagyon tudtak, csak irántam nem tudták kimutatni, mert okosabb voltam náluk és ez zavarta őket. Idegeneket könnyebben szerettek, mint a saját vérüket, aki olyan szívszorítóan idegennek tűnt számukra.

Júlia kisimított egy kósza tincset a szeméből.

- Nem tudom, hogyan válhattam okosabbá náluk - folytatta, megnyalva az ajkait apró, hegyes nyelvével -, nem értem, miként és mi végett. Persze az, hogy több eszem van, mint nekik volt, nem sokat jelent. De ez most nem lényeges, talán nem is tartozik ide. Ami biztosan idetartozik, az az, hogy egy gazdag németalföldi vénember a szüleimre hagyta a vagyona egy részét, abból vették ezt a házat meg a könyveket. Azért itt, mert ebből a faluból származtak... Innen származunk. Amikor utaztak visszafelé, pár nappal azután, hogy én beköltöztem, egy sofőr elaludt az osztrák autópályán. Mindketten szörnyethaltak. A bátyám nem volt velük, mert nem hozták haza. Ő azóta sem ül autóba, kertész abban az idősek otthonában, apám is az volt előtte. Én nem megyek hozzá, ő nem jön hozzám. Föl sem ismerném, ő se engem.

- Nincs internet? - vettem közbe.

Júlia megrázta a fejét.

- Nincs rá szükségem. Franz bácsinak van, de ő is csak ritkán használja.

- A nagymamája is meghalt?

- Mindenki meghalt vagy elment. Senki nem akart itt élni. Azt mondták, az Isten háta mögött van ez a hely... De én jobban szeretem így, mint szem előtt lenni. És a szépen lassan ide költöző németek meg hollandok ugyancsak. Nekik elégük lett a nagyvilágból, én meg nem is vagyok rá kíváncsi.

Erre nem tudtam mit mondani, csak lógattam a fejem. Fölmerült bennem egy pillanatra, hogy biztosan álmodom. Álomnak mégis túlságosan valószínűnek tűnt az egész. Valóságnak viszont erősen álomszerű volt.

- Nem hiszem, hogy érdemes ezt megírnia - riasztott föl Júlia gondolataimból.

- Én sem - hagytam rá.

- Nem hinnék el, ugye, erre gondol?

Valóban erre gondoltam. Ha valakitől hallanám Júlia történetét, én sem hinném el, suta horror sztori bevezetőjének ítélném, a falu esetét az új lakóival meg ostoba tanmesének a civilizáció kontra természetesség nagy polémiájában.

Most pedig a másodvonalbeli horrorfilmek forgatókönyvei szerint annak kellene következnie, jutott eszembe, hogy belép Franz bácsi egy

machetével, és összekaszabol, aztán megetet a disznókkal. Vagy bezárnak egy pincébe, míg meg nem őszülök és a szememben az írisz pirossá nem érik, kenyéren és vízen tartanak, míg ártalmatlanná nem aszalódom.

A magyar valóságban semmi ilyesmi nem történt. Élek, nem esett bajom. Elbúcsúztam Júliától, beültem a szerkesztőségi autóba, visszahajtottam a városba. Írtam egy semmitmondó hat flekket az elfeledett faluról. Azt a hat flekket is gyorsan elsodorta a legújabb szenzáció, végül meg se jelent, Gyurinak, a rovatvezetőmnek is kiment a fejéből. Én aztán véggépp nem forszíroztam. A falu mindennap kísértett. Sokat meláztam azon, hogy újra meg kéne látogatnom Júliát.

Úgy három hónap múlva érkezett el az ideje, nyár végén. Ezúttal az egyik barátom Fordjával mentem, a The Smiths *The world won't listen* című albumát hallgattam útközben. Minden ugyanolyan volt, mint legutóbb. A kápolna és a hivatal környékén senkit sem láttam, kecskét, libát sem. Néhány beesett horpaszú kutya hevert az árokszélen, a parlagfűbe taposott tisztásokon. A házak nem változtak, az erdőszéli nagy épület is változatlan maradt. Megdöngettem a kaput, többször egymás után. Hosszú percekig nem történt semmi.

- Sétálni voltam - hallottam egyszerre a hátam mögül.

Júlia állt előttem, pár lépésre tőlem. Fogalmam sincs, honnan bújt elő, miért nem vettem észre, hogy közeledik, miért nem hallottam a lépteit. Itt mindenki nesztelenül oson, cikkant át a fejemen.

- Jó napot kívánok - mondtam.

- Bejöhet, ha akar - sétált oda a kapuhoz a lány, belökte, elindult a ház felé. Követtem.

- A németek és a hollandok nem mutatkoznak - dünnyögtem.

- Elköltöztek - világosított föl Júlia. - Zalába. Ott még jobban érzik magukat, a dombok között.

Nem szóltam semmit, az agyamban a *There is a light that never goes out* szólt.

Take me out tonight

Oh, take me anywhere, I don't care

I don't care, I don't care

Driving in your car

I never never want to go home

Because I haven't got one, da...

Oh, I haven't got one

There is a light that never goes out...

A könyvtárszobába mentünk megint, Júlia újra a hokedlire ült, én egy rozoga széket húztam magam alá. Hallgattunk. Végigjártam a tekintetem a könyveken. Szépirodalom, filozófia, történelem, művelődéstörténet. Széles a választék.

- Most éppen mit olvas? - érdeklődtem félszegen.

- Boccacciót.

- Az remek!

- Én is elzárva élek egy házban.

- Kinn azért, hála Istennek, nem tombol pestis...

- Döntés kérdése - vonta meg a vállát Júlia. - Akár tombolhat is.

Újra hallgatásba merültünk. Rendes körülmények között feszengtem volna a hosszú csönd miatt. Most inkább jólesett.

- Miattam költöztek el? - tettem föl végül a kérdést, ami igazán foglalkoztatott.

- Nem szerettek volna olvasni magukról az újságban.

- Nem is olvashattak - jegyeztem meg.

Júlia széttárta a karját.

- Szerintem soha bele se néztek a megyei lapba, aminek maga dolgozik.

- Elég volt annyi, hogy tudok róluk...

- Nem tudom... Talán erről volt szó... Vagy csak véletlen egybeesés. Nem szabad lebecsülni a véletlen szerepét az életben. Nem hiszek az eleve elrendelésben. Abban sem, hogy valami felsőbb hatalom igazgat bennünket. Nem vagyunk mi olyan fontosak.

Erről többé-kevésbé magam is így vélekedtem.

- Mégis, Ön szerint miért élnek így? Kiábrándultak?

- A legtöbbször csak pár hónapig élt itt, aztán visszament oda, ahonnan érkezett... Utána eltelt negyed év, fél év, s megint eljött, hónapokig maradt. Csak Franz bácsi és még néhány másik lakott állandóan a faluban.

- Akkor nem is mind nyugdíjasok?

- Nem tudom, azok-e. Vannak köztük fiatalok is.

- Azt mondta legutóbb, nyugdíjasok.
- Azt maga mondta. Én nem akarom megérteni őket, nem érdekel, kicsodák és mit miért tesznek. Olvasok, nekem ennyi elég. Meg a séták.

- És ki gondoskodik most magáról?
- Van biciklim, heti rendszerességgel áttekerek a szomszéd községbe. Pénzt küld a bátyám, postán. Posta is van a szomszédban.

- Nem fél itt egyedül, ebben az elfeledett faluban?
- De, néha félek. Van olyan ember, aki nem fél? Nem kell ahhoz itt élni.

Ebben is igazat adtam neki. Lassan megértettem, hogy a németek és a hollandok motivációiról semmi újat nem tudhatok meg. Magyarországon vásárolnak ingatlanokat nyugat-európaiak, meg északiak, ez köztudott. Sokan közülük az egyszerű, romlatlan vidéki életet keresik. A hollandok a tengerszint emelkedésétől tartanak. A Kárpát-medence védett hely, még a klímaváltozással sem elviselhetetlenül szélsőséges az időjárása, van víz, nincsenek hurrikánok, földrengések, vulkánkitörések, nagyobb természeti katasztrófák. Néha az árvizektől meg a belvíztől lehet tartani, de a legtöbb helyen ennél összehasonlíthatatlanul több a veszedelem. Sok tekintetben vonzó ez az ország nyugati nézőpontból is. Maradjunk ennyiben, állapotdramáztam magammal.

- Elfeledett faluban elfeledett lány - mosolyodott el Júlia. - Ez jó lenne címnek a cikkéhez.

- Nem írok cikket erről a helyről. Önről sem.
- Ha mégis ír majd valamit, használja ezt címnek. Nem teljesen igaz ugyan, messze nem teljesen. Maga például emlékszik rám holnap, holnapután, s talán később sem felejt el... Igaz, Franz bácsiékról ezt már nem merném így kijelenteni... No, de a bátyám is tud a létezéséről, noha rám sem ismerne, ha találkozoznánk valahol, véletlenül. Ennyi csúsztatás azért még belefér, nem?

Belefért.

Elbúcsúztam ismét, visszatértem a városomba. A pusztán kanyargó úton végig a motor zúgását hallgattam, nem volt hangulatom a zenéhez. Hazaérve mohón fölhajtottam egy sört, aztán fölhívtam az egyik kollégámat, menjünk el kocsmázni. Nem ért rá. Többet nem próbálkoztam, maradtam otthon, írtam az elfeledett faluban az elfeledett lányról. Így most már végleg teljesen hamis ez a cím is, a meghatározás is. Nem zavar. Mert végső soron úgyszincs egyébé, mint a feledés.

Beck Tamás

SZÁGULDÁS

Dr. Kancsal Ferenc egyetemi professzor annyiféle definícióját hallotta már a világnak, hogy azt hitte, ezen a téren senki nem tud számára újat mondani. Meglepődött hát, amikor öccse egy vita hevében váratlanul arcába vágta: a világ mindazon dolgok halmaza, melyek számunkra Istent helyettesíthetik. Pál köztudottan imádta a sebességet. Ez idő tájt már vagy hét sportautója pihent őrzött parkolóházakban, Ferenc mindazonáltal túlzottan költségesnek tartotta öccsének gyűjtőszenvedélyét. Egy újonnan vásárolt Ferrarin kaptak most is össze.

Ám ők ketten nem csupán örökségükkel gazdálkodtak másként-másként. Ferenc korán megállapodott, egy jogász házaspár egy szem lányára vetett szemet annak idején. Egy esős vasárnap reggel a gőzölgő kávéscsésze fölött ülve fejtette ki feleségének a maga legújabb teóriáját. Ferenc összefüggést vélt felfedezni öccse sebességimádata és a relativitáselmélet azon következménye között, mely szerint a nagy sebességgel haladó járművek utasai számára lelassul az idő. Pál tudat alatt talán mindössze önnön életét akarja meghosszabbítani, amikor kétszázal repeszt az autópályán, vonta le a kézenfekvő konklúziót hálás hallgatósága előtt a filozófiatudományok doktora, mielőtt lehajtotta a maradék feketét.

Öccsének ellenben számtalan szeretője volt, s úgy vándorolt egyik franciaágytól a másikig, úgy ígéretett házasságot, közös otthont mindegyik kitarottjának párhuzamosan, mintha szimultán sakkjátszmában venne részt. Ferenc megpróbálta ugyan Pált eltántorítani ettől a felelőtlen magatartástól, utóbbi azonban a metafizika nyelvén cáfolta bátyjának a monogám élet melletti argumentumait. Számtalan lehetséges világ létezik, nevetett Pál, Ferenc szemébe fúrva önnön tekintetét. De csupán egyetlen valóság, bökte meg mutatójával könnyedén öccse mellkasát a professzor úr.

Egy verőfényes vasárnapon Pál és Ferenc együtt ebédeltek szüleik vidéki házában. Az eltérő életvitelű fiúk között addigra oly mértékben elmérgeedett a viszony, hogy az elkeseredett szülők ezt a közös családi

ebédet mintegy békekonferenciának szánták. Egészen a desszertig a testvérek között teljes volt a harmónia. Étkezés után azonban édesanyjuk előhozta a nappaliból a fényképalbumot, remélve, hogy a régi fotók nézegetése közben gyermekei egészen megenyhülnek majd egymás iránt. Jé, már akkor is tokád volt, csúszott ki egyszer csak Ferenc száján a sértés egy megsárgult kép láttán. Mumpszos voltam akkor, lökte vissza a szót Pál kivörösödve. Meg sem várva bátyja elkésett meakulpázását felugrott az asztaltól, kiviharzott a házból. Odakint bevágta magát a Ferrari sofőrülésére, s gázt adott.

Svédasztalos halotti torra nemigen emlékeztek a faluban, de Pál szülei néhány héttel később meg akarták adni a módját a búcsúztatásnak. Ferenc nem nyúlt az ételhez. Kasmíröltönyben feszengett a zabáló rokonok között, s egyik felest öntötte magába a másik után. Lassacskán lúgozta ki lelkéből az alkohol az önvádat, amiért öccse őmiatta tekeredett föl a fára az ominózus ebédet követően. Ha szóltak hozzá, értetlenül pislogott a kérdezőre. Ki kellett botorkálnia a toalettre. A végécsésze fölé hajolt, ordítva hányt, s amint megkönnyebbült, zsibbadt agyába egyszeriben belevillant annak felismerése, hogy a száguldás mégsem hosszabbítja meg az emberi életet.

Tamás Kincső

JÁZMIN

Tanul és tanul. Két hónap a vizsgáig. Nem dohányzik. Kíván. Finomat, ehetőt, ihatót. Nem cigarettát. Hogy a városban eszébe se jusson a cigaretta, kávé helyett teát rendel. Jázminos zöld teát hoz a pincér.

Az augusztusi kánikulában a jázminos tea váratlan élménnyel lepi meg. Keserű-fanyar, karakteresen aromás ízvilága előnti forrósággal, rögtön kiveri a víz. Ahogy az izzadság illan, bőre hűl, egyre jobban érzi magát a nyárban. Gabriela fantáziája rájátszik a törtézésre: érzi, ahogy pórusain keresztül távoznak a mérgek. Szakmai ártalom. Az izzadság összetétele a vizeletéhez hasonló. „Meglehet, délután jázmint izzadok” – mosolyog.

István és a fiú a tengeren. Ő idén kimentti magát, tanul. Közelebb áll a valósághoz, hogy nincs kedvére az utazás.

Kényelmes sétára fogja hazafelé. A Kisvirág utcában teabolt. A kirakatra mindig csak odapillantott, most lenyomja a kilincset. Jázminos teát keres. Van. Csakhogy olyan áron, amitől majdnem hanyatt vágódik. Vietnámi tea, kézzel szedett, *sencha*, azaz első szüret, ez a legdrágább, a legjobb, dicséri a boltos fiú a portékát. Háromszor is lehet forrázni, mondja. Látszik, hogy ért hozzá.

Gabriela száz gramm teát vásárol, amit az eladó fiú háromszorosán rétegezett, belül fehér, viaszos tapintású, kívül piros színű papírtasakba tölt a mérleg lapátjáról. Közben hümmög. Nem a pénztárca aggasztja, hanem a következő hónapok. Amennyiben a vizsgája sikerül és felveszik az endokrinológiára, harmadannyit keres majd, mint István cégénél. A jázminos *sencha* olcsóbb mulatság a cigarettánál, de mi lesz, ha az orvosi fizetésből nem telik rá?

A boxer csaholva szalad elé. Szokatlanul üres a ház, István autója napok óta nem áll az udvaron, kisarjadt helyén a gyepp. A boxer is furcsállja a csendet. Gabriela ráérősen simogatja a vaskos kutyafejet, döngeti az oldalát. A kutya azért van, hogy örüljön a hazatérő gazdájának. És Dorka örül. Addig örül, amíg csupa nyál a nő cipője. Gabriela eldobja a lerágott kergű botot, Dorka nem rest a kánikulában

magasan szökellve utánaeredni. Amíg a boxer fordul egyet, Gabriela a konyhába oson, gondosan becsukja az ajtót. Ha valamit igazán utál, az a házban döngő légy.

A teát félrerakja. Fél szemmel sandít rá, de megállja, nem bontja ki a piros csomagot. Jutalom. Előbb tanulok két-három órát, mondogatja. Minimum. És tanul. Élvezi a csendet, csak a kutya vakkant néha.

„Hetven fokos vízzel forrázzuk. Ha a vizet előbb felforraljuk, három percet kell hűlnie” – olvassa a tasak hátsó oldalán. A szekrény mélyén szép teakiöntő, fél literes, finom, kínai porcelán, bambusznyelű fém-szűrő benne. Esküvői ajándék. De István akkor iszik teát, ha beteg, Istvánka még akkor se. Öblíti, törölgeti a finom holmit, élvezi a készülődés minden mozzanatát. Hőmérőt dug a vízbe. Nyolcvan fokos. A csap alá tartja a vízforralót, csorintás hideget enged belé.

Kora reggeltől sehol egy felhő az égen.

Tálcára rakja a fehér, csőrös kiöntőt, öblös teáscsészét. A gardróbban vetkőzik, ne kelljen később a ruhákat helyre rakni. Fürdőlepedőt csavar magára, melle közé szorosan begyúri a sarkát. A kert legbelső végébe indul, ahol a magas deszkakerítésen áthajlik a szomszéd öreg almafája. A kutyaólat, a kerti grillt alacsony paraván választja el. A paraván mögött zöld napozóágy. Lerakja a tálcát a teával, a napolajat sietősen keni el a bőrén. Most tűz legerősebben a nap.

Hanyatt dől a vásznon. Behunyt szemmel arra gondol, van ötlete, hogyan ne unja a fekvést. Szétfeszíti a combját, lábfejét felhúzza, amíg összeér a két sarka, lábujjai. Mint egy rombusz. Ha kint zaj van, annál jobb. Legjobb tudni, hogy aki odakint zajong, nem jöhet be, nem lepheti meg. A nap melegen süt a lába közé. Minden nap végigszalad magán a borotvával. Rutin, hozzátartozik a minden karbantartott négyzetcentiméter-elvhez.

Masztribálni úgy jó, ha a látvány adott mellé. Napsütésben csillogó mézszínű bőr és ívelt idomok. Két hete nem dohányzik, negyvennyolcra ötvenre ugrott a súlya. Végre gömbölyödik, nyugtázza elégedetten. István megjegyezte utazás előtt, hogy egyre jobban néz ki.

A combhajlatban jelentkeznek az első fényes izzadságcseppek. A nedvességet egyenletesen szétkeni csípőtáján, elkeveri a zsíros krémmel, amit nem szívott még be a bőr. Borotvált nagyajkakat simogatni jó.

Jobb középső ujj a csiklót körbejárja. Lassú mozdulattal a szájához emeli, megnyalazza, vissza. Határozottan, lassan, egyenletesen. Az elején erősebben, ébredjenek az idegvégződések. Hiába, na, ezt csak ő tudja. Egy fiú jut eszébe, egy gyapjas fiúfejre szívesen gondol. Egy volt csak? A többi belefeledkezett. Ebbe is. Az elragadtatott, féktelen szenvedélyt érezni, nem azt, hogy itt most az örömszerzés az egyetlen cél. Pedig ennyi járna. Legalább. Ehhez figyelni kellene, persze. De nem a pinára. Csak a női kéz finom mozdulataira a hajban. Beletúr, megragad, közelebb húz, vagy homloktájon finoman lök. Csak a fejbőrrel kellene érezni. Egy ügyes kéz a fejbőrön, a hajhagymákon keresztül üzen. „Egy ügyes férfifej kellene hozzá, ami érez” – gondolja a nő. „A nyelv nem kell ügyes legyen és nincs, de egyáltalán nincs mit keresnie a hüvelyben. Összevissza barangolni, azt tudnak mind. És azon kapja magát, hogy összevonja a szemöldökét. Csak a csiklóval kellene játszani, körbe, puhán és finoman. Olyan ez, mint a farok, éppen olyan, cseppet sem más” – morog az orvos, aki odabent lakik. „Csak kicsi. Ha kicsi, akkor nem szopni kell, hanem simogatni. Figyelni, hogy szereti-e. A pina nem koldus, mint a kutya, hogy mindig kell és minél több, annál jobb. Nem kell hozzá kegyesnek lenni, adakozónak és bőkezűnek. Nem kell beletúrni minden zezzugába. A férfiakat mindig elragadja a hév, még nyalás közben is. S még van képük előjátéknak nevezni! Bassza meg” – morog Gabriela és annál is jobban élvezi, hogy nem bújik senki a lába közé, hogy orális élvezetekkel elégítse ki magát.

Órája napozik már. Huszadik, harmincadik orgazmusnál tart. Hasra kéne feküdni, hogy a háta is barnuljon. Hasra fekszik. Lüktet. Vissza. Hanyatt fekve telik el még fél óra. Száz? Százhusz? Minek számolni. Amíg nem elég, a csikló nem engedi el a fűrge középső ujját. Próbálkozik még néhányszor a hasra fekvéssel, amíg végre maradhat. Fél arca a párnán, karját feje alá fonja. Teste elnehezedik, mégsem nyomja a napozóágy. Tíz centiméterrel a föld felett lebeg. Alatta az augusztusi, gondosan locsolt gyepek és apró fehér százszorszépek. A zöld szövetű napozóágy, rajta a törülköző, megszűnik létezni. Érzi a szelet, ahogy talpától felsimogat a nyakáig, hátát csiklandozza. Madarak csicseregnek az öreg almafán, a kerítésen. Nem kapja föl a fejét semmire. Süllyed, merül az álmok felé. Melegszik a háta, rajta a nap most bepótolja a százhusz orgazmust.

Nem alvás ez, valami köztes állapot, ahol a képek folyamként áramlanak a fejében. Visszanyúlni, a logika fonalán gyöngyöt fűzni belőlük lehetetlen. Megfoghatatlanok, de élvezhetőek. A sodrásból időnként fel lehet jönni, felhozni egy értelmes mondatot, mint igazgyöngyöt. Jó lenne valamit megjegyezni, amivel a holnapot folytatni lehet. Valami kiindulópontot reggelre. Ne ugyaninnen startolni, hogy három hónap a vizsgáig, ha sikerül, mi lesz, ha nem sikerül, mi lesz. A fiúk, ha megérkeznek, hogyan tovább. Mit tesz, ha Istvánnak hiányzott, és kedve kerekedik bedugni a fejét a lába közé a szokásos arroganciával. Nincs kedve a férjéhez. Fűvet kell nyírni ma, jut eszébe, és locsolni. Rég nem esett.

Vége a nyugalomnak, szíve gyorsabban dobog, innen nincs visszaút. Nem halogat. Összekapja pihent testét, lábát papucsba bújtatja, meztelenül lép be a hátsó ajtón. A párna és a törülköző kint szárad, csuromvizes az izzadságtól. Hány óra lehet? A napozóágyra most ér a paraván árnyéka. Nincs büntudata a kellemesen eltöltött idő miatt.

A délután fényei a ház padlóját is bearanyozzák. Gabriela jókedvűen sepreget, mert látszik minden porszem, fűszál, behordott kutyaszőr. Elkapja a felmosót, végighúzza a padlón, csempén. Gyorsan szárad. „A kamillát holnap vetem el” – gondolja. Most zuhany. Meztelenül áll a nagy, fürdőszobai tükör elé, körbeforog, úgy vizsgálja, eleget barnult-e s mennyire egyenletesen.

Tekintete a vetetlen ágyra esik. Akarva, akaratlanul egy kellemetlen reggel jut eszébe, amikor Istvánnal hajba kaptak az ágyvetés miatt. A férfi vetetlen szereti a hálósobai ágyat, „bármikor kedvem támad egy kis hentergésre, tudjalak bedobni az ágyba” – érvelt. Az igazság az, hogy miután gyerekkorában egy nap kiderült, hogy már elég nagy az ágyvetéshez, azt követően minden reggel István feladata volt bevetni az összes ágyakat. „Én nem tudok nyugodtan zuhanyozni, ha a feltúrt ágyat látom!” – dacolt a dacoló férjjel Gabriela. „Nem-e?” – kérdezett vissza gúnyos hangsúllyal a férfi.

De most István nincs itthon. „Azt csinálók, amit akarok” – gondolja a nő és a suhogó ágytakarót az eligazított paplanra teríti. Nászajándékul kapták István perzsa származású barátjától. A takaró vastag, de könnyű, anyaga műselyem, a minták nagy négyzetekben váltakoznak, uralkodó színei a fényes mélybordó és az arany. „Szép!” – szemléli elégedetten az összhatást.

A tükör előtt kosár, benne mindenféle női holmi. Elkapja az első rúzsst, ami a kezébe akad. Nagy tükör, benne az egész fürdőszoba. Rózsaszín rúzsral a közepére felírja szép, írott betűkkel:

Te vagy a legjobb nő a világon!

Igen. Ezzel induljon minden reggel. Amíg a fiúk haza nem érnek. Még hat nap egyedül. „Anyám, de jó!” Mielőtt a zuhany alá lép, megszagolja meztelen karját, vállát. A napszag mellett új illat. Talán napolaj. Talán vietnámi jázmin.

Serestély Zalán

CHAGALL RÁNK HAGYJA TEKINTETÉT

1. hogy ránk szállhassanak
a Citroën
ami a birtokunkba szállt
Jürgené volt
– lenyűgöz ez a kép
a tulajdonjog eufémiája
ahogy a dolgok
(trónokra
földekre
csordákra
szabad gondolni)
rettegik gazdátlanságukat
ahogy különböző gazdasági
és egyéb műveletek
elhalás
gyilkosság
baleset
eladósodás
örökösödés
végzés
árverezés révén
a javak szárnyra kelnek irányunkba
szétbontják eladdig
láthatatlan szárnyaik
mint némely vándormadarak
zimankós őszi
hajnalok érkezten
és útra kelnek
a Nap állása
a Tőke
a Hold
az Árukapcsolás

a Föld mágneses erővonalai
vagy a Kereslet szent áramlásai
szerint tájékozódnak
forró vidékekre hajtja vérük
megadón és szívósan csapják a levegőt
akár a hajnali konyharongyok
egyre csak csapják
köpülük hogy végre
ránk szállhassanak

2. elfelejtenének repülni
nincs ember
aki annyit tudott volna
a testek röptéről
mint Chagall
pontosabban nincs az a test
amit Chagall ne tudott volna megröptetni
ami nem ugyanaz
hiszen ha Chagall tekintete
pillanatra is
magukra hagyná a testeket
azonnal elfelejtenének repülni

3. egy litván zsidó szétterített tekintetén
Jürgen Citroënjét is
csak úgy tudom elképzelni
ahogy Chagall tekintete röptetné
vityebszki szerelmesek
litván halaskofák
juhok
kakasok társaságában
(egy bajor Citroënje
egy litván zsidó
szétterített tekintetén
uramisten
mekkora kép
- lehetne a kegyelem maga)

kibontja szárnyait
de szinte már szükség
sincs erre
tekintetbe lett véve
(a létige persze ronda – de miért is?)
tulajdonképpen ez emeli
nem a levegőben van
hanem kiterített csarnokvízen
ami nem ugyanaz
hiszen az égbolt is
kiterített csarnokvízen úszik
ahogy a szántóföldek és a hugyozó parasztok
a csarnokvíz üldöztetéstől
és szorongástól sűrű
minél sűrűbb
annál könnyebbek Chagall testei
a dolgokról
(ha egyáltalán)
csak ennyit szabadna
a kegyelem fizikája szerint:
*hogy ránk szállhassanak
elfelejtenének repülni
egy litván zsidó szétterített tekintetén*

4. káeurópai kiborg
most fel kellene
oldani a képet
mondani hogy nincsen
háború
hogy már ölni is
csak zsoldon
hogy fölteltek
rendre mind a polcok
és elfekni önfeledten
mint az Úr a Rio Grande
poshadt holtágain
de aki erre képes

az mi mindenre még
az költő vagy isten
vagy egyéb diktátor
Chagall halott
de ránk hagyta tekintetét
az egykori szovjet blokkban azóta
semmi földet nem ért
úszik ez a húszmázsás
káeurópai kiborg
Jürgen lecsatolható teste
Jürgen légfrissítőivel
Jürgen meg-meglöttyenő
bajor motorinájával a tankban
a Jürgen gyűrűje hagyta karcolásokkal a kormányon
a Jürgen természetéhez állított üléssel
a szellőzőjáratokban megtapadt leheletével
izzadságfoltjaival a huzaton
az ülés alá szorult ötcentesével
a kesztyűtartóba lötytyentett kávéjával
a felülmúlhatatlan és dekadens eleganciával
ahogy csak Jürgen adhatott túl ezen az autón
úszik ez a húszmázsás káeurópai fantázia
Jürgen Jauss Jüdische Zeitung
a használt gépek titkos metabolizmusa
Bundesland Bild Lilli BMW
ez a rejtező vírus
Biedermeier Bauhaus Bildungsroman
az rh-izoimmunizáció
Berstein zum Beispiel
a német idealisták
Kant Kinder Kaufland Kapo
Faust Volkswagen
időzített toxin
Heidegger Hesse Hauptflegecreme
ez a láthatatlan üledék a tracheákban
Kristallnacht Kräuterlikör
Nietzsche neurózis Nürnberg NDK

In-der-Welt-sein
a-mindig-teli-tank
Sorge Spengler Sozialdarwinismus
Schneewittchen Schengen schnell Fuck
Schlegel Schwartzkopf
a kivásárolt szászok
das Unheimliche
fel-sza-ka-do-zik
átvérez mindent
idő kérdése
hogya klímát
valaki beindítsa

5. itt tektonikája van

Chagall a Côte d'Azuron is
vityebszki zsidókat festett
ha leszerelt tisztí testek
gyöngyöztek
szerte gyékényeken
verítékük percenő
pikkelyeknek látta
látott csorba kést vedret
horpadt kutyákat amint
ajtófélen konkra lesnek
csak a deterritorializált
homorú testek
a nem-euklidészi szerelmesek
csak azok hozták izgalomba
azokat tudta röptetni tekintete
arra gondolt
végül is okkal
hogya repülés viszony
a testeké ahhoz hogya nincs
éhség szomj szorongás szesz pentateukhosz
kikoplalt szerelmek
emelik őket
Picasso és Matisse Európáját

lakta ugyan de érteni
sosem értette
ezeket a mozdíthatatlan
büszke asszonyokat
ezeket a hamvaikból folyton
újraépülő pszeudotereket
a neogótikus dómok vízköpőit
a szökőkutak pisáló kupidóit
mintha bár
volna egy raktár
ahol francia városok pontos
másait tartják
csak elő kell gördíteni őket
ha egy szőnyegbombázás
porig rombolná valamelyiket
és nem értette
a menedékkérelmet
a citoyennetét
a tenyésztett lovakat
kopókat és penészeket
az aukciókat
az egyetemes emberi jogok chartáját
ami pont csak ott érvényes
ahol mindig is az volt
egyáltalán
Franciaországot
mihelyt megemelkedne
jelek sztrátumaira hull
az életnek itt
tektonikája van

6. Lebakaassemme an Bord

„két zsömle közt irdatlan szelet májsajt
a németek döglenek érte”
így kommentálja
az egyik matricát a sofőr
miközben legurítja az autót

a lengyel trailerről
ilyen lehet Isten
humorában ülni
erre gondolok akkor
de csak annyit mondok
hogy „értem”
meg hogy „bazmeg”
mikor az ablakon keresztül
felfedezek egy kövér
csikket a hátsó ülésen
vegaként az ember
megtanul inkognitóban élni
mintha legalábbis
valamely titkos
szektához
vagy felkelők még törékeny
hálózatához tartozna

egyszer láttam egy képet
az állt alatta
hogy a teáscsészék igazítása
a japán parlamentben
öt vörös kosztümös nő
szerepelt rajta
kettő zsineget
feszített ki
merőlegesen a padsorokra
másik három
szimmetrikus mozdulatokkal
a zsineg vonalához
igazította a fehér porcelánkészletet
a kép alatt megjegyzés
miszerint sokat
tanulhatnánk a japánoktól
ami kétségtelen
bár meg kell mondanom
a tanúk nélküli hiábavalóság

kétségbeejtő példája is egyben
és roppant
szorongás fog el
ha csak rá gondolok

amikor a trailer
az utcából kigördül
a vasárnapi visszfényben
féloldalasan elfekszik a járdaszegélyen
akár egy sokat szenvedett állat
Jürgen egykori
most tikkadozó teste
acélosan felfénylő cet
nyelj el utak tudója beste
minek kívárni az isteni végzést
ha Isten nélkül jobban is
fájhatunk egymásnak
nyelj el
minek kívárni
hogyan vedernyi földön az utolsó
kóborkutyát szaggassa az éhség
végtelenített film
legyél az nekem
öt japán nő
egy madzag
és a semmi
maga a kegyelem

Jürgen nevét
már a briefről olvasom
joviális negyvenes bajor
testéből hiányzik az éhség
az amorbachii
súlyos életöröm
working class kopaszodó Loki
ünnepek környékén kötözött
húsok lógnak a falán

máskor mémek
je suis Charlie Hebdo
je suis France
zsöszüenibádihúkillzdöisztörnigránts
enni és szeretni
olyan sok ez?
nevelni békében
két dagadt gyereket
meg a musztáng
az ötnullás
az utolsó amibe szorult
még férfias erény
je suis Jürgen
the honest bavarian jövő
je suis nobody else
je suis je

7. Cuxhaven

először Kákszhevönnek olvasom
angolosan
úgy mint 'kakasmenny'
vagy 'a kakas mennyországa'
bajor punkrádiót hívhatnának így
esetleg egy helyi garázsrock-bandát
mely jónak ugyan nem jó
„de legalább a miénk s még épp
egészségesen hímsovén”
két Cuxhavent is
ragasztott a Citroënre
a feketét pont
a Lebakaassemme fölé
a másikat az egyik oldalsó szélvédőre
ívesebb balkanyarokban néha fehér
tornyocska kúszik a képre
székelyföldi falvakban autózva
mintha egy másik
topográfiaját fejtené fel a tájnak

láthatatlan utcákkal
csatornákkal tornyokkal terekkel
másképp máshol levő vendégmunkásokkal
másképp alkoholista alkoholistákkal
másképp megerőszakolt lányanyákkal
másképp lángoló cigánysorokkal
másképp agyonvert lovakkal
másképp terepjáróval vontatott kutyákkal
másik falu
pont olyan
csak nincs és fehér
a tornya Cuxhaven
és elhamvad mire az ablakot
leereszteném

Kuxháfént végül
Jürgen képein találok meg
kikötőváros Alsó-Szászországban
Amorbachtól 600 kilométerre
autóval öt órára
a matricán a címere
a Kugelbake
elnyúlt Dávid-csillagra emlékeztető
fatákolmány az Elba torkolatánál
a fiú vörös és kövér
a lány haldoklik
a kép nem örökíti meg
hiszen haldoklása maga a kép
a túlexponált szoknya
hamvadó peremű kék
virágok szegélyén
lebbenő tincsek
hullámfogókon
fennakadt fény
a Leuchtturm Obereversand
és sirályszar mindenütt
akit a tengernek hoztak

arról készül ilyen kép
ahányszor ránéznek
annyiszor lesz üresebb majd
míg nem marad semmi
csak a megsebzett cet
Cuxhaven sebei a bádagon
balra mindenütt
egy út ami azóta
az összes többire ráíródott
út vissza a kikötőbe
ahol a só tisztára marná a hegeket
út ami
Jürgen is tudja
nincs
a dögön túl
kell adni

KILENCTIZENEGY

reggel rám nyitott apám
azt mondta látott egy filmet
nem film volt
de csak annak tudta látni
utasszállítók csapódtak az ikertornyokba
mire azok összeroskadtak akár a kártyavár
ilyenszerű összeomlásuk mintha
az omlás tényénél is
jobban megrázta volna
aznap néhányszor el is mutogatta
hiába hogy addigra
már mindannyian láttuk
sőt lassan az a benyomásunk támadt
hogy a világon készült
utolsó film nézői vagyunk
mert a lehetséges jövőket elnyelte

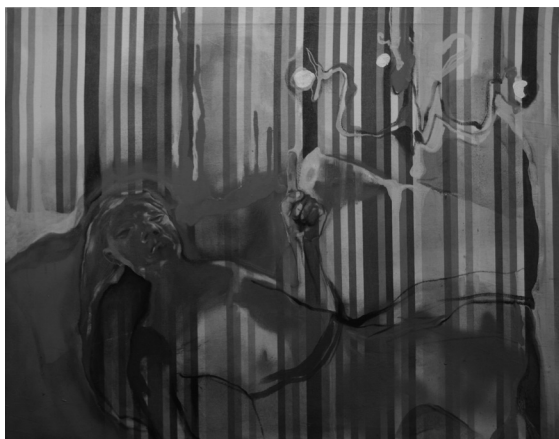
a tornyok helyén támadt úr
a konyhában aznap
úgy gomolygott a cigifüst
mintha a felhőkarcolók pora
minálunk habzott volna fel
csak találgatom hogy a sebezhetetlen
Amerika mit jelenthetett számára
amennyire ismertem
reményt hogy a szabad piac emancipál
a demokrácia közelgő diadalát
egy tartósan konszolidált világ precedensét
a posztszocializmusból épp kilábaló
Kelet-Európa számára
a vadnyugati ökoljogot
a Levi Strausst és a Wranglert
Morricone filmzenéjét
a román feliratos western
Kirk Douglas állán a mélyedést
szája szélén a szivarcsutkát
Columbo slampos intellektusát
a mindig felderíthető igazságot
Hawkingot és Sagant
a mítoszok alkonyát
Daniel Keyes-t és Maugham Somersetet
Hemingway szikár macsóizmusát
a próza és a prózaiság diadalát
de *Latin-Amerika nyitott ereit* is
a gyapotültetvényeken kínzott négereket
az indiánok módszeres kiirtását
a vietnámi háborút
az elárult Einsteint
a Little Boyt és a Fat Mant
és talán tévedek
de dacolást nagyapámmal
akinek az Egyesült Államok
sosem jelentett többet
mint a kolorádóbogarat

és a kaliforniai levéltetűt
egyszóval a dekadens Nyugatot
melyet agrármérnök lévén
s mert Marxszal akkoriban
okosabb volt nem előhozakodni
csak invazív élősködőkkel
írhatott le
ami engem illet
tizenhárom voltam
az országútikon
s idegenedő testemen kívül
szinte semmi nem érdekelt
a szünidő utolsó napjainak
épp jól állt a világvége

reggel fölém hajolt Adél
azt mondta elfolyt
gondolkodtam
megkérdézzem-e mi
csak hogy két mondatnyi
halasztást nyerjek félelmeimnek
a filmekben valahogy
mindig más ez a jelenet
a taxi száguld túlkölés duda
fröccsen a magzatvíz
a következő snitten
(testreprezentációs okokból
már az anya fejénél állunk)
a felkecskélts combok közt
elegánsan feszülő köpeny mögül
mely alulról horizontálisan épp
egyharmadánál s kicsit haránt
vágja el a szcénát
előbukkan az alig négyhónapos
csecsemő összemaszatolt feje

nem vagyok benne biztos
hogy maga a születés az
amiről mást tudnék mondani
de arra jutottam
abban a csupafém szobában
ahol a fiunk világra jött
hogy a születés
nem a várakozás betetőzése
hanem az illúzióké
a várakozást
a hús nyitja meg
erőlködve
kínos lomhasággal
néha oxitocinnal vagy bábák
kéretlen ujjtechnikáival
s már hiába féled
nyitva marad mindig is
a hús halandóságában
és az óránként centiket
táguló időben hazudnék
ha tudnám mi volt
leginkább
talán csak tágulás
tehetetlenség
szorongás hogy végül szike
metsz az idő pulzusába
néhány sms
„jól vagyunk
már nyolc centinél tartunk
még nem ereszkedett
le a feje”
a szégyen hogy lehet
ennyire nyelvtelennek lenni
a szégyen hogy lehet
ennél is nélkülözhetőbbnek
pár emlék
apám utolsó tiszta napjai

még februárból
valahogy el kellene mondani
nem lehet csak *valahogy* mondani
úgy kell hogy ne tartsa itt
de még azelőtt hogy felszívódna a morfium
úgy beszélni változékonyaságról
hogy ne legyen benne a halál
úgy beszélni születésről
hogy ne legyen benne változékonyaság
elmondani hogy unokája születik
de nem lesz a nagypapa
megérteni hogy
nem lehet így mondani
csak mondani
vagy nem mondani
elképzelni egy bolygót ahol az április
néha szeptemberig tart
felidézni ahogy ujjai
egy mindig utolsó előtti
katasztrófafilm
egy kártyavár
összeroskadását játsszák

Sánta Miriám

ELŐSZÖR

amióta nem vagy
most álmodtam veled először
ebben a tagadásban létezel

hogya a múltkorit bepótoljuk
a kést és villát visszaviszem

jó, akkor még vágok hozzá
mormolod a telefonba
és én tudom, hogy a tál fölé hajolva
óvatosan beleaprítod
ami a kezekben van
én pedig újra öt éves vagyok
a torkomban dobog a szívem
az ajtó előtt

amióta nem vagy
a kanadához nem tudok hozzányúlni

MÁRCIUS

a szeretett testet a földbe helyezik
a halomban korhadt deszkatörmelék
az alsótól akit két hónappal ezelőtt

a tányér szélén egy otthagytott
mákos bejgli
a konyhában káposztáskocka
szaga terjeng de a szoba ajtaja csukva
mögötte válik a félig korhadt fából az

amire nem is számítottunk
amikor fölemeltük az avarból
arra sem számítottunk hogy
egy hét elteltével a földcsuszamlás
okozta agyagos oldalba faragott
arcot elmossa az eső de végül
az elveszett házkulcsot mégis
megtaláltuk egy apró bucka aljában

az árpád csúcsot magánterületté
nyilvánították szerencsére a sárga
tavaszi héricset még nem
vastag kerekű biciklik szántják
az oldalt gyantaillatú tűlevelek
között és pont úgy fut
keresztül egy köves sáv a bükkön
mint ahogy a sáros kabátban ügyködő
férfiak ejtenek sebet a föld kérgében
a betonlapok között

néhány agyonhasznált kötéllel
engedik le az ismerős anyagba
az arcot egy idő után elmossa az eső

Balthasar Waitz

A MAGYAR BARÁT

Georg már másfelé is megpróbálta ezt a dolgot a feleségével. A tévéből szedte.

Jobban mondva a barátja tanulta el a tévéből, a magyaroktól. Guszti jó barátja Georgnak.

Ennek a Gusztinak és az ő történetének hál' istennek vajmi kevés köze van Georg feleségéhez és az ő álmaihoz, de ennek ellenére elmesélhető.

Guszti voltaképpen egy munkanélküli diplomás kohómérnök. Most pedig vezetőoktató. Így van ez mifelénk.

Régebb Guszti fűtést, vízszereleést és vécét is javított, feketén. A munkásnegyed tömbházaiban. Az emberek bolondultak érte. Olyan fajta volt. Szilvapálinkával, házi tojáslikőrrel kínálgatták. Sőt, még ebédre is meg-meghívták, s ilyenkor rákérdeztek, nős-e.

A mi mérnök urunk – így nevezték.

Guszti pedig csak mosolygott. Ez még akkoriban volt, amikor az első válási kérelmet benyújtotta. Igen, akkoriban még taxisként dolgozott. De nem sokáig. Akkoriban nem igazán szerették a taxisokat. Ezek a sofőrök! Akkoriban meghatározatlan időre vehetett ki fizetetlen szabadságot.

Most vezetőoktató. Egy intellektuel kinézetű vezetőoktató.

Vezetőoktató, hát az mégis micsoda? Tulajdonképpen nem is igazi foglalkozás. A vezetőoktató léha ember. Guszti kollégái között van egy életunt ügynök, no meg két, még mindig funkcióban levő előnyugdíjas. Ezt az egészet együgyű óvodának tartják, hajdanán ugyanis a román katonaságnál dolgoztak. Armata Română! – sóhajtoznak. – Fogalmatok sincs! – Uniformisuk immár túl szűk lett nekik. S válluk is beesett. És még egy tanár is van, akit mindig ócska ünneplőruhában látni, s aki többre tartja magát, mint ami.

– Tanár vagyok – szokta mondogatni, mire az emberek kinevetik.

Ilyenkor mindig mérges lesz. Egyetemet végzett fizikatanár, csak-hogy ezt akár fel is dughatja valahová. Mégis mit akar ez az ember? A másik meg úgyszintén.

Egy valamikori pincérnő is, ismeretlen okokból, a vezetőoktatók között van. Ajka élénkpirosan virít, s mindig úgy kicsípi magát, mintha legalábbis esküvőre készülne. Kurvának néz ki, tényleg, de mégsem az. A kollégák inkább hátulról szeretik bámulni. Vicceket mondanak róla, amiért tavaly nyáron Bécsbe utazott és a gyönyörű Burgenlandba. Turistaként. Aztán Grácban egy román gyökerekkel rendelkező barátnője egy bizonyos Orawetz doktort ajánlott neki melegen.

- Első osztályú - mondta a barátnő. - Egyébként meg egy vad fiatal.

Így operáltatta meg magát Orawetz doktorral. Hogy mijét? Hát a fenekét. Istenem, csaknem a fenekét! A feneke most másmilyen. Valahogy más, vadiúj. Made in Ausztria. Az összes spórolt pénze ráment. Most újra az idős édesanyjánál lakik, kint Győrödön.

A délelőtti műszakban az állami filharmónia egyik zenésznője is szokott órát tartani. Ő csak fél napig vezetőoktató. Amikor tanít, a csellóját, ezt a szörnyű siránkozó hangszert is magával viszi, abban a fekete varázsdobozban, a csomagtartóban.

- Kézcsókom, nővérkém, hol a koporsód? - köszöntik a kollégák vigyorogva.

Nem, a kolléganőkkel Guszti elvből nem kezd ki. De alkalomadtán egy-egy tanulólánnyal annál inkább. Ez hozzátartozik. A magas sarkú cipős nőket előnyben részesíti. Ki tudja, miért.

Minden nő életében bár egyszer közelebbi kapcsolatba szeretne kerülni a vezetőoktatójával - állítja.

Az ilyen flörtölést hol próbavezetésnek, hol éjszakai vezetésnek nevezi. Guszti művészien kezeli az autót, tele érzélemmel, mint hajdanán az automobillal bántak. A nőkről pedig tisztán műszaki formulákban beszél, ahogy az autókat szokták jellemezni, és így tovább.

- Ha valaki vezetőoktató, nem is lehet másként - vélekedik. - Mármint autóban, a kormánynál. Olyankor az ember a nőkre gondol. És ha az ember túl hosszú ideig van együtt egy nővel, akkor az autókra gondol. Ez végül is természetes.

Hülye duma, de ő mégsem szokott illetlenül viselkedni. Soha. Első osztályú vezetőoktató. Akinek valóban intellektuel-kinézete lenne, ha nem lógna mindig az a fogpiszkáló a szája sarkában. Sportosnak tartja. Így van ez mifelénk.

Georg nem tudja, miben rejlik Guszti titka, hogy annyira vonzódnak hozzá a nők. Talán az arcában. Mert olyan arca van. Olyanfajta emberé, akinek saját gondolatai vannak. Egyes nők elpirulnak a láttán. És rögtön azt is megtudják, mi rejlik a fickó slicce mögött.

– Jól jegyezd meg, a férfiaknál mindig az arcra koncentrálnak a nők, az érettebb nők az orra is – mondja Guszti. – Nincs ezen semmi nevetnivaló. És, jól vigyázz: a szájszagra is.

Mekkora egy baromság! – gondolja Georg.

Guszti tehát vidékre jár ezekkel a hölgyekkel, a zöldbe, százsorszépét ültetni.

Georg romantikusnak képzei ezt, a moziban is látni néha ilyesmit. Autója a nagy piros „Iskola” cégtáblával valahol a csalános és a bodzabokrok mögött, a vadászerdőben parkol. Ott, ahol egy rozsdás, felborult táblán ez áll: „Belépni tilos”. Guszti egy ócska Volkswagen Jettát vezet. Lehurbolt autó, de még egészen jól megy. Időnként le-leáll, néha meg felfő a motor. Ilyenkor úgy töfög, mintha náthás lenne. A környék összes autójavítója utálja ezt a kocsit, ózdkodik tőle, mint a pestistől. Egykor citromsárga volt, most kacsatojás-színű. Ezt az egészet a következőképpen kell nézni: a vezetésóra nem vallásóra. A féket sosem szabad a gázpedállal összekeverni. Istenem, csak ezt ne! Guszti az összes menetet elmagyarázza a tanulólányainak, az előremenést meg azt a hülye tolatást is. Mint ismeretes, az első sebesség a legnehezebb. Néha beragad. Az erdő édes akácvirágillatot áraszt. Az autó dőcög, a bokrok reszketnek. A dudát tévedésből is meg lehet nyomni. A sündisznók és mókusok nyomtalanul eltűntek. A rémült madarak a levegőben lógnak, mintha odafestették volna őket. Guszti utána még megiszik egy feketét a hölgygel a kocsmában. Az egykori Török Császárbán. A sarokasztalnál, egyedüli vendégekként, két éjszakázó vasutas gubbaszt. Napraforgómagot rágsálnak és morcosan kortyolgatják csapolt sörüket. A hölgy szeretne még egy barackízes fánkot. Talán még egy félórányi vezetése lesz az üres elővároson át. Egy extra kör. A Volkswagen az összes létező gödröt elkapja. A hölgy titokzatosan mosolyog a kormánynál. Átmegy pirosan. Aztán az a hülye autó megmakacsolja magát, és a következő zöldnél leáll. Majd egy percre lezárja a Széna téri hidat is.

– Elsőbbség? Az meg micsoda? – kérdi kacagva.

Azt a kutyaúrstenit! A régi keleti pályaudvar előtt, abban az alattomos, tyúkseggszerű útkereszteződésben, Guszti a legszívesebben a vezetőoktatók valamelyik kedvenc mondását üvöltené, mint például ezt: *Figyelj, te, a francba!*, no de inkább hagyja megtörténni. S közben a hölgy combját paskolgatja. A hölgy hajában bogáncs, mint hajcsavaró. Guszti gatyájában hangyák futkosnak.

- Normális ez? - kérdezi Georg.

- Mégis mit akarsz? Hisz mind csinos lányok - feleli Guszti. - Egyikük óvodaigazgató, a másik cégmenedzser. Ez utóbbi naponta négyszáz férfinak ad utasításokat. És még volt egy, talán Elvirának hívták. Kétgyermekes, az egyik fia tizenegyedik osztályos, már-már felnőtt férfi.

- Hát pont ezért kérdem. Normális ez? - ismétli meg Georg a kérdését.

- De hát mi normális, ember? - feleli Guszti. A már-már felnőtt fiús hölgynek még az órákra befizetett pénzét is vissza akartam adni. De ez már nem tetszett neki. Valósággal megsértődött. Mintha csak egy vadidegen férfi ki akarta volna használni. Szentimentális csalónak, kurafinak, szar sofőrnek nevezett. Aztán elmúlt neki, és még egyszer megcsináltuk. Az autóban. Fel kellett jegyeznem a telefonszámát. Ha nem hívom fel, mondta mosolyogva fenyegetően, elfut otthonról vagy gyorsvonat alá veti magát. Még meg is harapott. Itt, a nyakamon - mondja Guszti, s azzal kigombolja az ingét.

Ezt követően, bizonyos idő elteltével, Guszti minden nő tanítványát Enikőnek nevezi.

Igaz, senkinek semmi köze hozzá, de azért mégsem hívhatnak minden hölgyet Enikőnek, morfondírozik Georg. Ezt az Enikő nevet minden biztonnyal a magyar tévéből szedte. A kettes csatornáról.

Gusztinak, az ő magyar barátjának mindig kéznél vannak efféle hasznos és radikális tanácsok a mindennapi élethez, egyenesen Magyarországról. Valahányszor valami újjal előhozakodik, azonnal le is fordítja magyarról. Hol németre, a nagymamája ugyanis, az idős Feketéné, német származású volt, hol románra. Elég viccesen hangzik. Guszti hangsúlyozásképpen meg is toldja őket krákogó hangokkal. Így Georg is megtanul egy-egy szót ebből a nehéz nyelvből. Georg néhány szó után már vigyorog. Aztán második nekifutásra már összejön neki.

- Aha, szóval így értetted - mondja.
- Mégis mit akarsz? - kérdi. - Hisz magyarul másképp hangzik. Magyarul mindenképp jobban hangzik.

- Szervusz, barátom - köszön rá Guszti. - Mi történt?
- Semmi különös - feleli Georg. - Már megint szarban vagyok. Tudod, ez a dolog a feleséggel...

- Milyen dolog? Milyen szar? Az álmokkal kapcsolatos? Ez az egész egy nagy zagyvaság, akkora hülyeség, mint a nagykönyvben. Menjünk inkább pacallevest enni. Jó sok tejföllel és fokhagymával.

Guszti tehát ezt az egészet a második csatornán, az állami magyar tévén, és nem holmi magánadón leste el. A magyarok sora is nyomorúságos, s ők mégis képesek ilyen dolgokra. Vidám népecske. Aztán kipróbálta ezt Enikőn, majd a romániai feleségén is. - Vigyázz, barátom, mert igencsak kockázatos - mondta utólag bátortalanul. - Természetesen egy férfi számára. Utána úgy érzed magad, mint aki már inni sem tud.

Guszti, ez a seggfej! Valami újat is ki kellene már próbálni. Nem kell mindig régimódinak lenni.

- Figyelj, ha felhagysz ezzel a dologgal - szolt Georg a feleségéhez -, ezekkel az álmokkal, tudod, akkor én is abbahagyom az ivást. Azonnal.

- Mekkora baromság - vélekedett a felesége. - Hisz te semmit sem értesz! Én nem vagyok alkoholista! - S mégis kinek az ötlete volt ez már megint - kérdezte a felesége úgy két órával később.

- Milyen ötlet? Nem mindegy?
- Nem. Egészen biztosan ezé a... Guszti barátodé, ezé a hülyéé, aki úgy szereti az autókat, akár a nőket.

Szenkovics Enikő fordítása

BALTHASAR WAITZ 1950-ben született a Temes megyei Niczkyfalván (Nitzkydorf). Tagja volt az Adam Müller-Guttenbrunn irodalmi körnek, mely a Securitate által 1975-ben megszüntetett Aktionsgruppe Banat tagjaiból alakult. Író, költő, műfordító, újságszerkesztő. A fenti elbeszélés a 2016-os *Menschen und andere Träume (Emberek és egyéb álmok)* című kötetéből való.

Murányi Sándor Olivér

JÉGTUTAJ

A mikor a szigetre költöztem, tartott még a jégzajlás. Ritkán láttam ilyet. Hatalmas szürke, sárga és fehér tömbök úsztak lefelé. A parton álltam, és bevillant agyamba: efféle táblákon én már utaztam.

- Leeseek! - ordítottam teli torokból. - Dehogyan esel! - szólt rám Pifta. - Maradj nyugton! Ne ránts bele mindannyiunkat a vízbe! - mordult egyet, majd egy vastag bottal lenyúlt a folyó aljára, hogy a meder közepére toljon minket. Kormánybotnak használta. Nem tudtam, hányan lehetünk az úszó jégtáblán. Azt sem, hogy kerültem rá. Csak arra emlékszem, hogy a tömbházunk előtt gyülekeztek a fiúk. - Gyertek tutajozni! - adta ki a parancsot a rangidős Halálka. Pifták és Stemmerék már a Küküllőn vannak! - Mindenki engedelmessé vált. Jómagam is a csapattal tartottam, öcsém kíséretében. Kalandvagyttól fűtve vonultunk a partra. Piftának nem volt foga, selyp bemutatkozása után kapta nevét a fiúktól. Stemmerrel karjukat nyújtották, hogy felhúzzanak maguk mellé az úszó jégtömbre, amely gyorsan suhant tova. Csuklón ragadtak mindketten, és megrántottak. Nem volt visszautam. Ugranom kellett. Mellettük még két fiú állt, akiket nem ismertem. Majd öcsémet is felrántották. Irtózatos volt a jégzajlás kellok közepén élni át a visszavonhatatlant; azt, hogy nincs visszaút, csak az előre van, amely előbb-utóbb, megbillenéssel, vízbe eséssel végződik. Pifta mit sem törődött ezzel, ugyanolyan magabiztossággal kormányozta a Küküllőn a tutajt, mint a Dunán a révet a harminc éve folyamodon dolgozó Zsoci. Testvére, Jocóka is felugrott mellé. Egymásba kapaszkodtunk. Lassan nem fértünk a jégtömbön, amely egyre jobban billegett a folyó közepén. A félelemtől és a bizonytalanság érzésétől kifutott lábamból az erő, leguggolni azonban nem volt hely. A parthoz közeledtünk újra, miután átjutottunk a Vashíd alatt. A part megtelt munkással, szólt a Matricagyár kürtje, hazaindult a délelőtti váltás. Az emberek csóválták fejüket, amikor különféle furcsa helyzetekben láttak minket a folyón, amely most rendkívül szélesen kanyargott le a Sétatér felé. Biztos voltam benne, hogy nem érünk szárazon odáig. A menekülésen

törtem a fejem, miközben Pifta és Jocóka Kháronként révedtek a távolba. A terepet kémlelték? Vagy az előttük haladó jégtutajokat figyelték? – Most! – kiáltotta bennem egy hang. Tutajunk majdnem a parthoz ért. Ösztönösen ugrottam le a jégtábláról, amely ettől billegni kezdett. A fiúk felkiáltottak a meglepetéstől. Nem tudom, hogyan értem talajt. Arra emlékszem, hogy végre a fagyos földön álltam, és néztem, ahogy öcsém követni próbál engem, de túl későn, mert az úszó jégdarab megint bebillent a fősodorba. Ennek ellenére is ugrott öcsém, de elhibázta. Hatalmas csobbanására szörnyülködve figyelt oda a csapat. Nyakig merült a jéghideg vízben. Úszni próbált az örvényben. Pifta rémülten kiáltva dobta ki nekem a botot a partra, amivel a tutajt kormányozta. Azzal húztam ki öcsémet, miközben a jégtáblán kitört a veszekedés Pifta gyors döntése miatt. A csapat ezzel a víz szeszélyeire lett bízva. Hogy mi történt velük, nem tudom. Végleg eltűntek, mint a gyerekkorom. Mi lóhalálában futottunk haza öcsémmel, akin pillanatok alatt jéggé vált a víz. Kabátja, nadrágja kőkeménnyé vált a jégdaraboktól. Anyám sírni kezdett, ahogy meglátta. Apám kiosztott két pofont neki. Alig bírtuk leszedni róla a ruhát. Azóta már dobos Londonban. Pifta a Conducător halála után nem sokkal végleg Spanyolországba távozott. Stemmer ellopott egy videójátékszót, és emiatt egy évet ült börtönben, ami után bujdosni kezdett a társadalomban. Harminc év múlva álnéven készített Facebook-profilt magának, de nem sokkal ezután a Kerekerdőben találtak rá. Felakasztotta magát. Ahányszor jeget látok, rájuk és öcsémre gondolok. Legutóbb is ők jutottak eszembe, amikor Kun Árpád meghívott Norvégiába, ahol együtt figyeltünk hosszasan egy gleccsert. Lenyűgöztek a nagy fehér tömbök, amelyek alatt turisták szelfiztek. – Ne menj közelebb! – figyelmeztetett Árpád, amikor fotómasinámmal előrébb akartam haladni. – Ütött már agyon itt fotóst a gleccsertömb. Rázuhant. Agyonnyomta. – Meglepetten álltam meg. A fagyott víz égbe meredő bálványait sütni kezdte a nap. Tetejükön jéggé fagyott a fény. Egyikük vízszintesen illeszkedett a többihez. Mintha Stemmer és Pifta mosolygott volna róla. Könny szökött a szemembe. Oldalra néztem. Mellettem a földön jókora bot hevert. Kormánybot.

Becsy András

COMMEDIA

1

Mókuserék-játék a strandon:
mozdul a gang, pörgő henger
az udvar, s hallom, milyen hangon
fordul a kulcs, mikor reggel
utcára lépek, s mint a gyáva
gyerek e játék vasvázába,
a kilincsünkbe kifele
én is úgy markolok bele.
Lassan megindul, jár a járda,
lépek és mégsem haladok,
ház ház után, csak úgy, gyalog
jön szembe mind, aztán hagy hátra,
elenged, ellök, s én hagyom,
ez a kertvárosi vadon.

3

Most egy dühös emberfej-felhő,
és egy unikornis-forma
alszik felettem, két napernyő,
mintha még éjszaka volna.
Egy eb fut az út túloldalán,
fajtatiszta, terrier talán,
megtorpan, rám bámul, megáll,
nyakörvén aranyló medál.
A vezetéken verébtábor,
ezer versengő trubadúr,
alattuk lesben két kandúr,
tollak száradnak tőlük távol,
de a madárraj csak dalol,
bringa nyafog rá valahol.

4

Szent Antal utca, majd a Kántor,
jobb felől indul a Korda,
a Nyíl visz a Dob irányából
a ferences kolostorba.

A Csonkába botlik a Pálfy,
néhány helyen zebrát is látni,
ez amolyan főútfajta,
két megálló is van rajta.

A Paprikában, azt beszélük,
volt egyszer itt egy gyilkosság,
egyszer volt itt egy gyilkosság,
a Paprikában ez fut végig,
az ősz paprikatermelő
vének ezzel bújnak elő.

7

A buszmegállóban hajnali
leheletek szakadnak ki,
robbanásuk szinte hallani,
mikor lélegez valaki.
Talán ő is ott van valahol,
a férjes asszony még tavalyról,
beáll a sorba előre,
belebújik egy szellőbe,
tágra nyílt szemekkel néz, pedig
szeme hasított mandula,
s érzem, hogy görcsbe rándul a
mellbimbó, rügyként keményedik,
s mint egyszer, úgy szorít egyre,
– akkor egymást gyúrtuk egybe.

11

A futballpálya szélén lángos
illata húz a Marika
presszó Kőbányai Világos
sörökkel telt bugyraiba,

hol a polcokon, mint a fétis,
kopott kupák (ragyognak mégis),
mind grál kehely, áldott ékszer
(nem dobta ki a középszer).
Kék-fehérben úszik a játék,
az IKV „tizenegye”
ma is rúgja bennünk egyre,
lendület volt, egy nagy ajándék!
Gaz verte fel az ott hagyott
csikkek között a kispadot.

12

Az asztalokon kockás abrosz,
egynél ülnek egyelőre,
hajón vergődő két albatrosz
könyököl a terítőre.
Két slukk közt kiesett pár szóból
rakják össze, mit írt a doktor,
s milyen hamvas is egy póre
arának a feszes bőre.
A vendéglátó egység kicsi
raktárában rekesz csörög,
jönnek ismét a vörösök,
a Móravárosi Kinizsi.
Int a két hányódó madár:
megint üres korsója már.

18

A Könyök utcából kifordulva a Kálvária sugárúton át a Polgár utcába megyek. A Horváth Ferenc utca sarkán Füredi úr standjánál át fogom bogarászni a ponyvára tett könyveket. Altmann kárpitos előtt felszállok a 73-as villamosra, ami a Szent Borbála körúton lecammog a Bertalan-hídig. Ott leszálok a Danka-féle vegyeskereskedés után, elsétálok Pluhár cipész műhelye előtt, és megnézem Tarr Ernő órák kirakatában azt a faliórát, aminek az aljához rögzítve egy fából faragott kislány hintázik a másodperc ütemére. Gubina ajándékboltjában veszek egy zacskó savanyú cukorkát, és egy idei meztelen nő

kártyanaptárt. Onnan elmegyek a Ligetig. Ilyenkor Baróti esperes úr már visszafelé tart a 73-ason, így semmiképp nem fogok találkozni vele. A Virágba igyekszem, ahol mindig tél van, és egy fontos dolgot fogok elintézni.

Legalábbis így tervezem.

Drávucz Zsolt

ANALOGON

Hegycsúcsot felhő
ölel. Így osztozunk egy
más magányában.

RELATÍV ÉLETTÉR

Ültetett erdő.
Innen nézve: zűrzavar.
Onnan nézve: út.

ZAJ

*Oliver Edward Ackermann-nak
köszönettel*

A csend húrjait
zabolázod: fehér zaj
minden mozdulat.

HAJNAL ELŐTT

Bennem didereg
a félelem. Már tudja:
mindjárt *vége van.*

PÁRKAPCSOLATI PARALÍZIS

Egy borotvát két
kéz tart. Tiéd: arcomhoz.
Enyém: torkomhoz.

SZINTÉZIS

Csókokod zivatar
előtti *csönd*. Villámlás
dörgések nélkül.

Magyary Ágnes

AZ EMBER, AKIT ÖTSZÖR TEMETTEK EL, ÉS EGYÉB IRODALMI CSACSKASÁGOK

Kolumbusz Kristóf 1492. december 5-én érkezett Santo Domingo szigetére, amelyet ő Hispaniola névre keresztelt el. A tengerész ekkor még mindig úgy hiszi, Ázsia közelében hajózik. Legnagyobb gondja, hogy minél hamarabb aranyat találjon. Mert nem várost nézni jött ide, hanem meggazdagodni. Marco Polo lelkes olvasójaként úgy véli, a bennszülöttek nem felelnek meg annak a leírásnak, amelyet a velencei utazó adott, ezért Kolumbusz azt gondolja, talán valahol India környékén kóborolhat.

Mindig ellenállhatatlanul vonzónak találtam a karibi térséget: Cartagena de Indias (ma csak Cartagena, és Kolumbia területén található), amely gazdag kereskedővárost a XVI. és a XVII. században kalózok többször megostromoltak, nem teljesen sikertelenül, és ahol Márquez regényének a hősei, *Szezelemről és más démonokról*, keresik a kiutat abból a labirintusból, amelyet jobb híján életnek hívunk. Vagy ott van Tulum, a maják egykori városa a Yucatán-félszigeten, a mai Mexikó területén, amely kíváncsian nyújtogatja nyakát a türkizkék színekben játszó Karib-tenger partján, a végtelenbe elterülő víz látóhatárán keresve a közeledő hajók látványát. Tulum maja nyelven azt jelenti: erődítmény.

Nem véletlen, hogy itt mindenki védekezni próbált a tenger felől érkező veszedelemtől.

Germán Arciniegas, kolumbiai történész *A Karib világ életrajza* című könyvében szórakoztató módon vázolja fel a térség izgalmas történelmét, ahol egy adott pillanatban Európa összes tengeri nagyhatalma megpróbálja sütögetni a saját peccsenyét. Ezért kitalálják, hogy üzleti vállalkozásba kezdenek, azaz kalózokat állítanak hadba, akik majd a kompetencia (a többi tengeri nagyhatalom) hajóit fosztogatva javítják saját hazájuk gazdasági mutatóit. A gondolat briliáns, bár nem túl eredeti. A baj csak az, hogy ez a többieknek is eszébe jutott, a hollywoodi filmmogulok nagy öröme, mert így le tudták forgatni a *Karib-tenger kalózai* című, több részt megért, nagy kasszasikerű filmet.

Amúgy meg nem szégyen kalózkodni és rabszolgákkal kereskedni, az is ugyanolyan foglalkozás, mint bármi más. A nagy francia író, Chateaubriand édesapja is ezzel a két tevékenységgel állította helyre a bretagne-i nemesi család lejtmenetben lévő pénzügeit – és sikerrel.

2006-ban, Kolumbusz 1506-os halálának ötszázadik évfordulóját ünnepeelve, egy történész azzal az ötlettel állt elő, hogy még maga a nagy admirális is kalózkodással kereste kenyerét, mielőtt felfedezte volna Amerikát. Bár ő maga még azt sem tudta, hogy felfedezte, mivel úgy halt meg, azt hitte, csak Indiáig jutott el. Ezen a bejelentésen természetszerűleg rögtön mindenki felháborodott, majd a kedélyek lecsillapodása után a kutatók beismerték: abban a korban hajós és kalóz bizony sokszor nem különült el teljesen egymástól.

Money, money, money – éneklé az ABBA, és ez örök érvényű igazság. De a pénz (ebben az esetben a rabszolga) hajlamos borsot törni tulajdonosa orra alá, amikor fogja magát, és hipp-hopp fellázad, amely jobbra azt jelenti: lemészárol minden élő és mozgó fehér embert. Az indulat érthető, a szárba szökő erőszak elrémisztő, és a tragédia görög drámás csavarja – mi lesz akkor, ha már nincs többet gazda –: apokalipszis.

Jared Diamond amerikai természettudós az *Összeomlás* című könyvében, amelyben egy civilizáció végének lehetséges okait járja körbe számos történelmi és mai példán keresztül, a Santo Domingo szigetén található két országot, a Dominikai Köztársaságot és Haitit egymás mellé állítva vizsgálja. Szerinte Haiti eljutott oda, ahova senki sem szeretne. „Boldog, aki felolvassa, és boldogok, akik hallgatják ezeket a prófétai ígéket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van.” Tekintve, hogy az ország felélte megújuló erőforrásait (lásd: erdők kiirtása), most ott ücsörög néhány egykori rabszolga a gyarmati múlt romjain és a pompásan alakuló apokalipszisen. Várják, hogy a trónuson ülő ezt mondja: „Íme újjáteremtek mindent.” Közben a Dominikai Köztársaság, ha nem is pompásan, de viszonylag jól van.

2009-ben találkoztam Kréta szigetén Noel Fernández Collottal, franciásan Collot-val. Noel kubai volt, baptista lelkész és vak. Fehér bőre arról árulkodott, régi gyarmatosító spanyolok leszármazottja. Alejo Carpentierrel beszélgettünk. A kubai író orosz édesanyja és francia édesapja gyerekeként Franciaországban tengette ifjúságának napjait. Itt mint kultúra iránt érdeklődő fiatalember a szürrealisták

rendezvényein vett részt. Elmélyülten hallgatta André Breton és társainak az eszmefuttatásait. De egy nap elpattant benne valami, és megverte az összes garbópulóveres francia avantgardistát, majd sietve hazautazott Kubába.

A gall filológusok szomorúan konstatálták, hogy bár ők semmiképpen sem támogatják a gyarmatosítás elnyomó gépezetét, amellyel földre döngölik távoli földrészek népeinek kultúráját, mondván, azok csak barbárok; de tény, hogy ezek valóban civilizálatlan vademberek.

Alejo Carpentier azt nem tudta feldolgozni, hogy miért kellene körmönfont módszerekkel felszabadítani – vagy kiszabadítani, ez nem volt teljesen világos – a képzeletet a szent cél érdekében. A szent cél pedig André Breton szerint az automatikus írás. És az automatikus írás kívánatos következménye pedig maga a szürrealizmus.

– Ezek hülyék – gondolta a havannai ifjonc.

Alejo Carpentier, mint valami kapavágott vidéki – gyarmati – parasztgyerek, nem értette, minek ennyit erőlködni. Ez az értetlenség persze mindig kölcsönös. Ha valaki ott piheg a déli melegben egy palmafa alatt valamelyik Karib-tengeri szigeten, soha sem fogja megérteni, mi a francról beszél George Eliot, amikor unalmas vidéki nénikékről, lehangoló teázgatásokról és ködös, esős időről regél. Mi az a köd? És ki iszik teát? (Csak a betegek – válaszolná minden épeszű ember.) És miért kell nekik Antonio Machadót olvasni, aki Kasztília mezőiről zengedezik, a terméketlenné vált földekről, a parasztkönyomóráról és valami Kentaurról, aki kifeszített nyíllal mászkál, miközben a tájat baljóslatúan befedi Káin árnyéka. Derék karibi szigetlakók számára már ott kezdődik a probléma, hogy hol a frászban van Kasztília, és nekik egyáltalán mi közük hozzá.

Valahogy így érezte magát a mi Alejónk is. Nem értette a franciákat. Nem csoda. Mert amíg ő Havanna utcáin bókászgatott barátaival, azt fontolgatva, hogy a partra fürödni vagy inkább táncolni menjenek, addig André Bretont és társait egy kellemes párizsi kávéházból vitték ki az első világháború lövészárkaiba, ahol bokáig állt a víz, röpködtek a gránátok és a leszakadt testrészek. Haldoklók sírva hívták édesanyjukat. Ide még a halál is csak undorral tette be a lábát, mert egy dolog az emberi élet vége, ami sosem túl tetszetős, és más dolog a hullák futószalagon gyártása. Mert ő nem valami kontár szakmunkás – kardoskodik a kaszás –, aki ipari méretekben állítja elő az elmúlást,

hanem művész. De a XX. században senkinek sincs szüksége művészekre, mert azoknak semmi haszna, márpedig a haszonnál nagyobb úr nincs. Így – maradnak a hullahegyek és halálhörgés, siralom.

André Breton azonban egy picit mázlista volt. Ápoló lehetett egy katonai kórházban, tekintve, hogy néhány évig az orvosi egyetemen szédelgett. Irigyelte is érte a halál.

– A kórház kellemes hely, a csatatér egy véres kloáka – mondta a szakmunkássá lefokozott művész.

De senkit sem érdekel a halál lamentálása. A lényeg az: André Breton fiatal katonák kínjait látva, felismerte: az élet vicc, a társadalom megőrült, és az egyetlen érvényes magatartás ebben a helyzetben, ha az ember elegánsan kilép a valóság kiábrándítóan züllött szégyentelenségéből.

Ezt nem értette meg Alejo Carpentier. Így csalódottságában írt egy regényt, amelynek előszavában kifejtette: Latin-Amerikában semmi szükség az automatikus írásra és egyéb körmönfontan mesterként erőlködésre, hogy kilépjen a képzelet a valóság röghöz kötöttségéből, hiszen elég csak körbenézni, és a csoda itt van. A természetben. És ez nem a fantázia kósza mellékneveiben rejtőzik, hanem kézzelfogható, jelen lévő és létező. Így született meg a mágikus realizmus, a csodás való, mindaz, ami a világirodalom csúcsaira röpítette a latin-amerikai prózát.

Mert vannak világok, amelyek sosem fogják megérteni egymást.

A mi Alejónk aztán megírta *A fény százada* című regényét, amely nagyjából azt a gondolatot boncolgatja: mi történik az Antillákon, amikor ide is elérnek a francia forradalom áldásos hatásai. A válasz borzasztóan egyszerű: katasztrófa. De a lényeg nem is ez, hanem az, hogy a regényben feltűnik egy kedélyesen részeges francia forradalmár: Collot d'Herbois, Noel felmenője. A lyoni mészáros. Az a férfi, aki 1793. január 21-én, Ágnes napján, a lehangosabban követelte: felesleges tovább XVI. Lajos nyakán tartani annak fejét, valamint szerinte Robespierre ideje is lejárt, jó lenne őt is hűvösre tenni, mert idegesítő és mi főbb, lassan leszámol a Terror vélt ellenségeivel, és jobb lenne, ha ebben megelőznék, mielőtt ők is Danton sorsára jutnának.

Jean-Marie Collot Párizsban született 1749. június 19-én, egy aranyműves fiaként. Tizennyolc évesen színésznek állt, majd színdarabokat írt, és úgy tűnik, annyira jól csinálta, hogy Genfben és Lyonban még

színházigazgató is lett belőle. Aztán megismerkedett a jakobinusokkal és bámulatos karriert futott be, főleg, amikor egy kényes lyoni ügyet a macerás guillotine helyett sortűzzel és ágyúval oldott meg. Sikeresen. Innen a becenév: a mészáros. Annyira jól csinálta azt, amire a forradalomnak a legnagyobb szüksége volt, hogy Robespierre a gyilkosok fejedelmének nevezte.

Robespierre ilyeneket duruzsol Collot d'Herbois fülébe: Az én kicsi gyilkológépem. Cuki brigantim. Arany naspolyám. Édes nadragulyám. Mon petit chou. Monamour. Vértakasztó gyöngyöm. Drága banditám. Gyengéd hóhérom. Egyszemélyes kivégzőosztagom. Bogárkám. Cica-micám.

De semmi sem tart örökké. Így aztán Collot d'Herbois egyszer csak Guyanán találta magát – mint börtöntöltelék. Az a gyönyörű kékség! A trópusok selymes érintése! Örök nyár. A pálmák susogása. Persze, ha valakit börtönbe zárnak, az kicsit másképp látja a világot. A tenger akadály, a meleg fullasztó, a trópusok utálatosak, a helyzet kilátástalan.

Állítólag itt is hal meg, 1796. június 8-án, valami kellemes trópusi lázban.

De Noel családja négy generáción keresztül másfajta történetet őrzött meg. Mint valami Monte Cristo, vagy egy tizennyolcadik századi Pillangó, Collot d'Herbois cellatársának ruhájában, akinek történetesen szintén Jean-Marie volt a keresztnéve, megszökött a börtönből, és aki meghalt, az a másik volt, nem ő. A francia forradalom hőse először Trinidadra ment, amely akkoriban még spanyol fennhatóság alatt állt, majd innen hajózott át Kubába és Santa María del Puerto del Príncipeben (ma Camagüey) kezdett új életet. Itt házasságot kötött egy katolikus pap törvénytelen lányával és ötvenévesen gyerek nemzésébe kezdett. Sikeresen.

A család mindig is tudott az ősatya rémtetteiről. Érdekes fordulata az életnek, hogy a nagy forradalmár leszármazottja lelkészként él a kommunista Kubában, de ez már egy másik történet. Az is lényegtelen, hogy a családi hagyomány szerint a jó útra tért Collot d'Herbois mennyi mindent tett a közösségért. Inkább az az érdekes, hogy Noel szerint dédapja Juan Collot Miranda kísértetiesen hasonlít a történelemlényekben látható képekre, amelyek Jean-Marie Collot-t ábrázolják. Noel szerint a mostani generációból az ő vonásai idézik fel a legjobban a forradalmár őst.

De hogy csapódott le a francia forradalom a Karibi-szigeteken? Önjelölt igazságosztogatók itt is bőven akadtak, a guillotine szorgosan dolgozott, de mivel a gyarmatok mégsem voltak azonosak a centrummal, bőven akadtak ellentmondások. Alejo Carpentier elmesél egy olyan történetet *A fény százada* című regényben, amely méltón mutatja be a helyzet abszurditását. A karibi forradalmárok egy csoportja hajón araszolgat a tengeren, amikor egy rozzant bárkával találkoznak. Mint kiderül, spanyol rabszolgaszállító hajóval van dolguk. A szállítmány fellázadt, gondosan a tengerbe dobálta a rabszolga-kereskedőket, és mivel hallották, hogy a Köztársaság eltörölte a rabszolgaságot amerikai gyarmatain és a négereket szabad állampolgároknak tekintik, a feketék a franciák védelmébe szeretnék ajánlani magukat. Hatalmas öröm és eufória. Mindenki boldog, főleg a frissen szabaddá vált állampolgárok.

Aztán valahogy kiderül, hogy a rabszolgahajón nők is vannak. Mivel ekkor már jócskán felöntött a legénység a garatra, nem nehéz kitalálni, mi következik. A tiszték semmit sem tudnak tenni, a feketék hiába várnak tőlük segítséget. A kijózanodás után a tengerészek úgy vélik, a megszerzett zsákmány most már az övék és minden joguk megvan, hogy rendelkezzenek vele, mint tulajdonukkal. A törvény szerinti jogos tulajdonukkal. Mert forradalom ide vagy oda, a Karib-tengeren a kalóztörvények uralkodnak. Itt más az élet, mint Párizsban. A kapitány kapitulál érveik előtt, annyit tud elérni, hogy amikor Pointe-à-Pitre-be érkeznek, akkor fogja átadni nekik az asszonyokat. A törvény által előírt módon. A regény egyik főszereplője érdeklődik, hogy akkor mégis mi lesz. „Nagyon jól tudja, hogy nem tarthatom meg, amit ezeknek a jómadaraknak ígéretem. Gyászos példa lenne. A Népbiztos nem túrna ilyesmit. Igazából egy holland fennhatóságú sziget felé tartunk, ahol el fogjuk adni a négereket.” – mondja a kapitány. Majd később hozzáteszi: „Fejetlen világban élünk. A Forradalom előtt sűrűn járta ezeket a szigeteket egy rabszolgahajó, amelynek tulajdonosa, egy filozófus hajósgazda, Jean-Jacques személyes barátja volt. És tudja, hogy hívták ezt a hajót? A *Társadalmi Szerződés*.”

A már emlegetett Germán Arciniegas szerint Saint-Domingue-on, azaz Santo Domingo szigetének francia fennhatóságú (ma Haiti) része, az Antillák a korszak legfontosabb gyarmata. (Jamaica is elég jó, az angolok jól megszedik magukat rajta, de nem kulcsfontosságú. Kuba is megteszi a spanyoloknak, de egyszer csak kicsúszik a kezeik közül

– ők még észre sem veszik.) Ezzel szemben Haiti látta el Marseille-t, Bordeaux-t és Nantes kikötőit és gyárait alapanyaggal. A nantes-i kereskedők ötvenmilliót fektetnek be a szigeten. Haiti, azaz Saint-Domingue hetvenhárommillió font kávé és hatmillió font gyapotot exportál. Persze a feketék dolgoznak. Félmillió néger és harmincezer fehér. Az egyik oldalon a fényűző gazdagság, az élet könnyűsége; a másik oldalon...

Elég nehéz meghatározni, mi van a másik oldalon. Lehetne mondani, hogy tárgyként bánnak emberi lényekkel, de ez nem igaz. (Mert bár az ember néha elveszít ezt-azt, vagy tönkremegy egy s más, de mégis ragaszkodunk ezekhez a csecsebecsékhez, és szándékosan nem törjük össze vagyontárgyainkat.) Vagy mondhatnánk, hogy úgy bánnak velük, mint az állattal, de ez sem fedné a valóságot, mivel, ha az állat tesz valami rosszat – a kecske lelegeli a bokrot, a kutya megeszi a születésnap tortát –, ezért senki sem fogja bokájától fogva felkötni egy fára, hogy megvárja, amíg kivérzik, miután előzetesen elvágta a torkát.

De a telepések elégedettek. Minden okuk megvan rá. Virágzik a gyarmatuk és szép az élet.

Amúgy az angolok – mint mindig – egy lépéssel előbbre járnak. Amíg a francia gyarmaton azon vitatkoznak, hogy a telepések jogot követelnek maguknak, ők is szeretnének részt venni a hatalom gyakorlásában, de ha jogokat kapnak, mégis mi legyen a négekkel? Mert ugyebár azért még csak az hiányozna, ha ők is elkezdenének véleményt nyilvánítani. Addig az angolok már rájönnek, nem kifizetődő rabszolgákat szállítani az Antillákra, amikor ott van India és pár pennyért lehet dolgoztatni az ottani munkaerőt. A felfedezéstől megrészegülve azonnal létrehozzák az Abolitionist Societyt. Közben Saint-Domingue-on a feketék kezükbe veszik a saját sorsuk irányítását.

Mindig rajongtam azokért az írókért, akik szenttelen tőmondatokban képesek kifacsarni az olvasó szívét. Ez olyan, mint amikor az ember gyanútlanul belép egy barátságos szobába, de váratlanul a fejére esik a hatágú csillár. Vagy felcsapódik a zongora fedele és kipattan belőle egy morcos és irreálisan nagyméretű sündisznó, aki neomarxizmusról prédikál, majd ebédet követel, mivel az ideológiai fejtegetés meghozta az étvágyát. Disznófősját szeretne birsalma lekvárral. Az ember szíve felrobban. Az ijedtségtől, a borzalomtól és attól a gondolattól, hogyan fog csuszamlósan csöpögni a zongora a zsírtól.

Számomra ilyen szívrobbantó szerző Maupassant, Agota Kristof és Kleist.

Heinrich von Kleist egy tényfeltáró újságíró visszafogottságával mond el egy hajmeresztő történetet az *Eljegyzés Santo Domingón* című elbeszélésében. Amikor először olvastam ezt a szöveget, talán huszonvalahány évvel ezelőtt, akkor csak a stílus puritánsága, a hangnem szenvtelensége keltette fel az érdeklődésemet, amellyel megjelenik ez a megrázó rémtörténet a történelem viharában vergődő Santo Domingo szigetének francia részén.

Heinrich von Kleist a német irodalom fenegyereke, akit már Goethe sem értett, és akinek mindenféle szexuális aberrációkról szóló tankönyvekben irodalmi figuráit érvényes példaként emlegetik. Kleistnél semmi sincs úgy, mint ahogy lennie kellene. Sem esztétikai, sem egzisztenciális értelemben. Ő többnyire idegösszeomlást kap, amikor úgy érzi, zsákutcába jutott az élete, ennek ellenére előszeretettel helyezi hőseit lehetetlen helyzetekbe, olyan szélsőséges szituációkba, amelyek próbára és mérlegre tesznek mindent: erkölcsöt, identitást, az egész addigi életet és a személyiség legmélyebb rétegeit. Kleist nem foglalkozik unalmas leírásokkal, a szereplőire és a cselekményre koncentrál. (Megjegyzem, az pont elég.)

A szerző az első másfél oldalon annyi információt oszt meg az olvasóval, amennyit ambiciózus prózaírók ötszáz oldalon szoktak. Kiderül, történetünk idején a „feketéek öldösték a fehéreket”, a fekete valamikori rabszolga főhősünk, Congo Honango, egy korábbi tengeri út során megmentette gazdája életét, aki emiatt többszörösen megjutalmazta, de a „konvent elhamarkodott lépései nyomán” kitért a rebellió. A cselekmény idején már a főhősünk lakik a telepes házában, és ő távol van, amikor a házba érkezik egy fiatal fehér tiszt, aki történetesen svájci. Ez praktikus megoldás, mert így egy olyan fehér ember keveredik a professzionális gyilkológép házába, aki bizonyos szempontból kívülálló. Ő nem rabszolgatartó társadalomból jön (nem egy a gyarmatosítók közül), ő csak rossz időben van rossz helyen. Persze a megítélésén ez nem sokat segít, mert ahogyan a jólelkű gazda sem részesült kegyelemben, ő sem fog. Mert itt nem az egyén ítéltetik meg, hanem évtizedek embertelenségének gyümölcse érett be. És ahogy a kegyetlen bánásmód arctalan tömegként kezelte az áldozatokat, úgy a bosszúszomjas egykori áldozat nem mérlegelni kíván, hanem

minden egyes elszenvedett sérelemért, megaláztatásért, meggyalázásért és megsemmisítésért revansot venni.

Congo Honagónak van egy élettársa, akit korábbi gazdája komolyan megbüntetett, amelynek következtében maradandó sérüléseket szerzett. Ennek a nőnek egykori fehér gazdájától lánya született, aki következésképpen mesztic (tehát a két világ között áll, amennyire fekete, pont annyira fehér). Congo Honagó a rebellió kitörése óta nagy kedvvel öldös fehéreket, a történet kezdetén éppen nincs otthon, mert a felkelő feketéknek szállít utánpótlást, de a nőknek meghagyja, hogy ha sikerül addig valami arra tévelygő áldozatot fülön csípni, mindenképpen tartsák ott, amíg ő meg nem jön, hogy a feladat véresebb felét elvégezze.

Ebből az információhalmazból még egy közepes tehetségű prózaíró is legalább ötven oldalon keresztül csacsogott volna, de Kleist nem tölti feleslegesen az időt, mert őt csak az érdeklő, miképpen fognak viselkedni hősei a szélsőséges helyzetben. Így olyan ostobaságokra sem ad sokat, mint a leírás. Pedig mekkora a kísértés! Hiszen a cselekmény egy távoli egzotikus szigeten játszódik, és fehér lapok rengetegét lehetne megtölteni azzal, hogy hol is van, milyen a természet, kik laknak ott, milyen a gazdaság, milyen a ház, hány szekrény van a földszinten, és hogy eszi meg természetesen a tornácot. Ezekről szó sem esik, elvégre ez itt nem egy mezőgazdasági kézikönyv.

A végkifejlet: tragédia. Más nem is nagyon lehet. Kleist pedig élvezi. Azaz élvezné, de nem tudja, mert küzd a démonaival – Stefan Zweig szerint. *Küzdelem a démonnal* című könyvében Zweig arról beszél: Kleist kétségbeesetten vándorolt városról városra. Seholy sem tudott sokáig megmaradni, mert a benne munkálkodó sötét erők egy percig sem hagyták nyugodni. Goethe – Zweig szerint – ezt a sötétséget észlelte Kleiston, ami őt – a fény herceget – megrémítette. Szerinte Kleist nem csak az étellel, a démonokkal, de a nyelvvel is küszködik. Úgy véli, a mi Heinrichünk nem képes a szavakat megzabolázni, mert amint maga alá gyűrné a nyelvet, a szenvedély erősebbnek bizonyul nála, és úgy siklanak ki kezei közül a minőségjelzők és határozói igenevek, mint jól táplált, virgonc halak a háziasszony kezéből.

Mivel az én német nyelvtudásom arra korlátozódik, hogy a berlini taxisofőrnek elmagyarázzam, hogyan tud megállni a piros öltöny előtt, mivel nem jut eszembe a hirdetés szó, csak annyi rémlik, hogy zavarba

ejtően hasonlít az öltönyre, és magabiztosan hadoválok az öltönyről abbéli reményben, hogy csekély számú piros öltöny hever Berlin utcáin és a taxis rá fog jönni, hogy az egyetlen piros a környéken a hirdetőtábla. Nem csalódtam, és sikerült kellő módon elnavigálnom és eljutottunk úticélunkhoz. Azonban ezzel az imbolygó lábon álló német tudással nehéz megítélni Kleist nyelvét. Amiben biztos vagyok: Kleist zaklatott lelke zaklatott témákat keres és ezt értelemszerűen feldúlt grammatikával jeleníti meg.

Korunk imádja a poszt előtagot használni, így van nekünk posztmodernünk, posztiszovjetünk, poszttraumánk, posztkommunistánk, posztgraduálisunk és posztapokalipszisünk. Ezek így egymás mellett elég lehangoló képet festenek.

A nyolcvanas években született meg az angol-amerikai tudományosságban a kolonializmus diskurzusa, amelyhez ügyes akadémikusok furfangosan ráakasztották a poszt előtagot. És lett posztkolonializmus.

Mert, ahogy említettem, az angolok mindig egy lépéssel előbbre járnak.

Ez a stúdium nagyjából azon alapszik, hogy a gyarmatokon minden más, még az emberek is, akiket elnyomtak a gyarmattartók, na de mégis milyenek – teszik fel a kérdést a tudós kollégák. Hát, mások.

Az elmélet rengeteg vitához vezetett, sok a kritikus hang, ami jobbra abból adódik, hogy mindenki a maga szája íze szerint vonja le a tanulságot. Így aztán a posztkolonializmus mást jelent Latin-Amerikában, mást az angolszász világban és megint mást Kelet-Európában. Lásd Carpentier kalandját Párizsban.

Mert vannak világok, amelyek sosem fogják megérteni egymást!

Előszeretettel hivatkoznak az egykori amerikai kontinens gyarmatain, Kanadától Argentínáig, Shakespeare *A vihar* című művére. Ebben a történetben egy Prospero nevű, amolyan varázslóféle figura nevel egy Caliban nevű zabolázatlan lényt, aki először olyan, mintha a nevelt fia lenne, de aztán csak rabszolga lesz, és aki ráadásul ostoba, barbár és műveletlen. Ezzel szemben a darab egy másik szereplője, Ariel, művelt és kifinomult.

Az egykori gyarmatlakók úgy vélik, ők maguk Caliban, akiket az unalmasan sima modorú Ariel agyonszekíroz a jólneveltségével, és arra kényszeríti őket, hogy George Eliotot és Antonio Machadót olvassanak. Ezért inkább megírják a maguk George Eliot-os műveit, amelyek zsengeit nyugodtan sorolhatjuk a 'let's forgetit' kategóriába – nem

olyan könnyű egyből a világhírnévbe repülni. Úgy gondolják, nekik semmi szükségük Arielre, meg tudnak állni a saját lábukon. Ariel persze nem így gondolja.

Latin-Amerikában nagyon örültek, amikor az ő Arieljük – arrogáns spanyolok – szépen visszahajóztak oda, ahova valók. De kiderült, hogy korai volt az ünneplés, mert ez a bitang Ariel osztódással szaporodik. Erre 1898-ban jöttek rá, amikor Kuba vívta háborúját Spanyolországgal szemben, az Egyesült Államok önzetlen segítségével. José Rodó meg is írja rögtön *Ariel* (1900) című esszéjét, amelyben felhívja a figyelmet arra: Ariel volt, van és lesz, csak közben átalakult. (Mert van, ami sosem változik. És csakis két eset lehetséges: vagy gyarmatosítanak, vagy te gyarmatosítasz. Ami ezen kívül van, az a teremtés előtti óskaoosz vagy a teremtés utáni apokalipszis – lásd Kleist prózáját.)

Kolumbusz Kristóf azt kéri végrendeletében, hogy Santo Domingón, azaz Hispaniola szigetén temessék el. De ezek a fafejű Arielek Valladolidban helyezik örök nyugalomra, mert ha már úgyis ott szenderült jobblétre, nem akarnak vele mászkálásba kezdeni. De aztán valamilyen titokzatos oknál fogva mégiscsak elviszik Sevillebe, amely város az Indiába induló hajók és kereskedelem emblematikus központja. Majd egy hirtelen ötlettől vezéreltetve átszállítják Santo Domingóra, és ekkor még csak a XVI. században járunk. 1795-ben a franciák megszerzik az uralmat az egész sziget felett, ezért a spanyolok elviszik Kolumbuszt Havannába. Igen ám, de Kuba kivívja függetlenségét 1898-ban a már említett módon és hosszas vita után Kolumbuszt visszaviszik Sevillebe. Természetesen leleményes üzletemberek, hogy kielégítsék a turisták vad hordáit és közben némi haszonra is szert tegyenek, eskü alatt vallják: a nagy felfedező náluk van eltemetve. Mindenki kedvére kiválaszthatja, hol van az a náluk.

Umberto Eco egy helyen arról elmélkedik, a valóság mindig kérdéses, hiszen még olyan egyszerű ügyekben sem tudunk dűlőre jutni, hogy hol halt meg Napóleon; ezzel szemben senki sem kérdőjelezi meg azt, hogy Bovaryné boldog lenne Flaubert regényében. Ez azt jelenti: a fikció megkérdőjelezhetetlen, miközben a sokat ajnározott valóság meg igencsak kétséges és inkább tűnik lázas érzelmi túlhevültségnek, mint józan véleménynek.

Ebből viszont azt következik: olvassunk regényeket és hagyjuk az elméleteket!

Bakcsi Botond

A REPUBLIKÁNUS
POLITIKAFILOZÓFIA LEHETŐSÉGEI

- *Demeter M. Attila: Korunk politikai filozófiája*¹ -

Demeter M. Attila *Korunk politikai filozófiája* című kötetének újdonságát – amint azt már a cím is sejteti – az képezi, hogy nem pusztán politikaelméleti tanulmányok gyűjteménye, hanem szisztematikus politikafilozófiai értekezés. A szisztematikusabb nem abban áll, hogy a kötet a politikai ideológiákat, esetleg azok mai alakulásait ismerteti, vagy a politikai kategóriák tematikus ismertetését nyújtja, hanem a kortárs politikai filozófia problémacentrikus bemutatására vállalkozik. Ebbéli törekvésében vállaltan is mintájának tekinti a kortárs francia politikafilozófus, Pierre Manent *Cours familier de philosophie politique* című értekezésének szemléletmódját.² Demeter kötetének szisztematikus jellegét jól illusztrálja a kötet nagyon is tudatos felépítése: a bevezető tanulmány után, amely meghatározza a kötet tárgyát és módszertanát, egy külön fejezet foglalkozik az emberi jogok „doktrínájával”, amelynek a problémája központi szerepet játszik a további fejezetek kérdésfelvetésében. Ezt követően egy tanulmány foglalkozik a szocializmus kérdéskörével, azaz a szociális kérdés politikai perspektívájával, kettő a nacionalizmus és a nemzetállam kérdéseivel, egy az európai integráció politikafilozófiai vetületeivel, végül kettő a multikulturalizmus által felvetett problémákkal.

Egy rövid recenzió célja nyilván nem lehet az egyes tanulmányok rendkívül összetett gondolatmenetének a felvázolása, ezért inkább arra szoritkozom, hogy néhány szót ejtsek a szerző politikáról alkotott felfogásáról, illetve pár kérdéskör kapcsán jelezzem az egyes tanulmányokban tetten érhető módszertant. A szerző már a kötet előszavában

1 Demeter M. Attila: *Korunk politikai filozófiája*. Kolozsvár, 2018, Pro Philosophia Kiadó – Egyetemi Műhely Kiadó, 357. (Az oldalszámmal kísért idézetek ebből a kötetből származnak, a kiemelések a szerző kiemelésait követik.)

2 Pierre Manent könyve magyarul is megjelent Kende Péter fordításában, a következő, némiképp sajátos értelmezésű címmel: *Politikai filozófia felnőtteknek. A demokratikus társadalom láttelepe* (Bp., 2003, Osiris Kiadó).

és kezdő fejezetében (*A politikai filozófia és a „kiterjesztett gondolkodás-mód” módszertani követelménye*) is hangsúlyozza, hogy a politika fogalma, a történelemhez hasonlóan, alapjában véve kétértelmű: jelenti a konkrét történelmi cselekvést, a pártok közötti küzdelmeket, az azoknak keretet adó intézményi valóságot, ugyanakkor jelenti az ezzel kapcsolatos ismereteinket, azaz olyan reflexiók formát, amely maga is aktív alkotó része, és nem csupán utólagos járuléka a politikai valóságnak. A szerző a politika arisztotelészi eszménye mellett teszi le a voksát, amely annak belátásán nyugszik, hogy a politikai tudás nem az első elvekre és okokra irányul, mint a filozófia, hanem az emberi cselekvés mindig változó, esetleges jelenségeire. Hannah Arendt szerint (akinek a politikai filozófiája szintén meghatározó jelentőségű a jelen kötet szemléleteti alapvetését tekintve) ez abból adódik, hogy a politika nem az emberrel foglalkozik, hiszen eleve az emberek sokféleségén alapul, „az emberek-közöttben jön létre”, ezért nem is beszélhetünk az emberi viszonyrendszeren kívüli, „tulajdonképpeni politikai szubsztanciáról”.³ A kötet írásai azért nem tartoznak a politikatudomány tárgykörébe, mert az olyan deskriptív diszciplína, amely tárgyat intézményes valóságként, azaz objektív létezőként tételezi. Ezzel szemben a politikai filozófia a politika tudati dimenziójára vonatkozó reflexió, amely nem az objektív tényekként felfogott cselekvésekről való biztos tudás letéteményeseként tekint önmagára, hanem megelégszik azzal, hogy e jelenségekkel kapcsolatban, ahol a lényeg és a látszat nem elkülöníthető egymástól, véleményeket fogalmazzon meg. Ez a fajta tudás az, amit a görögök, a bölcsességgel szembeállítva, okosságnak (*phronészisznek*) neveztek, és amelynek tárgyát Arisztotelész a következőképpen határozta meg: „a vélemény és az okosság egyaránt avval foglalkozik, ami másképp is lehet, mint ahogy van”.⁴ Abból adódóan, hogy ez a fajta okosság nem adottságokkal, hanem képzetekkel foglalkozik, a politikáról való gondolkodás módszertani követelménye az, hogy mindig meg kell próbálnunk a mások fejével is gondolkodni (ezt jelenti Arendt felfogásában a „kiterjesztett gondolkodás-mód”), és a legtöbb, amire törekedhetünk, az, hogy a véleményünk

3 Vö. Hannah Arendt: *Mi a politika? In uó: A sivatag és az oázisok*. Bp., 2002, Gond Kiadó – Palatinus Kiadó, 23. Ford.: Mesés Péter.

4 Arisztotelész: *Nikomakhoszi Etika*. Bp., 1997, Európa Könyvkiadó, 195 (1140b). Ford.: Szabó Miklós.

reprezentatív legyen. A politika ebben az arisztotelészi értelemben az egymással való beszélés, a tanácskozás, a szabad véleménycsere, a meggyőzés terepe (a *zoon politikon* ezért szinonimája a *zoon logonnak*). Demeter definícióértékű megfogalmazásában: „A politikában soha nem olyan problémákkal állunk szemben, amelyekre csak egyetlen lehetséges válasz létezne, s minden válaszkísérlet, amely kivonja magát a demokratikus vita követelménye alól, maga is a politika természetének tagadását jelenti.” (13.)

A politikának ezzel az arisztotelészi fogalmával van összefüggésben a könyv módszertanának másik pillére: ez pedig nem más, mint az egyes kérdésfelvetések következetesen történeti jellege. Jóllehet a kötet írásai korunk politikai filozófiájának aktuális problémáiról szólnak, ezt mindvégig egy tágabb történeti perspektíva szem előtt tartásával teszik. A szerző azt mutatja ki, hogy korunk számos alapvető politikai eszméje korántsem a mai kor vívmánya, hanem a francia forradalom „terméke”. (Ennek fényében pedig úgy is lehetne fogalmazni, hogy a kötet egyben a modernség eszmetörténetének genealógiáját vázolja fel.) Ezek közül az eszmék közül az egyik legalapvetőbbet *Az új utópia: az emberi jogok „doktrínája”* című fejezet tárgyalja: az ember elidegeníthetetlen jogai manapság a politika és a morál általánosan elfogadott hivatkozási alapjai, amelyeket még az olyan rendszerek sem mernek tételesen megtagadni, amelyek a gyakorlatban megsértik azokat. Ez az eszme azonban nem létezett a francia forradalom előtt, ennyiben az *Ember és polgár jogainak* 1789. évi *nyilatkozatát* Demeter mintegy a modernség születési bizonyítványaként értelmezi. A nyilatkozat – amint arra már a korabeli, illetve a későbbi bírálói (Bentham, Burke, Marx) is rámutattak – azért jelent radikális újdonságot az eszmék történetében, mert a jogokat nem a fennálló történeti-politikai viszonyok termékének, hanem természeti adottságnak tekinti. Azaz a pozitív joggal egy olyan metafizikai „koholmányt”, a természetjogot állítja szembe, amellyel nemcsak az a gond, hogy egy univerzális és történetietlen emberi természetet előfeltételez, hanem főként az, hogy az egyén, a magánember szabadságát a polgár közösségileg kialakított és szavatolt szabadságától függetlennek tételezi. Edmund Burke alapvető kifogása az ember természetes jogaival szemben az volt, hogy ezek „a szabadságnak egy olyan szféráját írják körül, ami kívül esik az intézményesített politika területén” (58.), azaz tulajdonképpen egy olyan apolitikus

és ahistorikus pozíciót jelölnek ki, ahonnan minden fennálló társadalmi rend bírálhatóvá válik.

A kötet következő fejezete (A „gyertyamártók” köztársaság: a szegénység politikai perspektívája) az emberi jogok kérdéséhez köti a szocializmus kialakulását, pontosabban azokhoz az 1789. október 5-én és 6-án bekövetkezett, az asszonyok meneteléseként ismert eseményekhez, amikor az emberi szabadságjogok eszméje átfordult a szociális jog iránti követeléssé. Ezt a fordulatot, amely során a testi szükségyszerűség a politika színpadára lépett, Demeter – Arendt és Furet nyomán – az egyenlőség iránti szenvedélynek a szabadság eszménye fölött aratott győzelmeként értelmezi.⁵ A szerző a nacionalizmus kialakulását is az emberi jogok kérdéséhez köti, és szintén a francia forradalom történetéből vezeti le (A nacionalizmus keletkezése: a nemzeti szuverenitás modern eszméje című fejezetben). A nacionalizmus megértésére tett kísérlete során Demeter módszertana nem a *nationalism studies* szokásos szociológiai modellezésén alapul, hanem egy eszmetörténeti vizsgálódáson, amely során Rousseau és Sieyès politikai filozófiájának (és a forradalmárok általi értelmezéseinek) szoros olvasata nyomán arra a következtetésre jut, hogy az ember, aki felszabadult, autonóm lényként a felvilágosodásban lépett a filozófia színpadára, a forradalom alatt máris átalakult a nép tagjává. Ennyiben a nemzeti szuverenitás eszméje az emberi jogok tanának kommunitarista értelmezése: olyan autonóm és önelégséges, azaz prepolitikai közösségként tekint önmagára, mint „amely képes a saját akarata révén a maga számára politikai rendet teremteni” (139.), azaz ítélete fölött nem gyakorolható semmilyen politikai kontroll, akarata maga a törvény. A nemzeti szuverenitás, konkludál Demeter, „nem csupán az egyéni szabadsággal kerül rögtön konfliktusba, mert az egyén, éppen saját szabadságának érdekében, kénytelen feloldódni teljesen a nemzetben, hanem magának a legalitásnak és az alkotmányosságnak az egész megszilárdult rendjével is, amennyiben ezeket a nemzet az akarata révén bármikor felülírhatja”. (138.)

5 Arendt úgy véli, ez volt az a mozzanat, amitől az új köztársaság halva született: „a forradalom irányt változtatott, nem a szabadság volt már a célja, hanem a nép boldogsága”. Hannah Arendt: *A forradalom*. Bp., 1991, Európa Könyvkiadó, 78. Ford.: Pap Mária.

Első hallásra ezek nagyon súlyosnak tűnő tézisek. Azonban e rövid vázlatból is kitűnik talán, hogy a fentebbi két eszme közös genealógiájának a kimutatása már pusztán azért is releváns, mert rávilágít arra, hogy logikáját tekintve mindkettő nagyon hasonló módon működik: a közjő elvont eszméje, akárcsak a nemzet elvont eszméje az „általános akarat” olyan fiktív elképzelésén alapul, amelyet annak ellenére, hogy empirikusan megragadhatatlan, mégis egységesnek, tévedhetetlennek, nyilvánvalónak és megkérdőjelezhetetlennek nyilvánítottak.⁶ A nacionalizmus, akárcsak a szocializmus, egyaránt történetietlen, a fennálló berendezkedés, hagyományok és törvények eltörlését feltételezi. A szocializmus egalitarizmusával rokoníthatóan, a nacionalizmus is a természeti állapot fikcióját teszi meg a nemzet alapjává, amennyiben a történelmileg kialakult közösség helyébe a származást helyezi, a népet pedig egységes etnológiai entitásként kezeli. (141.) Mindebből arra lehetne következtetni, hogy a népszuverenitásnak ez az eszméje teljességgel antidemokratikus. Ezzel szemben a szerző *A demokrácia és a nemzeti öntőforma: a nemzetállam diadala* című fejezetben éppen azt mutatja ki – újfent a francia forradalom példájából kiindulva –, hogy a demokrácia és a nacionalizmus kibontakozása történelmileg egybeesett. A hierarchikus társadalom lebontásával ugyanis a nemzet nem csupán az egyenlők, hanem a hasonlók közösségévé válik. Erre a közösségre az jellemző, hogy egyrészt a nemzeti szuverenitás elvén legitimálja saját hatalmát, másrészt pedig hogy mindenféle közösségi tevékenységet kizárólag a nemzetállam öntőformájába irányít, annak demokratikus intézményi kereteibe csatornázza be. A forradalom csak úgy tudta a patriotizmust a nemzet elvont eszméje iránti lojalitássá alakítani, hogy meg kellett teremtenie a nemzetet, és létre kellett

6 Az „általános akarat” fogalmának eszmetörténetéhez lásd elsősorban Rousseau-t, aki azt írja, hogy noha a nép határozatai nem feltétlenül mindig helyesek, „az általános akarat mindig az igazság pártján van, és mindig a köz hasznára törekszik”, ezért „aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmességre kényszeríteni”. Jean-Jacques Rousseau: A társadalmi szerződésről. In uő: *Politikafilozófiai írások*. Bp., 2017, Atlantisz Könyvkiadó, 290., illetve 279–280. Ford.: Kis János. Lásd továbbá Diderot individualista és racionalista álláspontját: „az általános akarat minden individuumban tiszta értelmi tevékenység”, a természetjog eszméjének erkölcsi vetületei pedig nyilvánvalóak minden gondolkodó lény számára, és aki nem akar gondolkodni, lemond emberi mivoltáról”. Denis Diderot: *Természetjog (Erkölcsei)* (Enciklopédia-cikk) 1755. In Ludassy Mária (szerk.): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Bp., 1975, Gondolat Kiadó, 466–467.

hoznia annak önmagához való lojalitását. Ez persze egy hosszú folyamat volt, az alapjait azonban azok a forradalmi intézkedések rakták le, amelyek a köztársaság nyelvi, adminisztratív, politikai és vallási homogenizációját tűzték ki célul. Félretéve most azt a vitát, hogy a centralizációnak a régi rend alatt is meglévő intézményei mennyiben tekinthetők a forradalmi intézkedések megalapozásának, itt most az az aspektus fontos, amit a szerző is hangsúlyoz – Lord Acton vonatkozó fejtegetéseiből kiindulva –, ti. hogy az angol felfogással ellentétben, ahol a nemzet a történelem folyamán az állami intézmények működtetése révén alakult ki, a francia nemzetet az állam mintegy a „természetből” lépteti elő egyfajta ideális, faji alapon nyugvó egységként, pusztán az ész világossága révén.

Az Európai Unió projektjét a két világháború borzalmainak tapasztalata nyomán elvileg éppen a nacionalizmus logikájának megtörésére és a nemzetállami keretek meghaladására szánták. Csakhogy, véli Demeter, ennek a nagyon is jogos projektnek éppen azt az első pillantásra képtelennek tűnő jelenséget nem sikerült felismernie, hogy a nemzetállam racionális intézményei képesek voltak sajátos érzelmet, habitusokat és lojalitásformákat kiváltani az emberekben. A *Nemzeti múlt, európai jövő: az európai integráció ígérete* című fejezet éppen azt hiányolja az európai alkotmány körüli évtizedes vitákból, hogy sohasem kísérelték meghatározni, tulajdonképpen kiket is képvisel ez az új transznacionális entitás, hogy ki is az európai *démosz*. Az alkotmányozás folyamatából, hangsúlyozza teljes joggal a szerző, igazából az „alkotmányozó személyére” vonatkozó reflexió maradt ki. (215.) Ez az aspektus azért sem mellékes, mert az európai integráció korántsem lehet sikeres pusztán a gazdasági egységesítés, a közös pénznem bevezetése, technokrata szabályok és szabványok tömkelegének a foganatosítása segítségével. Az egyéni szabadságjogok garantálása és a szociális felzárkóztatás ígérete ugyanis egy politikamentes együttélés illúzióját keltik, csakhogy önmagukban még nem valósíthatják meg az EU polgárainak valamilyen politikai egységbe fogását. (225.) A történelmi tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a nemzetállamok szuverenitásának csökkenése önmagában még nem jelenti azt, hogy a nemzeti gondolat legitimitációja is megtorpanna (234.), sőt inkább annak újabb erősödéséhez, megnyilvánulási formáinak diverzifikációjához vezet.

Ezt a problémát csak fokozza, hogy a különböző identitáspolitikák egyre markánsabb helyet követelnek a mai politika színpadán. A kötet két utolsó fejezete (*A multikulturalizmus és az elismerés iránti újkeletű igény* és *A kultúrák közötti párbeszéd viszonytárságai: bevándorlók Európában*) ezt a nagyon bonyolult kérdéskört igyekszik körüljárni az emberi jogok keltette bonyodalmak, az elismerés, a tolerancia és a szabadság fogalmai mentén. Az elismerés iránti mai igényt az jellemzi, véli a szerző Manent-nal egyetértésben, hogy a méltóság kanti eszméjét úgy szeretné megtartani, hogy eközben eloldozza azt a morális törvénytől és az iránta érzett spirituális érzéstől, és mindezt beleolvasztja az emberi jogok eszméjébe és nyelvezetébe. Más szavakkal, ez az elismerés a partikuláris identitások jogi megerősítésére, kodifikációjára irányul. Csakhogy ezzel a szerző felfogásában az a probléma, hogy az emancipáció és a jogkiterjesztés válik normává, amit csoportokra is megpróbálnak rákényszeríteni, akik ezt esetleg nem is igénylik (mintegy a tévedhetetlen „általános akarat” rousseau-i elvének gyakorlatba ültetéseként). Paradox módon az a helyzet áll fenn, fogalmaz Demeter, hogy „az, ami meggátolja az egyenlő elismerés politikájának maradéktalan érvényesülését, ugyanaz a jogelvű politika, ami magát az elismerés demokratikus igényét ebben a formájában, azaz jogkövetelésként életre hívta”. (266.) Az identitáshoz való jog ilyen értelmezése kikezdi az állam semlegességének eszményét, az egyéntől pedig a tolerancia elvének feladását követeli meg. Ennek az elvnek a dogmává merevülése tehát nem segíti a bevándorló közösségek integrációját, ugyanakkor a befogadó közösségek identitásának a cseppfolyóssá válásához vezet. A tolerancia eredeti fogalma ugyanis nem kötelez a mások meggyőzésének és hitének kritikátlan elfogadására, csupán a mások lelkiismereti szabadságának a tiszteletben tartására. Ezzel szemben az erkölcsi univerzalizmusnak a korunkban tapasztalható dogmává emelése, fogalmaz nagyon sarkosan a szerző, „a mi radikális politikai moralizmusunkat paradox módon nagyon hasonlóvá teszi ahhoz, amit általában ennek ellentétének vélünk: a vallási fundamentalizmushoz”. (327.) Éppen ezért amellet érvel, hogy létezik néhány politikai alapelv, amely nem képezheti demokratikus alku tárgyát: ezek a tolerancia, a beleegyezés, illetve a szabad és nyilvános vita elvei. Mindemellet optimista is a bevándorlókról folytatott európai vitát illetően, mert meglátása szerint ez segíteni fogja az európaiak politikai öndefinícióját.

E vázlatos ismertetés mindeztáig a szerző által felvetett problémákra és nyitott kérdésekre koncentrált, ezért joggal merül fel az a kérdés, hogy a kötet kínál-e ezekre valamilyen választ, vagy megtorpan a problémák kimutatásánál, esetleg megoldhatatlanságukat konstatálja. A felvetett kérdésre azt lehet válaszolni, hogy a bevezetőben jelzett elméleti beállítottságánál fogva a kötet nyilván nem kínál végleges, normatív válaszokat, ugyanakkor mindvégig azon igyekszik, hogy felvillantsa egy republikánus politikai közösség lehetőségét, a szó klasszikus, görög-római értelmében. Politikai közösség ugyanis csak ott van, a sokat idézett arisztotelészi tétel értelmében, „ahol az emberek egyberakják a tetteiket és a véleményeiket” (*Nikomakhoszi Etika*, 1126b). Az a közösség, amely a jogokhoz való jogot (Arendt) szavatolhatja, közös akaratot és kölcsönös egyetértést feltételez, és a tagjai közötti viszonyokban kizárólag a tetteket és a véleményeket veszi számításba. A szerző a nemzeti szuverenitás eszméjében tételezett homogén, prepolitikai közösséggel a vélemények sokféleségén alapuló közösség eszményét állítja szembe (167.), az európai integráció projektjével szemben pedig egy föderális és republikánus alternatívát kínál fel, amely se nem transznacionális, se nem „nacionális”. (246.) Ez a (neo)republikánizmus (amelynek leghíresebb kortárs teoretikusai Maurizio Viroli vagy Philip Pettit) a törvények uralmát és a szabadság új eszményét védelmezi, a köztársaságra pedig politikai rendként és életformaként, ugyanakkor kultúraként is tekint. A közösségnek ez a kulturális értelmezése a politikai egyenlőséghez ugyanúgy ragaszkodik, akárcsak a meghatározott politikai hagyományokhoz, ugyanakkor viszont nem igényli az egységes nemzetállami kereteket, a közös nyelvet, az etnikai homogenizációt vagy akár a vallási konszenzust. Ez egy olyan közösséget feltételez, ahol a törvények nem tiltó és büntető jellegűek, hanem inkább a politikai nyilvánosság olyan tereinek a kialakítására irányulnak, ahol intézményes keretek között, nyilvánosan meg lehet tárgyalni a közös ügyeket, ahol a társadalom folyamatosan újratárgyalhatja saját identitását, és ahol eldöntheti, hogy „mi az, ami nyilvános és mi az, ami magán”. (291.)

A sokféleségnek és a föderalizmusnak ez a védelme Demeter M. Attila történetfilozófiai alapállásából is következik: ezért hangsúlyozza mindegyre, hogy fel kell ismerni azt, hogy az egyes ideológiai eszmék történeti, tehát változó és esetleges jelenségek, amelyek azért sem

történelmi szükségszerűségek, mert magukban hordozzák a tetteknek és a véleményeknek az emberi szabadságból fakadó esetlegességét. Ezekkel az ideológiákkal csak úgy lehet felvenni a harcot, ha próbáljuk megérteni keletkezésük körülményeit, és megkíséreljük szétszálazni azoktól az eszméktől, amelyekkel történetük során összekuszálódtak. Véleményem szerint ennek az eszmetörténeti módszernek lényeges aspektusa, hogy megpróbál kontingenciát vinni a történelembe és a politikába, hasonlóan ahhoz, amit Pierre Manent mestere, Raymond Aron is megfogalmazott egy helyütt: a múlt eszméinek és történéseinek a megértésére tett erőfeszítéseink során nagyon fontos, hogy feltörjük a sorsszerűség illúzióját, amely a történeti retrospekció óhatatlan velejárója, mert csak így kerülhetjük el azt, hogy félreismerjük a valóság gyakorta ellentmondásos bonyolultságát.⁷

Összegzőképpen azt lehet mondani, a kötet egyik fő erénye, hogy kimutatja a politikai eszméink ambivalens, sőt nem ritkán paradox jellegét, magyarul azt, hogy a politikai kérdéseket nem lehet pusztán evidenciaként kezelni, ezek a problémák ugyanis mindig a beszéd, a vita, az újratárgyalás folyamatában állnak, másképp fogalmazva: létmódjuk dialogikus és történeti. Amennyiben tudatosítjuk, hogy mindez magának a politikának, azaz a politikai tudásnak és a politikai cselekvésnek az alapvető jellegzetessége, választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy mi a „haszna” a politikai filozófiának. A '90-es évek első felében, azaz a hidegháború még friss emlékével, az Öböl- és a délszláv háborúk eleven tapasztalatának a fényében John Dunn cambridge-i eszmetörténész azt hangsúlyozta, hogy manapság az emberek alapvetően ki vannak téve a termonukleáris, vegyi és biológiai fegyverek pusztító hatásának, és a következő – kétségkívül kissé hatásvadász – érvet hozta fel a politikaelmélet védelmében: „Hogy lesz-e az embernek élettere kétszáz év múlva a Földön, illetve három hónap múlva létezik-e még az emberi faj, az egyaránt alapvetően az ember politikai szakértelmétől és belátásától függ”.⁸ Noha manapság már nem szokás ilyen patetikusan fogalmazni, azt azonban bizvást ki lehet

7 Vö. Raymond Aron: *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique*. Párizs, 1981, Gallimard, 230.

8 John Dunn: A politikaelmélet története. In Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *A kora modern politikai eszmetörténet cambridge-i látkepe*. Pécs, 1997, Tanulmány Kiadó, 264. Ford.: Gál Ferenc.

jelenteni, hogy a Dunn által említett belátást mégiscsak a politikáról való beszélgetés, a különböző vélemények ütköztetése, történeti perspektívába helyezése, azaz a saját véleménynek az eltérő véleményekkel való viszonyba állítása szavatolhatja csupán. Demeter M. Attila találó megfogalmazásában: „Annak ugyanis, hogy megpróbálunk mások fejével is gondolkodni, hogy megpróbáljuk a világot a mások szemével látni, onnan nézni, ahol épp nem vagyunk, az azonnali és közvetlen eredménye az lesz, hogy kételyek ébrednek bennünk saját korábbi politikai hiteinket vagy véleményeinket illetően. (...) Mi értelme volna ugyanis a politikai vitának, ha mindenki csupán megdönthetetlen evidenciákkal rendelkezne?” (13.)

Markó Béla

PAN PROFESSZOR EURÓPÁJA

– *Cristoph Pan nyolcvanadik születésnapjára*¹ –

Jó lenne végre Pan professzor Európájában élni. Jó lenne együtt álmodni ismét Cristoph Pannal, aki talán a bátor fantáziájú Peter Pan közeli rokona, hiszen ő is egy hasonló világot képzelt el, ahol a kicsiknek, vagyis a kisebbségeknek nem kell megnőniük, nem kell többségivé lenniük ahhoz, hogy mindenki mással egyenlő jogokat élvezhessenek. Ám attól tartok, még ma is nagyon messze vagyunk egy olyan Európától, mint amilyent annak idején, a kilencvenes években a szociológus FUEN-elnök, a neves kisebbségi szakértő szeretett volna megvalósítani nemcsak hazájában, Dél-Tirolban, hanem földrészünk országában mindenütt. De ami késik, nem múlik, mondom naiv optimizmussal. Annak a kisebbségvédelmi gyakorlatnak, amely akkor kialakulni látszott az etnikai konfliktusokkal fenyegető Kelet-Közép-Európában vagy az éppen könnyben és vérben ázó Nyugat-Balkánon, előbb-utóbb meg kell valósulnia, annak ellenére, hogy egy ideje elakadt a megoldási folyamat, sőt, itt-ott ismét feszült az etnikumközi viszony. Amikor amúgy is rosszkedvű, tétovázó, pesszimista egész Európa, ugyanbizony mi jogosít fel a reményre, hogy kimozdulunk a holtpontról? Többek közt az a kisebbségjogi érveken és politikai-diplomáciai tapasztalaton alapuló derűlátás is, amit a galambosz, de nyilvánvalóan örökifjú dél-tiroli professzor közvetített nekem már első találkozásunkkor: hogy ami ma lehetetlennek látszik, holnap vagy holnapután mégis lehetséges lesz. Egy hosszú, de végül is eredményes autonómia-küzdelem tanulságaival a tarsolyában nyilvánvalóan hitele volt előttünk, meg aztán én is lehettem optimista 1995-ben például, amikor meghívására Dél-Tirolban jártam, hiszen abban az időben tényleg felénk fordult Európa figyelme. Nem beszélve arról, hogy néhány évvel azelőtt magam is végigéltem a „lehetetlen” csodálatos – és persze ugyancsak könnyel és vérrel öntözött – átváltozását „lehet-

1 Az írás a Berlinben megjelenő *Europäisches Journal für Minderheitenfragen* (*European Journal of Minority Studies*) című német és angol nyelvű kiadvány felkérésére készült.

ségessé”: még néhány hónappal 1989 decembere előtt sem hittük, hogy egyik napról a másikra megbukhat a legkeményebb nacionál-kommunista diktatúra, a Ceaușescu-rendszer, és mégis megtörtént. Igaz, nagyon hamar kiderült az is, hogy egy elnyomó rendszert talán meg lehet buktatni rövid idő alatt – népfelkeléssel, forradalommal, államcsínnyel, attól függ, ki hogyan értelmezi, ami akkor lezajlott –, viszont egy új rendszert felépíteni sokkal nehezebb, ennek a kínjai máig tartanak. A kisebbségi jogokért folytatott küzdelmeink is csak lassan, nem hetek vagy hónapok, hanem évek, sőt, egy-két évtized alatt hoztak eredményt. Nem mindenben, sajnos, mert jelentős nyelvi és oktatási jogokat sikerült ugyan kivívnunk, a helyi önkormányzatok ereje is nagyobb lett, és a kulturális autonómia egy-két előfeltétele is teljesülni látszik, ám az igazi területi vagy kulturális autonómiától még messze vagyunk. Ha pedig a diktatúra összeomlására visszagondolunk, máig nem feledhetjük azt sem, hogy néhány hónapnyi reménykedés után 1990 márciusában a volt kommunista pártapparátus és titkosrendőrség tagjainak manipulációja polgárháborús helyzethez, halálos áldozatokkal járó konfliktushoz vezetett Marosvásárhelyen, és ez még inkább visszavetette az egyébként is nehezen beinduló román–magyar párbeszédet. Ugyanakkor viszont ez a konfliktus fel is hívta a világ figyelmét arra, hogy van Romániában az általános demokrácia kereteinek kiépítése mellett egy másik sürgető cél is: az etnikai problémák rendezése. Bennünk pedig megerősödött az a meggyőződés, hogy rögtön a Ceușescu-diktatúra széthullásakor létrehozott érdekvédelmi szervezetünknek, a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek minden bel- és külpolitikai eszközt meg kell ragadnia, hogy az általunk képviselt másfél milliós magyar közösség helyzetén változtatni tudjunk. Nagyon mélyről indultunk, a nyolcvanas évek végén már önálló magyar középiskoláink sem voltak, csak vegyes líceumokban magyar osztályok, de azokban sem tanítottak minden tantárgyat magyarul, másrészt pedig tilos volt a magyar nyelvet nyilvánosan használni, sem helység-, sem utcaneveket, sem más feliratokat magyarul nem lehetett kitenni. Senki sem kívánhatja vissza azokat a tűzveszélyes időket, de egyvalami után mégis nosztalgiam van: az európai intézmények, szakértők, diplomaták, politikusok folyamatos jelenlétére gondolok. Ismétlem, figyelt ránk akkor a világ, és nemcsak ránk, hanem általában az etnikumközi viszonyokra, míg ma, igaz, egy viszonylag jobb, de végső soron még mindig megoldatlan

helyzetben ezt a figyelmet nem – vagy csak ritkán – érezzük. „Hol van már a tavalyi hó” – kérdezhetnénk Villonnal, de tulajdonképpen ennek az ellenkezőjéről van szó: „hol van már a tavalyi olvadás?”

Persze amikor 1995. november 5. és 8. között Takács Csaba kollégámmal, szövetségünk ügyvezető elnökével Pan professzor vendégeiként Dél-Tirolba látogattunk, még igazi olvadásról egyáltalán nem volt szó Romániában, azoknak az éveknél a legfőbb pozitívuma a kisebbségi jogi küzdelmünket fogadó európai empátia volt. Mert egyébként éppen hogy mélyponton volt a román–magyar viszony, néhány hónappal azelőtt, június végén a román parlament minden tiltakozásunk dacára egy továbbra is diszkriminatív oktatási törvényt fogadott el. Pedig 1994 őszén ötszázezer aláírással támogatott törvénytervezetet nyújtottunk be a román szenátusnak az anyanyelvű oktatás rendezésére, de azt a tervezetet a parlament érdemben meg sem tárgyalta. Ugyancsak 1995-ben teljesen példátlan módon a román szenátus nyilatkozatban ítélte el engem – mint az egyik parlamenti párt elnökét és a szenátus tagját egyébként –, mert egy szakmai konferencián a kulturális és területi autonómia mellett foglaltam állást. Nem sokkal ezután hajszal hiján megszavazta a parlament a Büntetőtörvénykönyv módosítását, hogy idegen államok lobogójának vagy más nemzeti szimbólumainak használatáért súlyos börtönbüntetés jár. Néhány szavazat hiányzott csak, hogy a tervezetből törvény legyen. Szóval dühöngött a román nacionalizmus, és ilyen körülmények között, bár konkrét eredményeket egyelőre nem hozott, mégis nagyon fontos volt a nemzetközi segítőkészség. Biztatóak voltak a hivatalos európai elképzelések is, amelyek azóta már többnyire feledésbe merültek, például az akkori francia miniszterelnökről Ballardur-tervnek nevezett, a Balkán és a Kárpát-medence etnikai viszonyainak rendezésére szánt, végül soha meg nem valósult Európai Stabilitási Egyezmény. Enélkül a segítőkészség nélkül talán sokan elveszítették volna a reményt, hiszen akkor még nehéz lett volna megjósolni, hogy rá egy évre, 1996 őszén győzni fog a romániai választásokon a demokratikus ellenzék, amelynek mi is tagjai voltunk, és hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség is – történelmileg előzménytelenül – kormányra kerül ezzel a koalícióval együtt.

Ha valaki áttekinti annak az 1995-ös esztendőnek az eseménynapját, látni fogja, hogy egymásnak adták a kilincset szervezetünk

bukaresti vagy kolozsvári székházában a külföldi diplomaták, többször jártak nálunk az Európa Tanács jelentésteveői, rendszeresen konzultált velünk az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet főbiztosa, és gyakran találkoztunk többek közt az amerikai, német, francia vagy svéd nagykövettel is. Kisebbségjogi konferenciák követték egymást Romániában és a környező országokban. A brit kormány meghívására február elején egy hétig Nagy-Britanniában voltam az ottani kisebbségi helyzet tanulmányozása végett, elvittek Walesbe is, Londonban pedig előadást tartottam a National Liberal Clubban a romániai magyarok törekvéseiről. Rá néhány napra meg néhány kollégával együtt már Atlantában voltunk, ahol Jimmy Carter volt amerikai elnök jelenlétében, a Project on Ethnic Relations (PER) alapítvány szervezésében, vezető román politikusokkal folytattunk – időnként meglehetősen feszült – párbeszédet az etnikumközi problémák megoldásáról. De ugyanabban az évben tartottam előadást Tallinban, Pozsonyban, Szabadkán és természetesen Budapesten is, otthon pedig tiltakozó nagygyűléseket szerveztünk – szeptemberben Székelyudvarhelyen például több tízezer ember részvételével – az anyanyelvű oktatást sújtó diszkrimináció ellen. Ugyanabban a hónapban kerékpáros Ifjúsági Karaván indult Strassbourgba, a résztvevők szintén az anyanyelvű oktatás romániai helyzetére hívták fel az Európa Tanács figyelmét. Nem folytatom. Talán ennyi is elég annak érzékeltetésére, hogy bár akkor még nem indult be egy pozitív megoldási folyamat Romániában, számíthattunk Európa figyelmére.

Ennek az európai figyelemnek egyik fontos ösztönzője, azt is mondhatnám, „mindenese”, nap mint nap a megoldáson töprengő „felelőse” volt Cristoph Pan, a FÜEN elnöke. FÜEN-tanácskozásokon is találkoztam vele többször, de Budapesten is. A Magyarország határain kívül élő magyar kisebbségek ügyének és általában a kisebbségi kérdés rendezésének elkötelezett magyar kormánypolitikusok, Tabajdi Csaba és Lábod László nagyra becsülték a dél-tiroli professzor tevékenységét, és ők is szorgalmazták, hogy tanulmányozzuk minél alaposabban a különböző európai országok kisebbségjogi rendelkezéseit, illetve a működő autonómia-modelleket. Micsoda idők! Hittünk abban, hogy megfelelő érvekkel – és példákkal – meg lehet győzni Romániában is a többséget. Hamar rá kellett jönnünk aztán, sajnos, hogy nem az érvek, hanem az érdekek számítanak, és később, amikor

bel- vagy külpolitikai szempontból érdekeltté tudtuk tenni román partnereinket, nehezen bár, de születtek végre tényleg pozitív intézkedések, bővültek az anyanyelvű oktatás jogi és intézményes keretei, illetve a nyelvhasználati és az önkormányzati jogok is. Cristoph Pan nagyon jól tudta, hogy nem elég az elvi-eszmei érveket megtalálni, hanem a kölcsönös érdekeket is meg kell keresni, de úgy vélem, azt is tudta – és ezért tartom igazán bölcs embernek –, hogy nekünk a legtöbbet azzal segíthet, ha bemutatja nemcsak az – általunk – irigylésre méltónak mondható dél-tiroli autonómiát, hanem az annak kivívásához elvezető, egyáltalán nem könnyű, nem rövid, nem konfliktusmentes és néha bizony zsákutcának tűnő utat. Az a néhány nap Dél-Tirolban számunkra felért egy egyetemi előadássorozattal, ez volt Pan professzor iskolája, valamiféle Peter Pan-i mágia egy tündéri sziklavilággal övezett térben, a sorsukat megszenvedő, de történelmi balszerencséjüket legyűrő dél-tiroliak között.

Nem álmélnodni utaztunk oda természetesen, hanem tájékozódni, tanulni és a tanultakat majd otthon kamatoztatni is. Imétlem, tele voltunk illúzióval, de azt kell mondanom, hogy akkori romantikus meggyőződésünk – a Pan professzoré is – csak azért bizonyulhatott illúziónak utólag, mert egy időre abbamaradt az a folyamat, amely szerintem Európa jövőjének kulcsa. Ugyanis meglehet, hogy az Európai Unió gazdasági célokkal jött létre, viszont csak akkor lesz igazán életképes, ha választ tud adni a multikulturális együttlétnek, illetve a nemzeti identitás megőrzésének és továbbvitelének dilemmáira. Többféle jövőt el lehet képzelni, akár egy föderatív Európát is, de csak akkor, ha nem a nemzetállamok szövetségéeként, hanem nemzetek, népcsoportok, régiók sajátos mozaikjaként fogjuk működtetni az Európai Uniót. Ugyanezeket az elveket az államokon belül is érvényesíteni kellene nyilván mielőbb, tulajdonképpen már mostantól, de jól látható, hogy ehhez a különösen Kelet-Közép-Európát és a Balkánt jellemző, rendkívül bonyolult etnikai gubanchoz az utóbbi években senki sem mer hozzányúlni. Ebből a félelemből származnak aztán az olyan hibák – bűnnek is mondhatnám –, mint például az, hogy Ukrajnát csakis modernizációs, elsősorban gazdasági feladatként kezelte Brüsszel, és az etnikai problémákat a szőnyeg alá söpörte. A következményeket mindannyian ismerjük.

Pan professzor rövid dél-tiroli leckéje már 1995-ben felhívta a figyelmünket mindazokra a rendkívül nehéz kérdésekre, amelyeket meg kellene és meg is lehet válaszolni, hogyha minden érintett fél hajlandó prioritásként kezelni Európa multikulturális jövőjét. Ismerni ismertük természetesen mi is az európai kisebbségjogi viták múltját és jelenét, hiszen egy kisebbségi politikus nem annyira ideológiai szempontból, mint inkább etnikai kritériumok szerint közelíti meg azt a társadalmi valóságot, amelyet szeretne megváltoztatni. Tapasztalatom szerint egyébként nem választhatók szét egy átmeneti társadalomban az általános demokratikus célkitűzések a helyi, regionális vagy etnikai közösségek sajátos problémáinak rendezésétől, és nem szabadna ezek között semmiféle hierarchiát felállítani, viszont az is igaz, hogy amit mi magyar érdekképviselőként vállaltunk Romániában, azt nem iktatta programjába egyetlen román politikai párt sem. Ez elképzelhetetlen lenne még ma is. Jól tudtuk hát, miképpen kezelik a kisebbségi kérdést Európa-szerte, a nemzetállami szemléletű Görögországtól a különféle autonómiákat elismerő Spanyolországig vagy Finnorszáig. Ráadásul otthon Erdélyben is számos jó megoldást kínált a múlt, hiszen évszázadokon át autonómiájuk volt a szászoknak és a székelyeknek is, és néha a legmodernebbnek tűnő megoldásokra is találni előzményeket, ha valaki ezeket az autonómiákat tanulmányozza. Az Erdély keleti felén, tehát a magyar határtól messze fekvő Székelyföld lakosságában, területben, de akár hagyományokban is sok hasonlóságot mutat Dél-Tirollal. Azt gondolhatná valaki, hogy itt, éppen azért, mert a régió nem határos Magyarországgal, könnyebb kiküzdeni az autonómiát, mint az osztrák-olasz határ mentén fekvő Dél-Tirolban, de ez egyelőre, sajnos, nem így van. A kommunista rendszer első időszakában, az ötvenes-hatvanas években létrejött ugyan egy formális Magyar Autonom Tartomány, de ezt néhány év után megcsonkították, majd az egyre nacionalistább Ceaușescu-rendszer teljesen felszámolta, és 1989-ben gyakorlatilag minden önálló magyar intézményünktől megfosztva kellett újrakezdenünk a politikai küzdelmet jogainkért.

Cristoph Pan pontosan tudta, hogy nem elméletekre van szükségünk, mert azokat már mi is jól ismerjük, hanem azt a közvetlen tapasztalatot kell átadnia nekünk, hogy van Európában olyan autonómia, ahol a teóriát sikerrel ültetik gyakorlatba. Autonómia-élményt vagy ahogy mondani szokás: élménykörtutatót kívánt szervezni nekünk egy mind-

össze háromnapos program keretében, módszeresen végigkalauzolt a különböző közigazgatási intézményeken, és részletesen bemutatta az oktatás, a kultúra helyzetét, a nyelvhasználati rendelkezéseket. Ismétlem, a lényeg az volt, hogy láthattuk: lehetséges. Nem ő mondta el ezt, hanem a Trentino-Dél-Tirol kettős tartomány, illetve Dél-Tirol megye vezetői, a helyi kormány igazságügyi, oktatási, művelődési miniszterei. Amikor körbevezetett minket, érezhettük Pan professzor büszkeségét, hogy ő is részese volt annak az építőmunkának, az etnikumközi viszonyok szabályozásának, amely 1992-ben fejeződött be tulajdonképpen, ha egyáltalán befejeződik valaha is, hiszen ez is olyan, mint általában mindenfajta együttélés: folyamatosan oda kell figyelni rá. Természetesen újabb meg újabb problémák merülnek fel ott is, ezt magunk is tapasztalhattuk, Bolzano utcáin tüntető fiatalokkal találkozáva, kísérőnk felvilágosított, hogy éppen az olasz középiskolások tiltakoznak a német nyelv kötelező érettségi tantárgyként való bevezetése ellen. Ez is a demokráciához tartozik, nevetett ránk ravaszkásan, érzékeltetve, hogy az olaszok és németek közti kölcsönösség természetesen érvényesülni fog az oktatásban is. Mint ahogy adóügyekről lévén szó, egy pénzügyi szakembernek a jövedelmi adó 90 százalékos visszaosztásáról szóló beszámolóját hallgattuk lelkesen, de Cristoph Pan tréfásan lehűtött minket: azért a baszk megoldás jobb lenne, mondta, mert Baszkföldön a 10 százalékot küldik be Madridba, itt meg Róma küldi vissza, többnyire késve, a 90 százalékot. Ilyesmikre lapozok rá akkori feljegyzéseimben, számos adatra meg olyan sajátos jogokra, amelyeket Cristoph Pan szerint az Európai Unió nem szeret, mert az egyéni szabadságot korlátozzák, például az etnikai arány szigorú érvényesítése az állások elosztásánál, az igazságszolgáltatásban is. Értem én, hogy miért nem tetszik ez néhány brüsszeli bürokratának, de nekem – így kell mondanom –, gyönyörű megoldásnak tűnt akkor is, és ilyennek látom most is, mivel a tartós, méltányos együttélés záloga, és ráadásul egy többségi német autonóm megyében az országosan többségben, de ott helyben kisebbségben levő olaszoknak kínál garanciákat. Nem akarom most felmondani az akkor megtanult – vagy már tudott, ám éppen a gyakorlatban megtapasztalt – modellt, inkább csak érzékeltetni szerettem volna, hogy bizony sok-sok Pan professzor-ra lenne szükségünk Európa-szerte, olyan szakemberekre, akik a kisebbségi küzdelem lélektanát, illetve a többség nagyjából mindenütt

hasonló gondolkodásmódját is jól ismerik. Mert hát a szakmai felkészültségen innen és túl ebben a témában erre van a legnagyobb szükség: az empátiára.

De a kilencvenes években nemcsak az volt a fontos, hogy lássuk, hogyan is működik egy európai autonómia, és miképpen zajlanak ott a mindennapok, hanem azt is tisztáznunk kellett újra meg újra, hogy milyen eszközökkel lehet ezt megvalósítani. Erdélyben azokban az években heves viták voltak a magyar közösség vezetői között arról, hogy a lassú, lépésről lépésre való előrehaladás egyáltalán meghozza-e valaha a kívánt eredményt. Máig hálás vagyok Cristoph Pannak, hogy nagyon is jól érzékelte ezt a dilemmát, és úgy alakította programunkat, hogy a Dél-Tiroli Néppárt több évtizedes harcáról is képet kapjunk. Végére is meglehetősen hasonló történelmet tudhatnak maguk mögött az első világháború utáni békeszerződésektől kezdve az erdélyi magyarok és a dél-tiroli németek, beleértve a két világháború közötti, nem is eredménytelen többségi próbálkozásokat az etnikai arányok megváltoztatására. Az alapvető különbség a második világháború után állt elő, hiszen akkor a vasfüggönytől nyugatra Ausztria és Olaszország egészen másképpen kezelte ezt a kérdést, mint a szovjet ellenőrzés alatt levő kommunista rezsimék. Ennek ellenére a Dél-Tiroli Néppártnak is rendkívül sok nehézséggel kellett szembenéznie, és a siker nagymértékben azon is múlt, hogy néhány fontos elvet már idejében tisztáztak. Pan professzor összehozott minket Silvius Magnagóval, a Dél-Tiroli Néppárt tiszteletbeli elnökével, aki harmincnégy éven át, 1957 és 1991 között volt a párt tényleges elnöke, és ő vitte végig az egész autonómia-küzdelmet. Még 1943-ban elveszítette fél lábát a háborúban, és ez a kiváló férfiú így rokkantan is hihetetlen szívóssággal vezette évtizedeken át a pártját. Higgadt, józan, célratörő embernek bizonyult a velünk való találkozásakor is. Pontosan tudta, mit kell mondania. Három dolgot ne felejtünk, figyelmeztetett búcsúzásakor, és számolta is az ujjain, ahogy sorolta: 1. Őrizzük meg a politikai egységünket, és egyetlen pártba tömörüljön minden erdélyi magyar. A Dél-Tiroli Néppárt sikerének is ez volt az egyik feltétele. 2. Ha valamit közösen, bármilyen kis szótöbbséggel is eldöntöttünk, többé ne térjünk vissza a döntésre. A Dél-Tiroli Néppártban sok vita volt az autonómiáról, szemben az elszakadás-pártiakkal, de amikor a döntés megszületett, tiszteletben tartották, nem kezdték újra. 3. Először minden bajunkkal

Bukarestbe menjünk, és csak azután Budapestre. És itt jelentőségteljesen ránk nézett: „Mi is először Rómába mentünk mindig, és csak utána Bécsbe.”

Jól megjegyeztem Silvius Magnago intelmeit, hiszen valójában addig is így gondoltam, de ő megerősített engem egy olyan pillanatban, amikor bizony lett volna okunk a kiábrándulásra. Silvius Magnago is jó tanárunk volt akkor, akárcsak Cristoph Pan, mindketten tisztán látták a célokat és eszközöket. Pan professzor rövid idő alatt olyan dél-tiroli történelmi tapasztalatot kínált fel nekünk, amire a későbbiekben is hivatkozhattunk.

A kisebbségi értelmiségiek általában hajlamosak vesztesként tekinteni önmagukra, és ezt a közérzetet akarva-akaratlanul közvetítik a környezetüknek is. Cristoph Panék másképpen néztek maguk köré: gondterhelten ugyan, mert az etnikumközi viszonyokról sohasem lehet azt állítani, hogy végképp meg vannak oldva, ám ugyanakkor elégedetten is, úgymond a győztesek nyugalmával. Mi tagadás, szeretnék a Cristoph Pan által megálmodott Európában élni, és addig is dél-tiroli optimizmussal bízni egy igazi Pan-Európában.

Marosvásárhely, 2018. július 7–9.

Borsi-Kálmán Béla

KELL EGY CSAPAT!

- *Epizódok Sebes Gusztáv boszorkánykonyhájából, 1949–1956* -
(I. rész)

Puskás Ferenc sem volt mindenható, neki is akadt sikertelen interveniálási kísérlete, valószínűleg több is. Ezek közül a legnevezetesebb az, amikor a csapatkapitány 1951. június első napjaiban közbe akart lépni Szűcs Sándor (1921–1951), az Újpesti Dózsa kötél általi halálra ítélt középhátvédje érdekében. Elkésett! Az 1951. június 2-án hozott ítéletet június 4-én végrehajtották, a fáma szerint aznap hajnalban – a kortársak és a sporttörténészek egybehangzó véleménye szerint az elrettentés szándékával. Utólag már tudjuk: Szűcs egy kicsempészett cédulán – „*Halálra vagyok ítélve, mentsetek meg!*” – riadóztatta Szuszát, miszerint életveszélyben van, aki azonnal telefonált Puskásnak és Bozsiknak, de hiába.

*Szűcs Sándor (1921–1951)
igazolványképe (forrás: archív)*

A Rákosi-rendszer példát kívánt statuálni a Nyugatra vagy Dél-Amerikába vágó futballistáknak, az akasztással az első és másodvonalbeli focisták elharapózó disszidálási kísérleteinek akartak egyszer és mindenkorra véget vetni. '56. október 23-ig sikerrel. Az előzményekről tudnunk kell, hogy Kubala László és a Békéscsabáról szintén a Vasasba került Marik György 1949. január végén (más forrás szerint február elején) kalandos körülmények között együtt megszökött, és a szervezők 1949. március 4-re időzítették egy egész csapatra való kiváló képességű spíler angolos távozását. A magyar futball-legendárium szerves részét képező szövevényes történetről egy és más kiszivárgott már, főként Grosics Gyula visszaemlékezéseiből, aki egy alkalommal így beszélt erről: „*Először 1949-ben éreztem azt, hogy nincs tovább, végem. A politikai helyzet nyomasztott, nem volt még családom, szerettem volna Nyugaton boldogulni a focival, ahogy többen is, de a*

diszidens magyar csapatból nem lett semmi. Engem a Pipa utca sarkán szólított le két civil ruhás. Egy pillanatig még a hiúság munkált bennem, hogy lám, megismertek, de nagyon hamar az ÁVH-n találtam magamat. Bent történt, ami történt, álltam a falnál, jól megvertek, aztán két papírt toltak elém. Az egyiket, amelyikkel megpróbálták beszervezni, természetesen nem írtam alá, a másik arról szólt, hogy minderről soha, még a családnak sem mesélek. Nehéz teher volt, s gondoskodtak róla, hogy el is higgyük: ha kinyitjuk a szánkat, minden megtörténhet...”¹

Grosics egy másik alkalommal úgy nyilatkozott, hogy „1949-ben tizenhatalom diszidálni akartunk”, ám a csak 2017 nyarán kutathatóvá vált ide vonatkozó állambiztonsági iratok áttanulmányozása után megállapítható: emlékei némi korrekcióra szorulnak! Valójában „csak” tizenhárman akartak március 4-én (péntek este) nekivágni a határnak, a következő „összeállításban”: Henni Géza, Kéri Károly, Mészáros József, Czibor Zoltán és Gyetvai László (FTC); Rédei József, Keszthelyi Mihály, Négyessi (Csepel, illetve Újpest); Grosics Gyula és Zsolnai János (MATEOSZ); Lóránt Gyula és Illovszky Rudolf (Vasas), Egresi Béla (Újpest). Alaposabban szemügyre véve a névsort: két válogatott kapus (Grosics és Henni), két marcona hátvéd (Lóránt és Rédei), két fedezet (Kéri és Négyessi) és nem kevesebb, mint hét kiváló csatár (Egresi, Illovszky, Mészáros, Zsolnai, Czibor, Gyetvai), akik közül mindenki szerepelt a magyar nemzeti tizenegyben. További érdekesség, hogy a remek adottságú, tizenhétszeres válogatott, de eléggé sérülékeny 1918-as születésű Gyetvait a nála tizenegy évvel fiatalabb Czibor épp akkoriban szorította ki a Ferencváros bajnoksapatából...

Ha tovább kutakodunk a vizsgálati dossziében, s megnézzük az „érintettek” tanúvallomásait és az ezek alapján készült „Gyanúsított kihallgatásáról jegyzőkönyv”-eket, újabb érdekes részletekre derül fény: Kéri azt vallja, hogy Lóránt és Illovszky szóltak neki a tervről, s felkérték, vegye rá Hennit, Mészárost és Czibort, továbbá Deák Ferencet, a Fradi fénykorát élő centerét is a távozásra. Ez jócskán megnövelte volna a társulat vonzerejét, mert Deák piaci értéke akkor még Puskásénál is magasabb volt: előbbiért 1947-ben 100 000 dollárt ígért a Juventus, míg „Bamba” 150 000 dollárt is megért volna a Torinónak.

1 <https://plus.google.com/100634616940933622104/.../4CoCB1rE2...>

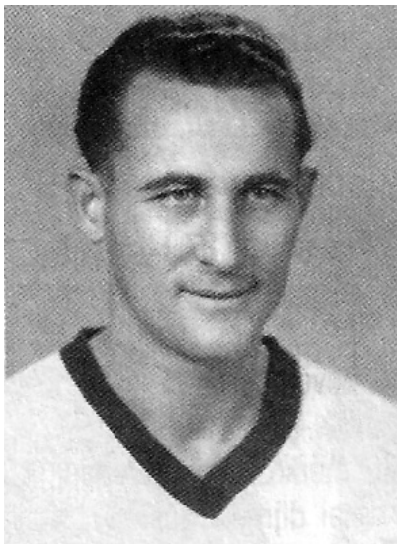

Mikrofon előtt. B-j: Szepesi György, Deák Ferenc és Lakat Károly egy 1949-es válogatott meccsen (forrás: <https://pestisracok.hu/ipper-pal-szepesi-gyorggy-kalmar-gyorggy-robert-laszlo-kadarek-halozati-emberei-radioban/>)

Mivel Kérinek bérfuvarozó cége volt, ő tartozott a négy gépkocsit biztosítani, amellyel a határig leutazhattak.² Kéri vallomásából derül ki, hogy az embercsempész (Bakó Mihály) „minden játékos után 1500 forintot kér”.³ Vörös közleménye Illovszky vallomásából is idéz, amelyből kiderül, hogy a későbbi szövetségi kapitány időközben megbánta, hogy pár héttel korábban nem két csapattársával és barátjával, Kubalával és Marikkal együtt lépett meg: „mikor Kubaláék kimentek, őt [Illovszkyt] is hívták. Illovszky szerint már akkor kellett volna elmenni.” Sőt, fellebenti a fátylat a legendás páros szökés némely részletéről is: „Kubaláékat három vagány szöktette ki. (...) A határhoz közel szoktak átöltözni orosz ruhába és úgy mennek át. Illovszky tudomása szerint ez a 3 ember[csempész] már nem fog visszajönni magyar területre, mert eleget kerestek, és nem akarnak több kockáza-

² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), 3. 1. 9. V-55973/8–10.
³ Vörös Csaba: Szigorúan titkos. (Levéltári futball). Negyedik rész. Az ÁVH nélkül nincs Aranycsapat? *Four Four Two*, 2018. május, 83. (A továbbiakban: V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május.)

tot vállalni.”⁴ Mészáros József arról számol be kihallgatójának, Vágó Ödön r. századosnak, hogy neki február 27-én (vasárnap) a Ferencváros Mester utcai klubhelyiségében Kőrösi szól, tőle tudta meg, hogy mi a terv, kitől származik az ötlet és kik vannak benne. Ugyancsak tőle értesült egy Csepel határában lévő *Zsilip* nevű kisvendéglőben tartandó szerda (március 2-i) esti egyeztetésről, ahová a Filmgyár elől indultak, ő Egresi kocsjában ült (korábban együtt játszottak a Kispest csapatában), s a korcsma különtermében beszéltek meg a részleteket. Lóránt volt a szónok, aki vállalta, hogy „mindent előkészít” és még aznap éjjel „leutazik a határ közelébe, mert ott neki ismeretsége van”. A következő esti újabb találkán Lóránt beszámolt felderítő útja eredményeiről, s azt állította, hogy mindent előkészített. Már várják őket, pénteken, március 4-én este indulnak négy gépkocsival, négy különböző helyről, „a Fővám térről, a Lenke térről, Csepelről és Budapest valamelyik pontjáról”.

*Mészáros József fényképe 1950 körül
(forrás: archív)*

Vallomását ezzel a mondattal zárja: *„Beismerem, hogy tudomásom volt arról, hogy Lóránt vezetésével és irányításával egy csapatra való élvonalbeli futballistát külföldre akartak kicsempészni, két megbeszélésen résztvettem”* (sic!).⁵

A szálak tehát egyértelműen Lóránt Gyulához, az Aranycsapat későbbi nagy tekintélyű középhátvédjéhez vezetnek, aki akkor lépett be a legjobb futballista-korba: február 5-én töltötte be 26. életévét, de már jelentős pályafutás áll mögötte: a Nagyvárad AC bajnokcsapatának tagja (1943/1944), amelyben három poszton is szerepel: jobbszélő, jobbösszekötő és egyszer balösszekötő (első élvonalbeli gólját 1943. novem-

4 V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május, 83.

5 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/11-13.

ber 21-én jobbösszekötőként szerzi). Még nem alapember, de máris megmutatja oroszlánkörmeit: egy alkalommal (1944. június 4-én) öt gölt rúg a BESZKÁRT csapatának. Aztán 1944 októberétől a Nemzeti Vasas következik: Perényi-Pecsovszky, Mészáros Ferenc, a besszarábiai eredetű s később a Barcelonában is megforduló Szegedi/Simatoc Miklós/Nicolae és Tóth III. Mátyás társaságában itt játszik – kitűnően – az egyfordulós hadibajnokságban, majd egy idényre visszamegy Nagyváradra, a Szabadság SK játékosa. 1986-ban megjelent életrajzából tudható, hogy ekkor ismeri meg leendő feleségét, a klub titkárnőjét, Horváth Ibolyát, aki aztán jóban-rosszban kitart mellette 1963 végi disszidálásáig. A könyvet olvasgatva kiderül, bár ő maga az osztrák határvidékről származik, az erdélyi kisebbségi sorsba is belekóstol, s egy-két szaftos román szófordulatot is megtanul: egy edzőmeccsen az ellenfél centere a romániai magyarok számára legnagyobb sértést vágja a fejéhez: *lebozgorozza*, magyarul hazátlannak nevezi. Lóránt sem rest, akkorát mos be ellenlábasa arcába, hogy nyolc öltéssel kell a sebet a kórházban összevarrni... A nézők persze betódulnak a pályára, „lincshangulat támadt. Szerencsére szovjet katonák is voltak a tribünön, ők aztán a segítségére siettek, kihúzták a csávából”.⁶

Érzésem szerint az incidens meglehetősen mély nyomokat hagyott a szigorú stopperben: több visszaemlékezés igazolja, hogy román ellenlábasaival szemben a szokásosnál is keményebben 'lépett oda', például – Sebes kifejezett kérése ellenére – 1954 szeptemberében a Népstadionban Titus Ozonnak, „5:1-es magyar vezetés után, a magyar 16-os előtt.

Francisc Neuman (1910–1997), báró, textilgyáros és futball-mecénás, a román labdarúgás egyik nagy alakja a negyvenes évek végén
(forrás: www.uta-arad.ro/forum/Istoria_„Bătrânei_Doamne”)

⁶ Somos István – Peterdi Pál: *Lóri*. Budapest, 1986, Lapkiadó Vállalat, 30. (A továbbiakban: Somos–Peterdi)

[...] A nagy csattanás még a díszpáholyban helyet foglaló Rákosi Mátyáshoz is felhallatszott. Két hordágy sem volt elegendő, hogy a román játékoszt »eltakarítsák« a pályáról. A találkozó után Sebes kérdőre vonta Lórántot: „Gusztai bácsi – felelte habzó szájjal Lóránt –, képzelje el, a román szidta a kommunista anyámat.”⁷

Nem biztos, hogy a párbeszéd hajszálpontosan így hangzott el, ellenben tény, hogy korábbi játékosársai Váradról csábítják át hét évvel korábban a szintén partiumi Aradra, végvári Neuman Ferenc báró (1910–1997) textilgyáros csapatába, ahol 1947-ben megint bajnok lesz az *ITA Arad* színeiben! De nem Magyarországon, hanem 'Gyorgyú Dézs' és 'Groza Péter' „népi demokratikus” Romániájában. Majdnem mindegyik játékosársra román válogatott, s egy írásban meg nem erősített adatunk – Imre öccse emlékei – szerint 'schwarzban' maga is felhúzta egy ízben a román válogatott sárga-kék mezét⁸...

Az ITA ARAD 1947-ben román bajnokságot nyert csapatának fényképe! Állnak (b-j): Kovács, Tóth, Dumitrescu, Perényi-Pecsouszky, Bakucz (Băcut), Mercea, Tudose, Nițsa. Guggolnak: Lóránt, Márky, Páll. (A társalgási nyelv Erdélyben és a Partiumban polgári körökben akkor még többnyire a magyar volt.) (Forrás: Vasutasból aranybányász, 140.)

7 Gál László: Hatan a mágikus csapatból. Budapest, 2018, Aposztróf Kiadó, 22–23. (A továbbiakban: Gál 2018)

8 www.koszeg.hu/hu/aktualis/.../lorant-gyula-elettortenete-6790.html

De itt sincs sokáig maradása, 1947-től ismét a Vasashoz szerződik, méghozzá – ezeket az adatokat újfent Kovács r. hadnagy a disszidálási ügyet összegző jelentéséből idézzük – azzal a kötelezettséggel, hogy „5 évig fog játszani a csapatban, ennek fejében 150.000 - Forintot vett fel. Ebből a pénzből házat és földet vásárolt magának. Sváb származású, a demokráciával szemben foglal állást, antidemokratikus kijelentéseiről közzismert.” Ráadásul – olvashatjuk tovább a raportban – „A szökési kísérletben szervező szerepe volt: elsősorban [...] tőle származott az ötlet.”⁹

Erről ő maga így beszél vallomásában, amelyből – mivel frappáns módon tükrözi a változás éve (1948) után a magyar futballisták körében eluralkodó közérzületet – viszonylag bővebben idézzük: „Már hosszabb ideje foglalkozom azzal a gondolattal, hogy külföldre megyek játszani, mivel ott nagyobb a kereseti lehetőség. Ezzel a felfogással nem vagyok egyedül az élvonalbeli játékosok közül. Több alkalommal beszélgettem különböző játékosokkal erről a kérdéstről, így pl. Grositssal (sic!), Hennivel, Egressivel, Puskással, Bozsikkal, Deákkal és számos más játékosokkal, akik szintén külföldre szeretnének jutni.

Csapatkép a Ferencváros 1947-es legendás mexikói túrájáról, amelyen vendégjátékosként Szusza, Mészáros és Puskás is részt vett, amely feltehetően sok magyar futballista fantáziáját megmozgatta. FTC–mexikói válogatott 3:3, magyar gólszerzők: Szusza, Szabó, Lakat. Az álló sorban (b-j): Szusza, Csanádi, Rudas, Henni, Kispéter, Puskás, az utolsó előtti szemüveges úr (csípőre tett kézzel) Opata Zoltán edző. Az alsó sorban zászlóval a kezében Sárosi György csapatkapitány, mellette Lakat és Mészáros.

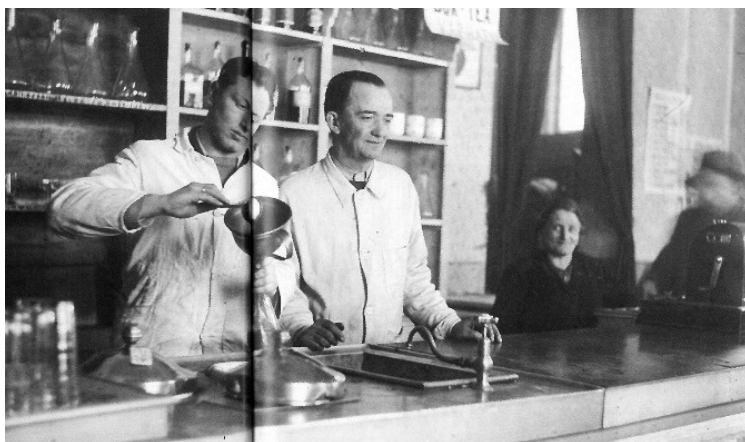
(Forrás: https://index.hu/fortepan/2018/03/25/sosem_latott_kepek_a_mexikoi_turarol_amiert_puskas_ocsi_is_fradista lett/)

Akinek sikerült: Kubala László 1948-ban, itt még a magyar válogatott mezében (forrás: www.nemzetisport.hu/.../kubala-laszlo-a-legnagyobb-barca-jatekos)

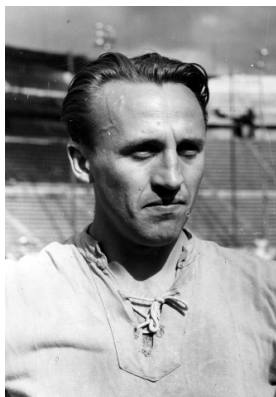
Amikor a Játékosok Baráti Köre megalakult – folytatódik Lóránt vallomása –, azt hallottam, hogy a játékosoknak le kell mondaniuk majd a fizetéséről, és ezután csak a munkájukért kapott illetékből lehet megélni. Ekkor határoztam el, hogy mielőbb feltétlenül külföldre távozom. Közben történt, hogy Kubala és Marik megszöktek, és láttuk azt, hogy nem játszhatnak külföldön, tehát egyesével nincs értelme kimenni, csak úgy, ha egy egész csapatot lehet összehozni. Elhatároztam, hogy egy ilyen csapatot szervezek azokból a játékosokból, akikről tudtam, hogy hasonlóképpen gondolkodnak” – számol be meglepő nyíltsággal a név nélkül szereplő jegyzőkönyvvezetőnek.

A továbbiakban töviről hegyire ismerteti, hol és kivel találkozott, kit és mikor értesített, kit és mire kért meg, mikor és mire jutott a szervezésben, amelyet főntebb nagy vonalakban már rekonstruáltunk. Érdekes adat viszont, hogy játékosársának, Illovszkynek (a későbbi többszörös magyar szövetségi kapitánynak) „korcsmája” van (hiszen már megindult az államosítás), s azon is eltűnődhetünk, miképpen

Illovszky kocsmájában: tölcsérrrel a kezében a Vasas-legendá (forrás: archív)

lehetséges, hogy a pár héttel korábban meglépett Kubala, Marik, ő maga s Illovszky Rudolf egyaránt az akkor 'legvonalasabb' egyesület, a Vasas kötelékébe tartozik, akárcsak az 1948 nyaráig hivatalban lévő szövetségi kapitány, nemeskötteszói *Gallovich Tibor* (1900–1952), a későbbi, szinte korlátlan hatalmú sportvezető, *Hegyi Gyula* (1897–1978), továbbá, mint később részletesebben is látni fogjuk, a magyar futballtörténelem legtehetségesebb menedzsere, *Österreicher Emil*. Annyit máris megállapíthatunk, hogy a „szocialista embertípus” tervbe vett kialakítása meglehetősen rossz előjelekkel indul... És ne feledjük, a Vasas SC tiszteletbeli elnökét Kádár Jánosnak hívják, aki az idő tájt, egészen pontosan 1948. augusztus 5. és 1950. június 23. között a belügyi tárca birtokosa, aminek elbeszélésünk végkifejletére is hatása lesz majd ...

Kéri Károly fényképe, 1947
(forrás: https://index.hu/fortepan/2018/03/25/so-mem_latott_kepek_a_mexikoi_turarovl_amiert_puskas_ocsii_is_fradista_lett/)

Egyelőre azonban még két további epizód Lóránt vallomásából: egyfelől megerősíti Grosics főntebbi állítását, miszerint a két MATEOSZ-játékos (a 'fekete párdúc' és Zsolnai) „a Pipa utca sarkáról”, a Ferencvárosiak „a Lenke térről, a csepeli játékosok a csepeli stadion melletti vendéglőtől”, míg Kőrösi, Illovszky és Lóránt ez utóbbi lakása elől indulnak este fél nyolckor a Kéri által szerzett „bérautókon”, s valahol „Soroksár és Dunaharaszti között az országúton találkoztak volna”, hogy aztán konvojban együtt haladjanak az országhatárig. Másrészt beismeri, blöffölt 3-án este a csepeli borozóban: „*azt mondtam a fiúknak, hogy a határőrségen el van intézve az átjutás, azonban ezt csak az ő megnyugtatójukra mondtam, a valóságban ez nem volt elintézve.*”

Ezt a mozzanatot, amikor a dolog még komolyabbra fordult, a *Népszport* 1949. március 17-i számának cikkírója már emígy minősítette: „Lóránt körmönfonságára jellemző volt, hogy amikor a többiekkel megbeszélte a Jugoszlávián át való éjszakai tiltott határátlépést, azt mondta nekik, hogy mindkét határőrséggel el van intézve a dolog. Mint kiderült, ebből egy szó sem volt igaz, ezt csak a »vándorcsapat« megnyugtatójukra mondta. *Tehát még életveszélynek is*

kitette a többieket.”¹⁰ Lóránt ellenben igazat mondott, amikor azt állította, Sárosi Imre és Kőrösi értesítették őt és Illovszkyt, hogy „a tervet felfedték”, illetve „a Ferencvárosnál mindent tudnak az ügyről.”¹¹

A továbbiakban ezt a kérdést fogjuk egy kicsit aprólékosabban megvizsgálni! Adataink változatlanul igen szegényesek, de az kitűnik

*Krajcsovics László két futballistával
(a kép baloldalán Bozsik József)
(forrás: archív)*

belőlük, hogy Deák Ferenc, a Fradi gólszákja, akit már korábban is többször kecsegtettek a külföldre szerződés előnyeivel, túl kockázatosnak tartotta a dolgot. „A tárgyalásokba csak színleg bocsátkozott bele”, ám az egyeztetéseken nem vett részt, ehelyett „rögtön értesítette csapatának vezetőségét”.¹² Először Lyka Antal edzőt, aki Furmann Károly vezetőségi tag kíséretében március 3-án este tíz óra körül felkereste a csepeli randevúról pár perccel korábban hazaérkezett Czibort krisztinavárosi lakásán,¹³ hogy ellenőrizték a hírt, majd másnap kora reggel haladéktalanul riasztották Nadas

Adolf klubelnököt. Ő pedig március 4-én délelőtt leadta a drótot az MLSZ és az MTSB irányítóinak. Kissé furcsa Czibor szerepe, aki – nem tudjuk, Furmannék ösztönzésére-e vagy saját jószántából – másnap, március 4-én, feltehetően az esti órákban bement az MLSZ V. Vadász utca 31. sz. alatti székházába, és Krajcsovics László országos főtítkárra, Sebes Gusztávról, valamint a már említett Kovács László nevű rendőrő-

10 V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május, 87. (Kiemelés tőlem! – B-KB)

11 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/22-23.

12 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/17., 20.

13 Vö. S. Tóth János: Csodacsatár a szomszédban. Benkő László. A Kossuth- és Liszt-díjas zenész, az Omega együttes billentyűse Czibor Zoltán Tatrapijánjáról, a Vasas elleni futballcsatákról és a moszkvai pópa rockzenekaráról. *Nemzeti Sport. Hosszabbítás*, 2019. január 5., VIII.

hadnagy színe előtt részletesen beszámolt az ügyről, amelyről egyoldalas jegyzőkönyvet¹⁴ vettek fel.

Ebben, leszámítva azt, hogy zárójelben Négyesi eredeti családnévét is tartalmazza (Niderkirchner) csupán annyi az új elem, hogy az akkor tizenkilenc esztendőös és hét hónapos balszélső kijelentette: „*Nem akarok elmenni és megneveztem azokat a ferencvárosi játékosokat, akik a megbeszélésen jelen voltak*”, továbbá kiderül: Csanádi Árpád, a bajnoksapat tartalék játékosa – a későbbi neves labdarúgó-szakértő és sportvezető – Lyka „Totó”-ra hivatkozva március 4-én délután négy órakor a Gellért fürdőben közölte Henni Gézával, hogy az akciót le kell fűjni, „mert megtudták a dolgot”, Czibornak pedig a kapus szólt.¹⁵ Csak további érdekességként jegyezzük meg, hogy mindenkit értesítettek a vállalkozás megfenekléséről – Grosics kivételével, pedig Zsolnai János, akihez egész labdarúgó-pályafutása során a leginkább vonzódott, megtehetette volna a MATEOSZ péntek délutáni edzésén. Elmulasztotta, s ez a barátságukba került¹⁶ ...

A vizsgálati dossziében őrzött iratok arról tudósítanak, hogy Sebes, aki 1949. január 10-től már a magyar futballválogatott teljhatalmú szövetségi kapitánya, más hírcsatornákkal is rendelkezik, hiszen ő a Szaktanács Sportosztályának vezetője is. E minőségében már március 3-án délután a fülébe jut, hogy „*Henni, Rudas, Deák, Hernádi, Szusza, Zsolnai és Grosits nevű football játékosok 4-én reggel szöknek.*”¹⁷

A lajstrom kétségkívül veretes, és ha az eddig megismert nevekhez a Rudasét, Herédiét és a Szuszáét is hozzá vesszük, már meg is van a 'fekete párduc' által említett

Rudas Ferenc, az FTC jobb-hátvédje 1947-ben a mexikói túrán

(forrás: https://index.hu/fortepan/2018/03/25/sosem_latott_kepek_a_mexikoi_turaron_amiert_puskas_oci_is_fradista lett/)

14 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/14. Vö. V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május, 83.

15 Uo.; a dokumentumon csak Krajcsovics és Czibor aláírása szerepel, Sebesé és Kovács főhadnaggyé nem!

16 Kő András: *A Grosics. 1-től 1-ig*. Budapest, 2007, APRIORI INTERNATIONAL, 50. (A továbbiakban: Kő 2007)

17 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/20.

tizennyolcas keret! S amennyiben az értesülés hitelt érdemel, az eleve priuszosnak számító fradisták öttagú listája újabb két játékoskal bővül, hiszen Rudas Ferenc és Hernádi Pál szintén a zöld-fehér bajnokcsapat hátvédje, Rudas, Sárosi „Gyurka” engedélyezett olaszországi távozása után, immár csapatkapitánya is.

*A Ferencváros 1948/1949-ben bajnokságot nyert legendás csapata (álló sor: Rudas, Kéri, Budai, Czibor, Anda, Kocsis, Mészáros, Lakat; guggolnak: Deák, Henni, Szabó)
(forrás: archív)*

Nem lehet közömbös számunkra a „forrás” sem, ti. „egy ismeretlen nő telefonált a játékvezető testületbe és közölte, hogy az *Éden* expressóban (sic!) kihallgatott egy megbeszélést”.¹⁸ Most már csak az a kérdés, alkalmi riportőr volt-e, avagy hálózati személy... Vagy ketten is jelentettek? Máiig tartja magát ama híresztelés, hogy az egyik meg nem nevezett focista menyasszonya dobta fel a társaságot, aki mindenáron meg akarta akadályozni, hogy szerelme külföldre távozzék.¹⁹ Még azt sem zárhatjuk ki, hogy ketten is „szivárogtattak”, mármint a titokzatos hölgyön kívül, mert Puskás életregényének átdolgozott és kiegészített magyar nyelvű változatában két helyen is olvasható, miszerint „az egyik játékos adta fel őket. Elment Sebeshez, és elárulta, hogy mikor, honnan

18 Uo.

19 Vö. V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május, 83.

lesz az indulás”. A kútfő szemérmesen elhallgatja, kiről is lehet szó, de a könyv egyik korábbi passzusa, amely a Lóránt internálása utáni első (bécsi) válogatott szereplését taglalja, sem visz egy arasznyival sem közelebb bennünket a rejtély nyitjához, mert így fest: „*Vajon tudta-e Lóránt, hogy egy játékostársa éppen Sebesnél »jelentette fel« őket, elárulva találkozójuk helyét és idejét?*”²⁰

Mielőtt Lóránték sorsának alakulására visszatérnénk, itt kell megemlíteni, hogy Sebes Gusztáv neve egy pár hónappal korábbi embercsempészési ügyben is felbukkan, amelynek egy újabb híres egykori futballista, az akkor harmincötödik évében járó, korábban a csehszlovák és a magyar nemzeti tizenegyben, valamint a francia ligaválogatottban egyaránt szereplő dr. Kalocsai Géza a főszereplője, aki akkoriban a Nyíregyházi MADISZ csapatának trénera. Őt is meghurcolják, és több hónapra, 1948. október 7. és 1949. április 1-je között internálják is, jóllehet akkor háromtagú kis családjának ő az egyedüli eltartója. Az iratfeltárás jelenlegi szakaszában nem tudható, hogy az 1940-ben jogi doktorátust szerző, több nyelven (szlovákul, csehül és franciául) beszélő, korábban mindhárom magyar élcsapatban (Kispest, Ferencváros, Újpest) megforduló Kalocsai miként bújt ki a hurokból²¹, de tény, hogy egy, az ÁVO által gondosan előkészített beugrató akcióról beszámoló, 1948. szeptember 22-i *Jelentés* – tárgya: „Magyar honosok külföldre csempészése” – utolsó bekezdése így fest: „Eddigi intézkedés: Emberünk 15.30 órától 18 óráig megadott semleges helyen várja utasításunkat a – további teendőkre. Ugyanakkor *Sebes Gusztáv révén két feltétlenül megbízható válogatott futballistáról gondoskodtak, arra az esetre, ha provokálni kell. A két futballistával közelebbit nem közöltek, csak készenlétben tartják őket [...]*”²² (Kiemelés tőlem! – B-KB) Egyszer talán egyértelműen kiderül, kit (kiket) és miért kellett „provokálni”, és főként az, hogy ki volt az a két, a titkos tervbe csupán félig-meddig beavatott, „feltétlenül megbízható válogatott futballista”, akiket Sebes ajánl a hatóság figyelmébe. Egyelőre be kell érünk azzal a két talányos mondattal, amely Takács Tibor – aki legújabb könyvében szintén

20 Dénes Tamás – Jambrich Klára: *Egy legenda életre kel. Puskás Ferenc életregénye.* Budapest, 1997, Puskás Marketing és Tanácsadó Kft., 38., 145.

21 Az ÁBTL 3. 1. 9. V-7692 számú Kalocsy vizsgálati dosszié nem mindegyik lapja kutatható.

22 ÁBTL 3. 1. 9. V-7692/49.

szöveghűen idézte a dokumentumot! – feldolgozásában olvasható! Innen idézzük: „A jelentés hátoldalára kézzel a »pénc« és zárójelben a »Bozsik« szavakat írták”, valamint: „Azt, hogy mit keres Bozsik Józsefnek, a Kispest válogatott labdarúgójának a neve a jelentésen, egy, az esethez kapcsolódó másik ügy segíthet tisztázni.” De tegyük rögtön hozzá: nem kielégítően, mert nem derül ki, hogy 1948 őszén netán maga Bozsik is disszidálni akart-e, mint pár hónappal később Kubaláék és Lóránték, avagy (inkább) egyike volt a két államvédelmi szempontból abszolút megbízható labdarúgónak²³ ...

Ahhoz viszont mindezek után semmiféle kétség nem férhet: az *Aranycsapat atyja közvetlen munkakapcsolatban van az ÁVO-val*. Egy március 4-i keltezésű *Feljegyzés* tanúsága szerint: „Folyó hó 3.-án este 7 h. körül Sebes Gusztáv a Szaktanács Sportosztályának vezetője értesített bennünket, hogy több élvonalbeli játékos ki akar szökni az országból.”²⁴ Az olvashatatlan aláírású *Feljegyzés* konklúziója már politikai szintre emeli a történéseket. Mivel egyaránt híven tükrözi a kommunista párt- és államvezetés paranoid gondolkodásmódját, lépés-kényszereit, egyszersmind amaz „rendszer váltós” kor hangulatát is, teljes terjedelmében közöljük: „Megjegyzés: Az utóbbi időben sorozatosan fordultak elő játékos-csempészési ügyek. Ugyancsak sorozatosan fordul elő különösen vidéken, de a budapesti pályákon is, hogy a közönség egyrésze (sic!) fasiszta tüntetést provokál. A különböző eseteket kiértékelve az a véleményünk alakult ki, hogy itt egy tervszerű akció-sorozattal állunk szemben, melynek célja a magyar sportélet és sporterkölcs bomlasztása, zavarkeltés. Ha figyelembe vesszük (sic!), hogy a sport Magyarországon százezreket mozgat meg, úgy ezt az akció-sorozatot a népidemokrácia (sic!) elleni támadásnak foghatjuk fel, mely valószínűleg külföldről kap irányítást.”²⁵

A „helyzet” tehát fokozódik, a politikai vezetésnek és az állambiztonságnak sürgősen lépnie kell, nehogy kezelhetetlenné váljék. Meglehetősen sietségre vall, hogy a lebukott focisták egy részét (Egresit, Kérit, Mészárosot és Lórántot – „illegális határátlépés előkészülete” címén – két héten belül internálják, s mindannyiuk esetében úgy rendelkeznek,

23 Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, 2018, Jaffa Kiadó, 32–33.

24 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/20.

25 Uo.

*Egresi Béla (Kispest, majd Újpest) fényképe a negyvenes évek végéről
(forrás: archív)*

*Kéri Károly egy másik fotója a negyvenes évek végéről
(forrás: archív)*

hogy „rendőrhatalósági őrizet alá helyezésük szükséges”. Az erről intézkedő „véghatározatot – olvashatjuk az Egresi Bélát elmeszelő 1949. március 19-i dátumot viselő iratban – az 1929. évi XXX. tc. 56. §. b. pontja alapján fellebbezésre való tekintet nélkül azonnal vég-re kell hajtani”.²⁶

Annál is inkább, mert az állambiztonság olyan „bizalmas információk” birtokába jut, hogy az időközben – mondhatnánk, első felindulásból – „örökre eltiltott játékosok illegális úton akarják elhagyni az ország területét a közeli napok során”.²⁷ Egresi, Kéri és Mészáros ügyét a jelek szerint egy kalap alá veszik, mert mindhármukat március 19-én szállítják át a kistarcsai Központi Internálótáborba. Az indok is olvasható egy másik riportban: „Kéri Károly (...) és Mészáros József szervezte be az FTC játékosait. Egresi Béla ugyancsak több játékost szervezett be az akcióba. Fenti játékosokat csapatuk a napokban kizárta.”²⁸ Kérit és Mészárost ugyanazon a napon, 1949. április 28-án helyezik szabadlábra, Egresit két nappal később.²⁹ Lóránt is április 28-án szabadul, ám őt csak tíz nappal később, március 29-én hurcolják Kistarcsára.

Őt, akárcsak valószínűleg Kőrösit, a „szervező munka”, esetleg ’felbújtás’ címén is felelősségre vonták. Nem tudjuk, miért tartott ilyen sokáig a vizsgálati fogsága, de azt – Grosics emlékei alapján is – biztosra vehetjük, vele se bántak kesztyűs kézzel az Andrassy út

26 ÁBTL 2. 5. 1. – 591291/1.

27 Vágó r. sz. 1949. március 18-i jelentése, ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/19.

28 Vö. V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május, 85.

29 ÁBTL 2. 2. 1. Operatív nyilvántartás/I. 4. 7./409;I. 8. 2./439; ÁBTL 2. 5. 1. – 591291/8.

60-ban, illetve a Katonai Ügyész-ség bürtönében. Erre utalhat az a népmesébe illő anekdota, miszerint a kihallgatások során egyik szemfogát is kiverték, amelyet később, amikor sorsa jobbra fordult, bearanyoztatott és személygépkocsija slusszkulcsán amulettként viselt. Talán éppen arról a meseautóról van szó, amelyet egy másik adoma szerint a Helsinki Olimpián a magyar csapatot biztosító/felügyelő magasrangú ÁVO-s tisztől – talán éppen Kutas István-

Lóri a sportkocsik szerelmese volt, mellette Nagyváradról hozott első felesége, Horváth Ibolya (forrás: archív)

tól – kapott ajándékba, aki könnyelműen neki ígérte, ha a jugók elleni döntőt megnyerik. Minthogy ez megtörtént, nem volt visszaút, Lóránt, aki éppen nem tartozott az anyámasszonykatonája-szerű gátlásos figurák kategóriájába, kíméletlenül behajtotta a 'tartozást'! Egy másik forrásunk szerint Rákosi Mátyás tudtával és beleegyezésével. Buzánszky tovább pontosítja a tündérmesét: egy kétülékes speciális *Skoda Felicia* márkájú autóról volt szó, a „főávós” nevét diszkrécióból nem említi, de azt igen, hogy védőtársa potom húszezer forintot szurkolt le érte.³⁰

Voltaképpen ez, vagyis kemény, rámenős, akár egy kis kegyetlenkedésre is kapható személyisége volt ismétlődő szerencséjének egyik kulcsmozzanata. Puskás emiatt őt is 'gonosz'nak' hívta (akárcsak civil barátai Czibort), s e forrásunk szerint nem szerette, fősvény, magának való hírét is keltette. Ebben lehet is valami, de messze van a teljes igazságtól, mert ha valóban így állt volna a dolog, akkor a hatalomhoz, annak minden formájához – a nyers erőt is beleértve – kifejezetten vonzódo csapatkapitány nem éppen őt választja szobatársául az igen gyakori külhoni utazásokon, túrákon. Egész egyszerűen imponált neki a stopper fizikai és lelki ereje, tartása. Több helyen is olvasható, hogy bőröndjeikben pálinkásbutykos meg egy-egy szál jóféle kolbász meg téli

30 Vö. Sándor Mihály: *Vasutasból aranybányász. Beszélgetések Buzánszky Jenővel.* [Debrecen], 2007, Campus Kiadó, 39–40. (A továbbiakban: Sándor 2007)

szalámi is lapult, amelyekből alkalomadtán, Sándor 'Csikar' közreműködésével, jócskán fogyasztottak, fittyet hányva a csapatorvos és Sebes utasításainak. Sós Károly mondja valahol, hogy 1956-ban, amikor a válogatott segédedzőjeként egyszer takarodó környékén váratlanul betoppant Puskás szobájába, épp falatozás közben kapta, aminek az volt a pikantériája, hogy az elvesztett VB-döntő után eléggé 'leeresztett' Öcsi '56 őszére annyi plusz kilót szedett fel – mozgékonyaságából és született robbanékonyaságából is jócskán veszítve –, hogy az új szövetségi kapitány, Bukovi, Kreisz doktor javaslatára fogyókúrára fogta, s elégedetten nyugtázta, hogy kihagyta a vacsorát... Nos, ennek az ellenkezője volt igaz...

Bukovi Márton szövetségi kapitány és Sós Károly pályaedző '56 őszén (forrás: archív)

Sós köpni-nyelni nem tudott meglepetésében, s lányos zavarában kényszeredetten elfogadta a kapitány szívélyes kínálását... Igaz, jóllehet Lóránt 1955 májusáig őrizte helyét a válogatottban, addigra már kikopott onnan, sőt 1956 elején a Honvédből is eligazolt, így sem a két Bilbao elleni BEK-mérkőzésen, sem a spanyol és olasz élcsapatok elleni év végi barátságos meccseken, sem a később tárgyalandó dél-amerikai „vad túrán” nem vehetett részt, Bukovi

pedig szeptemberre elővette a talonból Lóránt korábbi riválisát, a nála is idősebb Börzsei Jánost. Itt jegyezzük meg, hogy az 1954-es vereség őt is, akárcsak a többieket, rettenetesen megviselte, s ez hozzájárult elbizonytalanodásához. Intelligenciáját és intuitív hajlamait bizonyítja az a Szepesi Györgytől származó emlékfoszlány, miszerint Lóránt „azon kevesek közé tartozott, akinek rossz előérzete volt”. Egy osztrák riporter, Werner Schneyder a finálé előtt interjút készített Lóránttal, aki Szepesi tolmácsolásában így nyilatkozott: „Nagyon félek, mert nem úgy készültünk, ahogyan kellett volna. Nem tartottunk rendes edzést, akarásban a németek fölének nőhetnek.”

Az Aranycsapat, immár Lóránt nélkül: Magyarország–Olaszország (2:0) Európa-kupa mérkőzés 1955. november 27-én. B-j: Tichy (csak a feje látszik), Kocsis, Buzánszky, Czibor, Tóth II. (ők Csepelen barátkoztak össze, amikor 'Rongylábú' kb. két évig ott futballozott!), Bozsik, Kotász, Szojka, mögötte erősen takarva Faragó. (forrás: Fortepan.hu)

Lóránt másik mentőöve Sebes Gusztáv mindent egyetlen célnak – egy sohasem látott *csodacsapat* kialakításának – alávető, leginkább szakmai szempontokat mérlegelő magatartása volt, amely Puskás felfogásával rokonítható. Semmi sem érdekeltte őket igazán, csak az, minél jobban összeillő emberek kerüljenek egymás mellé, az eresztékek kifogástalanul illeszkedjenek, a gépezet minél olajozottabban működjön. Ezért lett több éves hezitálás után végül is Grosics a kapus – Sebes sokáig nem tudott dönteni közte és Henni között, s valójában 'nem igazán' kedvelte (bár az 1949. március 5-i kihallgatás alatt tegezte, később állítólag egyedül őt magázta a pompás keretből!) –, illetve Buzánszky a jobbháttvéd, pedig a Grosicccsal pár hónap eltéréssel egy évben született és elhalálozott Henni (1926–2014), de Gellért és Károlyi is biztosabb kezű portás volt nála, s a dorogi beknél is akadt egyénileg képzetesebb jobboldali védő a magyar mezőnyben. S ezért lett Budai a jobbszélső és *nem* Sándor! Ezt sokan tudják, számtalanszor megírták: ez az Aranycsapat sikereinek egyik titka. Már mint a legalább hat, de

Börzsei János (1921–2007)
a Magyar Válogatottban, 1956. október 14-én a Práterban (Lóránt legnagyobb riválisa a középhátvéd posztján, később MLSZ-tiszviselő, 1967-től főtítkár) (forrás: Fortepan.hu/Kovács Márton Ernő)

Sebes Gusztáv 'kapuslesen'; guggol: Sebes Gusztáv, ül: Gellér Sándor, a kapufa mellett: Grosics Gyula (forrás: archív)

inkább hét világlklasszis (Grosics, Bozsik, Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor, sokan Lórántot is ide számítják!) kivételes képességein túl.

Ha jobban belegondolunk, az aranylábú fiúknak két abszolút tekintélyű „főnöke” is volt, egyik, Sebes, a kispadon, s egy másik, Puskás, a pályán. Ezt Buzánszky egy alkalommal így fogalmazta meg: *„Akkoriban a csapatkapitány a legjobb játékos volt, az egyesületben és a válogatottban is. Nálunk a Puskás. Sebessel délelőtt megvolt a taktikai értekezlet, de amikor a bíró belefűjt a sípjába, lejárt az edző mandátuma. Puskás körülbelül tíz, tizenöt percig figyelte szó nélkül, melyik az ellenfél gyengébb oldala, aztán jelzett a csapatnak. Ha a balt mondta, akkor a Budai-Kocsis-jobbszárnyat erősítettük, ha a jobbat, akkor a bal oldalra tolódtunk.”*³¹

A 'BELÜGYES SZÁL'

Illetve volt azért Guszti bácsinak még egy megfontolása, amelyről jóval ritkábban esik szó. Ő, mint ez köztudott, meggyőződéses párttag, ízig-vérig kommunista volt, a rákosista hatalom tipikus képviselője, mondhatni: egyik megtestesítője. Mint sem nem különösebben képzett, sem nem különösebben intelligens, s egyáltalán nem művelt, „alulról jött” ember a nála kvalitásosabbak vagy 'jobb körökből'

31 www.origo.hu/sport/futbal/20110502-interju-buzanszky-jeno-aranycsapat.html; 2011. 05. 04.

származókkal szemben csak akkor érezte, érezhette magát elemében, ha *függték* tőle. Tovább árnyalja viszont a képet, hogy franciául is csak közepesen beszélt, ám nemcsak szerény nyelvtudására volt büszke, hanem egy új adat (Tóth II. József 2018-ban Gál L. által közölt emlékei) szerint arra is, hogy ő – úgymond – „nem orosz”, hanem „francia kommunista”. Ő maga tette hozzá, hogy ez azért „nem mindegy”! Valóban.

Sebes és társai 'helyzetbe hozása' s konok pozícióőrzése egybeesett a gyökeres rendszer- és mentalitásváltásra törő „szocialista” rezsim alapérdekeivel, amely átgondolt és átfogó manőverek (B-listázás, 'szalámi taktika', 'kékcédula' és egyebek) segítségével épp akkoriban jutott el odáig, hogy a sportban is egyeduralomra tegyen szert, felismerve annak hallatlan politikai súlyát. Különösen a labdarúgását. Ezt Barcs Sándor, aki 'polgári származása' dacára a Rákosi- és Kádár-korszakban egyaránt nem csupán a sportvezetés, de valamilyen formában a szocialista nomenklatúrának is része volt, ekképpen fogalmazza meg egyik visszaemlékezésében: *„Ki kell végre mondani, hogy a Horthy-rendszerből a legnagyobb kincset örököltük, amit csak sportág magáénak mondhat: a football példátlan népszerűségét, már-már népmozgalmi jellegét. Ez a varázs szemünk láttára öltött testet: mindenütt fociztak, a város utcáin, terein és a falvakban is. A meccs egy település életében azonos volt az ünnep fogalmával. Egy vidéki nagyváros negyedosztályú rangadóján három-négyezer ember szorongott a pálya körül. Munkahelyen fő téma volt a foci. Innen datálódik a mondás, hogy nálunk mindenki ért a labdarúgáshoz.”*³²

A sporthoz kétségtelenül 'finoman értő' Barcs innen vonta le egyik 'fociológiai' axiomáját, amely nem csupán ma is érvényesnek tűnik, hanem a jelenlegi siralmas helyzet megértéséhez is kulcsot kínál: *„Ekkor fogalmazódott meg bennem az alapképlet: a minőségi football tulajdonképpen egyenlő a gyerekkorban a labdával eltöltött idő tartalmával plusz a gyermektömegek nagyságával. Így nőtt ki fél évszázadon át a világklasszis játékosok, az amatőr tömegek, a játékezők, az intézők, az edzők, a szövetségi vezetők és még a mérkőzések közönségének minőségi része is.”*³³

32 Dlusztus Imre: *Barcs Sándor*. Szeged, 1997, Délmagyarország Kft., 185–186. (A továbbiakban: Dlusztus 1997)

33 Uo., 160. (Kiemelés tőlem! – B-KB)

*Életkép a korai Rákosi-korszakból: katonai járőr és két kisfiú – labdával
(forrás: archív)*

Ráadásul Sebes, sok magas beosztású elvtársával, egyúttal ellenlábasával, például Hegyi Gyulával és Kutas Istvánnal (de még Barccsal) szemben is *nem* „hivatásos forradalmár” vagy karrierista ’útitárs’, hanem valóban munkásszarmazású, igazi „proli” volt. Ezért is lehetett *főlényben* velük, így tudta kivédeni mesterkedéseiket, sokáig, lényegében a berni fiaskóig nem lehetett fogást találni rajta. Pedig elég sűrűn megkísérelték, például épp Lóránt Gyula kimosása kapcsán.

A magyar sportéleten, s különösen a labdarúgás 1948 és 1956 közötti históriáján különben is végigvonul a kulisszák mögött a Boulogne-Billancourt-i Renault Művek egykori melósa (1924–1927), Sebes (aki ez idő alatt a Francia Kommunista Pártba is belépett) és a Moszkvában kiképzett, rafinált külső kémelhárító, Kutas István párviadala, amelyet ’56 júniusában bekövetkező lemondatásáig egyértelműen Sebes – és a magyar futball – nyert. Erről különben Sebes így vall, természetesen neveket nem említve, 1981-es emlékirataiban: *„Egyre gyakrabban éreztem, közvetlen közelből, a rám szegeződő hideg, rosszakarató tekinteteket. Útban voltam, féltékenyek voltak rám, nemcsak rengeteg munkát, hanem*

súlyos felelősséget is vállaltam másokért, de mindig a sport érdekében. Tudtam, egész igénytelen természetemmel, letagadhatatlan sportmúltammal, tapasztalataimmal kellemetlen vagyok azoknak, akik a hozzáértést, a szakértelmet fölényeskedéssel igyekeznek pótolni. Nem szerettek az intrikusok, mert sohasem álltam melléjük partnerként.”³⁴

Sebes Gusztáv, először és utoljára a magyar labdarúgó-válogatott mezében 1936. március 15-én (Magyarország–Németország: 3:2) (forrás: wikipédia)

Az igazsághoz tartozik, hogy ebben a vére menő küzdelemben 1945-től a Legfelső Ötös Sporttanács tagjaként, később az MLSZ alelnökeként, majd elnökeként a sportdiplomatának tényleg elsőrangú Barcs Sándor inkább Sebes pártján van – ’56 nyarán ellenben nagy szerepe lesz eltávolításában! –, legalábbis ellenszenvvel viseltetik Kutas István doktrinér, a szovjet intézményes mintákat kritika nélkül, szolgálalkúen átvevő nézeteivel és gyakorlatával szemben, amelyet a magyar futball jövője szemszögéből katasztrofálisnak ítél. Ezt a túllihegő igyekezetet olykor még a „szovjet elvtársak”, jelesül Valentin Granatkin, a szovjet labdarúgó szövetség elnöke is „megmosolyogták”.³⁵ Minderről, közelebről az MLSZ és az OTSB (Országos Testnevelési és Sport Bizottság) között 1956

szeptemberében a honi labdarúgás alapkérdéseiről kirobbant koncepcionális vita kapcsán – miután emlékiratai egy másik helyén már szóba hozta, hogy a „sporthivatalban hosszú időn át két szovjet tanácsadó dolgozott a magyar sport átszervezésén”, továbbá, hogy „Sebes ellen folytak a támadások”³⁶ – így ír: „Meg kellett állapítanunk, hogy nincs apparátusunk, illetve az OTSB-ben dolgozók valójában az ellenségeink: Kutas az orránál fogva vezeti az egész OTSB-t”.³⁷

34 Sebes Gusztáv: *Örömök és csalódások. Egy sportvezető emlékei*. Budapest, 1981, Gondolat, 130. (A továbbiakban: Sebes 1981)

35 Dlusztus 1997, 160.

36 Uo. 161–162., 172.

37 Uo. 174.

Ide tartozó fejlemény, hogy Sebes hiúságára játszva ellenfelei 1951-ben (szövetségi kapitányi megbízatása megőrzése mellett) számára idegen pályára csalták: 1951-ben kinevezték az OTSB elnökhelyettesének. Erről Sebes ezt írja emlékirataiban: „1951-ben új törvény készült a testnevelési és sportmozgalom szervezeti formájáról. Ebben leszögezték: »A szocializmust építő Magyar Népköztársaságban a testnevelés és sport fejlesztése és központi vezetése állami feladat.« Ennek végrehajtására megszervezték a Minisztertanács mellett működő Országos Testnevelési és Sport Bizottságot (OTSB). Az elnök Hegyi Gyula lett, az elnökhelyettes pedig én.»³⁸

Épül a magyar dolgozó nép stadionja, amely egyszer majd Puskás nevét fogja viselni
(forrás: archív)

...és a leendő névadó lelkes vörösnnyakkendős úttörők között, 1953 körül
(forrás: archív)

Kapcsolatukról Szepesi György ezt mondja: „Sebes ellentéte a sporthivatal elnökével, Hegyi Gyulával elég éles volt. Ezt az ellentétet Kutas István [...] szította a két ember között. Ő nem szerette Sebes Gusztávot, analfabétának tartotta, nem becsülte sokra. De hát ez az ő dolga volt” – így a neves riporter. Szepesi tehát, akivel a szövetségi kapitánynak ugyancsak felemás volt a viszonya, különösen a berni döntő után, igyekszik tárgyilagosságát megőrizni Sebes vitathatatlan érdemei elbírálásakor, ám megítélésem szerint mégis inkább az ’ellentáborhoz’ húzott, mert így vélekedik Sebes felfelé buktatásáról: „[...] az, hogy őt 1951-ben kinevezték az OTSB elnökhelyettesének, ez súlyos tévedés volt! Az emberi adottságok félreismerése. Na most, a felkínált széklet vagy elfogadja valaki, vagy nem. Őtöle nem vártam el, hogy fölmérje a saját képességeit. De alapjában véve az OTSB elnökhelyettesi székében is szövetségi kapitány volt. Véleményem szerint Sebest meg kellett volna hagyni a szövetségi kapitányi beosztásban, és nem megbízni funkcióval. Megzavarta, hogy olyan hatalmat adtak a kezébe, amivel nem is tudott élni, vagy ha élt, akkor nem igazán jól élt vele.”³⁹

Sebes is érezhette, hogy sikamlós talajra tévedt, mert így ítéli meg helyzetét memoárjában: „Nem szívesen hagytam el a Szakszervezeti Tanácsot. Szerettem ezt a munkát. Üzemi, gyári, fizikai munkát végző emberekkel volt dolgom, míg a versenysport területén a tőkés világból itt maradt, sok hájjal megkent kis- és nagypolgár nehezítette a munkát. Természetesen azt hittem, könnyebb lesz megoldani a futballválogatott vezetését ebben az újabb, magasabb beosztásban. Az a gondolat ugyanis sehol sem merült fel, hogy másnak adjam át a válogatott csapatot. [...]”⁴⁰

Akár egy kisebb monográfiát is megtölthetne a Sebes mondataiból kihüvelyezhető kompenzatív jellegű hatalomvágy és a mélyen rögződött előítéletes gondolkozás társadalomtörténeti igényű elemzése. Itt és most a szolgálatok és futball közötti bonyolult kapcsolatrendszerrel szóló későbbi fejtegetéseink befogadását megkönnyítendő csak annyit rögzíthetünk, hogy józan észjárása s jóindulatú alaptermészete ellenére – korabeli bevett szófordulattal – minden jel szerint ő sem tudta meghaladni ’osztálykorlátait’, csak a hasonszőrűekkel érezte igazán jól

39 www.rubicon.hu/megrendelhető/termek_cikkek/ko...hatalom_arnyekaban.
(Kiemelés tőlem! – B-KB)

40 Sebes 1981, 137–138. (Kiemelés tőlem! – B-KB)

*Riválisok. Két 'aranykovács' – egy fényképen:
Guttman Béla és Sebes Gusztáv (forrás: archív)*

magát, idegenül, feszélyezetten mozgott a kis- és nagypolgári környezetből származó, nála sokkal jobban eleresztett pártfunkcionáriusok és sportvezetők társaságában.

Mielőtt bárki a szívéhez kapna, hogy nocsak, esetleg tudtán kívül, Sebes antiszemita húrokat penget, szögezzük azonnal le, hogy ez teljességgel kizárható: ha így lenne, nem szerződik 1927-ben az éppen akkoriban szellemi önvédelemből Hungáriára átkeresztelt MTK-ba, és nem működik közre Barcs Sándorral és Titkos Pállal s másokkal együtt a kék-fehér csapat 1945 utáni újjászervezésében. (Titkos és ő maga közel a negyvenhez, ismét kék-fehér mezbe is bújik, néhány meccs erejéig, hogy kisegítse csapatát.) S nem veszi éppen Mándi Gyulát (korábbi játékostársát a Hungáriában) maga mellé pályaedzőnek az Aranycsapat tündöklése idején! Pedig Mándi származása osztályszempontból sem túlzottan 'egészséges', kispolgári környezetből jött s egy időben az akkoriban szitokszónak számító tőzsdeügynök (bróker) is volt! (Hogy aztán, immár *Julius Mandel* néven, rövid dél-amerikai kitérő után 1959 és 1964 között az izraeli válogatott szövetségi kapitányaként fejezze be edzői karrierjét.) Sebes azonban tűzön-vizen át védi.⁴¹ Cserébe viszont *abszolút lojalitást, teljes engedelmességet vár el* – és meg is kapja. Akárcsak, Czibor kivételével, a játékosaitól!

41 Puskás e tekintetben is elviszi a pálmát, mert egy Pollák Ali nevű holokauszt-túlélőt amolyan 'személyi tikár' gyanánt 1950 körül magához vesz, aki önkéntes emigrációjába is elkíséri, ismereteink szerint haláláig Puskásék madridi otthonában élt!

De az nyilvánvaló, az OTSB bizony nem az ő világa volt, hanem történetünk többi fő- és mellékszereplőie: a Hegyi Gyuláé, a Kutas Istváné, a Szepesi Györgyé... és a Honti Györgyé, akik szintén nem mentek a szomszédba egy-két jól bejáratott kliséért...

S hogy ez a régi világból örökölt, burkolt ellenszenv és előítéletesség – ez a mindmáig pusztító *morbus hungaricus* – kölcsönös volt, azt épp Szepesi egyik lekezelő mondata igazolja: „*Őtöle nem vártam el, hogy fölmérje a saját képességeit*”... A főntebb már idézett megnyilatkozása során Szepesi leszögezi, hogy az ellentét burkolt volt, jobbára a háttérben s a színpalak mögött zajlott, csupán egyetlenegyszer, kritikus helyzetben, a katasztrófával végződő berni döntő utáni percekben robbant ki a „nyílt színen”, amikor Hegyi kétségbeesésében „*így fakadt ki: „Én megmondtam neked, hogy ezt nem így kell csinálni. Hibát követtél el!”*. Sebes nem szólt vissza... „Teljesen össze volt törve” – emlékezik Szepesi.⁴²

*

De egyelőre ettől még messze vagyunk, először csapatot kellett csinálni! 'Gusztai Bácsi' ugyanis nem volt sem doktrinér, sem ideológus, ellenkezőleg: pragmatikus gondolkodású, fanatikus futballtréner volt, aki jól tudta, játékosainak elsősorban a labda pattanásának, irányíthatóságának, 'kezelésének' törvényszerűségeivel és nem a 'Kratkij Kursz'⁴³ téziseivel kell tisztában lenniük (ebből valószínűleg ő is megbukott volna bármelyik szemináriumon), végül is nem nagy baj, ha nem elég 'vonalasak' (bár éppen ezért vonzódott leginkább Bozsikhoz a magyar Wundermannschaftból!), ha futballistaként vitathatatlanul ők a legkiválóbbak posztjukon, vagy ők idomulnak a legjobbban az általa megálmodott csapatszerkezethez és játérendszerhez. Még akkor is kiállt értük, vagy kritikus helyzetekben – igen gyakran Puskás és Bozsik segítségével – megvédte őket, ha egyébként tőről metszett 'reakciók' voltak, mint Czibor, Lóránt és helyel-közzel Grosics, sőt még 'osztályhelyzetét' tekintve Hidegkuti is!

*

42 www.rubicon.hu/megrendelhető/termek_cikkek/ko...hatalom_arnyekaban.

43 Istorija vsesozuznoj kommunističeskoj partii (bolsevikov). Kratkij kurs... Odobren CK VKP(b) 1938.

Grosics visszaemlékezéseiből tovább élesedik a kép Sebes és az ÁVO (ÁVH) szoros együttműködéséről, mert amikor a kapust másnap hívhatja a MATEOSZ elnöke, Mikó Mihály, az irodában a szövetségi edző is jelen van két állambiztonsági tiszt társaságában.

Ma már tudható, Grosicsot azért engedték ki, mert a szociáldemokrata párti Mikó telefonált a szintén szocdem igazságügyminiszternek, Ries Istvánnak, aki akkor az MLSZ elnöke is volt. Nincs itt terünk hosszasan taglalni, hogy Riest „1950. július 7-én koholt vádak alapján letartóztatták” s nem sokkal a börtönben agyonverték az ÁVH pribékjei...⁴⁴ Sebes ugyanúgy faggatja Grosicsot, mint huszonnégy órával korábban az Andrassy út 60-ban a 'szakemberek', s amikor kitérő válaszokat ad, szárazon ennyit mond: *„Hát nagyon sajnálatos, mert akkor ennek az ügynek következménye lesz! Egy évre eltiltunk a bajnoki mérkőzésektől, de ezt az eltilást két évre felfüggesztjük. A válogatottban azonban egy évig nem szerepelhetsz, és bevonjuk az útleveledet.”*⁴⁵

A „fekete párdúc” – fénykorában, egy Grosics-fotó (forrás: MTI)

Betartotta szavát: Grosics 1949-ben csupán a B-csapatban kapott helyet, legközelebb 1950. június 4-én húzza magára a magyar nagyválogatott mezét! Ezért is gondoljuk azt, hogy Czibor március 4-i spontán „beszámolója” az MLSZ székházban némiképp hozzájárulhatott ahhoz, hogy megúsza „szigorú dorgálással”, akárcsak Henni és Illovszky, ám arra csupán feltevéseink vannak, miért bírálták el enyhébben e három játékos ügyét az Egresiével, Kériével, Mészároséval s különösen a Lórántéval szemben, akiket viszont egyesületeik azonnal kizártak tagjaik sorából.⁴⁶

44 L. Kő András: *Szemétből mentett dicsőségünk*. Volt egyszer egy aranycsapat... Budapest, 1997, Magyar Könyvklub, 272. (A továbbiakban: Kő 1997)

45 Grosics kommentárja: nem is volt úti okmánya, s utólag se tudta megállapítani, ki hozta a döntést, az ÁVO vagy Sebes, inkább az volt a benyomása, hogy a két tiszt ott hallott róla először. (L. Kő 2007, 51–52.)

46 Népsport, 1949. március 15.

Tudomásunk szerint nem esett bántódása a csepeli különítménynek, Gyetvainak és Négyesinek sem, legalábbis az ÁBTL szakreferense nem bocsátott rendelkezésemre rájuk vonatkozó adatokat.

Az iratok újabb átrostálása után most már világos, hogy Egresit és Mészárost a szervezésben kifejtett tevékenységükért, Kérit pedig a gépkocsik beszerzése miatt vonták felelősségre a főmuftinak tekintett Lóránttal együtt. De akkor miért bocsátottak meg Illovszkynak s különösen Henninek, aki egy másik, március 5-i keltezésű *Jelentésben* a „hangadó szerepet vitt Lóránt és Illovszky” mellett *egyenrangúként* van feltüntetve?⁴⁷ Ugyanezt állítja Vörös Csaba is friss közleményében!⁴⁸

Ennek oka, ha csak valamilyen perdöntő dokumentum nem kerül valahonnan elő, valószínűleg sohasem fog kiderülni...

Ellenben a Népsport március 20-i (vasárnapi) számából arról értesülhetünk, hogy az FTC fegyelmi bizottsága Kőrösi Istvánt örökre eltiltotta a ferencvárosi pálya látogatásától. A sportlap április 22-i (pénteki) száma még érdekfeszítőbb témánk szempontjából, mert aprólékosan beszámol az Élelmezési Munkások Szakszervezete baráti vacsorájáról. Erre ugyanis a Ferencváros játékosain és vezetőin kívül Sebes Gusztáv szövetségi kapitány is hivatalos volt, aki, ha már ott volt, szót kért és – egyebek között – ezt mondta: „*Válogatott csapatunkat legutóbb nem tudtam úgy összeállítani, ahogy eleinte terveztem, megakadályozott ebben annak a néhány játékosnak a meggondolatlansága, akik külföldre akartak szökni. Emiatt a Ferencvárosból sem vehettem számításba két játékost. Levontuk a prágai vereség tanulságait, és remélem, hogy ezzel párhuzamosan azok a játékosok is levonták meggondolatlanságuk tanulságait. Ebben bízott az MLSZ is akkor, amikor megengedte, hogy az osztrákok elleni csapat összeállításánál már őket is figyelembe vegyem*” – jelentette ki a nagyhatalmú sportvezető.

Ha most viszont fellapozzuk a futballadattárakat, akkor kiderül, hogy április 10-én a Sebes vezette magyar labdarúgó válogatott fontos meccset, hivatalos Európa-kupa mérkőzést vívott Prágában, és „kiabrándító játékkal” 1:0-ás félidő után 5:2-re kikapott Csehszlovákiától. Ez volt az első mérkőzés, amelynek során az összeállításról Sebes Gusztáv

47 ÁBTL, 3. 1. 9. V-55973/15.

48 Vö. V. CS.: *Four Four Two*, 2018. május, 83., 85.

egyedül döntött, mert Gallovich Tibor 1948. júniusi lemondása/lemondatása után az őszi négy találkozózt egy háromtagú válogatóbizottság (Kompóti-Kléber Gábor – Mandik Béla – Sebes Gusztáv) vezényelte le.

A Sebes-korszak tehát rosszul kezdődött, az új szövetségi kapitány kénytelen volt önkritikát gyakorolni: „a csatársor – Sándor (MTK), Szusza (Újpest), Deák (FTC), Puskás (Kispest), Szilágyi I. (Vasas) – nem értette meg egymást. Deák és Szilágyi⁴⁹ nem értették meg Szusza és Puskás finom elgondolásait, a pályán bábeli zűrzavar keletkezett”, amelyet „a csehszlovákok jól ki is használtak” – írja *A magyar labdarúgás* című, 1955-ben megjelent fontos könyvében.⁵⁰ Nem hallgatja el a negatív sajtóvisszhangokat se („hiába a finom, csillogó technika, ha hiányzik a szív és a lelkesedés”), majd levonja a konklúziót: *„Ez a vereség figyelmeztető volt!”*⁵¹

*Mandik-Béla korabeli fotója
(Forrás: archív)*

Váltania, fiatalítania kellett, új taktikát, stratégiát volt kénytelen kidolgozni, s a meglévő meghatározó játékosok – a Bozsik, Zakariás fedezetpár nagyjából összeállt már, Puskás helyét senki se kérdőjelezhette meg a baloldali irányító szerepkörében, s Deák is kirobbanhatatlannak tűnt akkor még! – mellé kellett hozzájuk illő gyors, technikás s gólerős partnereket keresni. S mindenekelőtt égető szükség volt egy jó kapusra, meg egy tekintélyt parancsoló, 'spród' középhátvédre! Egyik állandó társa, Buzánszky Jenő, az Aranycsapat jobbhátvédje mondta Lóránról: *„Küzdő típus volt, csak a győzelmet tudta elfogadni. Tiszteletet parancsolt, gyakran előfordult, hogy a kivonuláskor addig sertepertélt az ellenfél kilences számú játékosá körül, míg rálépett a lábára, hogy az lássa, ki az úr. Vagy a pályán az első percekben érezte ezt. De – legalábbis a dorogi 'kolléga' szerint – egyáltalán nem volt durva.”*

49 Két nagytestű középcsatár, akik közül a Vasas centerre kiszorult a balszélre (B-KB)
50 Sebes Gusztáv: *A magyar labdarúgás*. [Első könyv; Második könyv] Budapest, 1955, Sport Lap- és Könyvkiadó, 125–126. (A továbbiakban: Sebes 1955)
51 Sebes 1955, 126. (Kiemelés tőlem! – B-KB)

Élet-interjújában Buzánszky kicsit oldottabban fogalmaz: „Lóránt határozottabban takarított a cikornyásabb megoldásokat kedvelő Börzseinél, nem totózázott. Ahogy szoktuk mondani: vagy a baba, vagy a labda. Szükségünk volt Lóri erejére, tekintélyt sugárzó személyiségére (...).”⁵² Sokan megerősítik: meglehetősen gyakran átlépte a keménység és a durvaság közötti határvonalat... Ezt Buzánszky, korábbi véleményének némileg ellentmondva, egy alkalommal így fogalmazta meg: „ha a mamája betéved a pályára, őt is lerúgta volna”.⁵³

Lóránt 'fegyelmez' egy válogatott mérkőzésen (Grosics a földön, labdával)
(forrás: www.nemzetisport.hu/.../looori-meddig-villog-meg-a-center-2077)

Vagyis Sebes lépéskényszerbe került, s ha nem akart idejekorán befuccsolni, megoldást kellett találnia... Ilyen körülmények között az ideológiai megfontolások, fegyelmi és egyéb kihágások, morális kifogások óhatatlanul hátrébb szorultak, különösen ha az egyedüli döntéshozó időközben minden – szakmai, szervezeti, politikai – hatalmat a saját kezében összpontosított, az ÁVH teljes kényszerítő eszköztárát is beleértve.

Mert mi is történt a továbbiakban?

52 Sándor 2007, 179.

53 www.origo.hu/.../20110502-interju-buzanszky-jeno-aranycsapat.h

Vacsora közben, a Sebes-monológ után – idézzük –, „Váratlanul felállt Henni és elfogódott hangon ezt mondta: »Czibor és a magam nevében, mert hiszen mirőlunk volt szó az előbb, megköszönöm a bizalmat, amit velünk szemben az MLSZ és Sebes sporttárs tanúsított. Mindketten nagyon megbántuk, amit tettünk, és belátjuk: nagy hiba volt hallgatni azokra, akik csábítottak bennünket. Ígérjük, hogy ilyen soha többé nem fog előfordulni, és ha esetleg tagjai leszünk az osztrákok elleni csapatnak, boldogan fogjuk magunkra húzni a címeres mezt, és olyan lelkesedéssel fogunk harcolni, amelyet joggal várnak tőlünk.«”

Hát ha a látványos védése miatt, de pózolásaiért is elhíresült, 1956-ban Amerikába távozott portás szavait s korábban Sebes kiselőadásának stílusát ízlelgetjük, inkább egy pártgyűlésre, szakszervezeti bizalmi értekezletre, vagy a magyar parlament valamelyik ülésére emlékeztet a hangulat, semmint kötetlen légkörű baráti vacsorára...

Akkoriban ilyen szelek fújtak...

Különösen, ha a folytatást is ide másoljuk: „*Henni szavait nagy csend követte. Sebes Gusztáv felkelt, odament a játékoshoz, és kezét fogott vele*” – áll az újságcikkben.⁵⁴

Mert ezek után természetesen a május 8-án, a Megyeri úton rendezett Magyarország–Ausztria szintén Európa-kupa mérkőzésen a magyar csapat összeállítása Henni Géza nevével kezdődött... és Czibor Zoltán nevével végződött. Ez volt a huszadik élet-

Henni Géza fotója 1949 körül
(forrás: archív)

Rákosi Mátyás felszólal valamilyen fórumon, talán az Országgyűlésben, mellette Dobi István
(forrás: archív)

54 Idézi Kő 2007, 53. (Kiemelés tőlem!– B-KB)

*Egy Henni-robinzónád (Forrás: <https://index.hu/fortepan/> 2018/03/25/
sosem_latott_kepek_a_mexikoi_turarol_amiert_puskas_ocsi_is_fradista lett/)*

évét még be sem töltött 'Rongylábú' első válogatottsága, amelyet még 42 másik követett, tizenhét góllal, s csak azért nem több, mert átigazolási ügyei, s főleg sorozatos fegyelmi vétségei miatt sokszor kimaradt a csapatból, '56 őszén pedig Kocsissal és Puskással együtt, akárcsak Henni, a 'szabadságot választotta'...

De ha játszott, többnyire kitett magáért, „*Czibor mentette meg a becsületet, mint oly sokszor, amikor bajban volt a csapat*”, mondja például maga Sebes az 1953. április 26-i pesti meccsen, az osztrákok ellen szerzett gólját méltatva (Magyarország-Ausztria: 1:1.) „*Egyiknek sem ment a góllövés. Zoli kiismerhetetlen lábával oldotta meg a problémát*” – tette még hozzá.⁵⁵

Hát ami igaz, az igaz: szélső létére igen gyakran, összesen csaknem húsz alkalommal talált be az ellenfelek kapujába, s több ún. 'hálószagató' dugót is lőtt, például a Helsinki olimpiai döntő utolsó perceiben a jugóknak (ballal), vagy pontosan két hónappal a forradalom kitörése előtt, 1956. szeptember 23-án az oroszoknak – Moszkvában (6. perc: a jobbszélső helyén jobb külső csüddel az ellenkező 'pipába', olyan elemi

55 Sebes 1981, 195.

erővel, hogy Jasin a kezét se tudta felemelni! Szovjetunió–Magyarország, 0:1).

Az '54-es VB-én nyújtott alakításait pedig így jellemezte: a brazilok ellen „*higanyszerű, változatos és gyors volt a játéka. [...] Uruguay ellen fokozta jó játékát [...], ahogy mondani szokták: »nagyot játszott«.* A döntőn is „*megettette a magát [...] Gólt is rúgott (...)*” Majd ekképpen összegez: „*Czibor Zoltán az egyik legkomolyabb magyar labdarúgó tehetség, sajnos azonban játékára, rendszertelen életmódja miatt, mégsem lehet mindig számítani. Pedig kitűnő adottságokkal rendelkező tehetséges játékos.*”⁵⁶

S íme, mit ír akkor, amikor pár nappal az 1956. február 19-i isztambuli vereség (Törökország–Magyarország 3:1) utáni szíriai és libanoni kiruccanást követően az Oszmán Birodalom hajdani fővárosába való visszaút alkalmával betelt a pohár: „*Másnap Cipruson keresztül repültünk vissza Isztambulba. A tranzitban elég sokat kellett várakoznunk a továbbindulásra. Közben az okozott izgalmat, hogy Czibor durván nekitámadt Tichynek, akit minden ok nélkül szidalmazott. Hasonló botránya volt utolsó damaszkuszi esténken is, ahol a magyar követség nagyon szívélyes hangulatú fogadásának a végén minősíthetetlenül viselkedett. Mint akkor, most is elhallgattattam, és elhatároztam, hogy végleg kizárom a keretből. Akármilyen jól játszott is időnként ez a nagy technikával és kivételes gyorsasággal rendelkező játékos, zabolátlanságával, durvaságával tűrhetelenné vált a közösségben, megzavarta az együttes összhangját, egységét.*”⁵⁷

(Folytatás a következő lapszámunkban.)

56 Sebes 1955, 407. (Kiemelés tőlem! – B-KB)

57 Sebes 1981, 313. (Kiemelés tőlem! – B-KB)

POLGÁROK KELETEN

– Oláh Sándor beszélgetése Hegyesi Jánosné Csiki Alizzal –

A múltbeli életvilágok belső társadalmi viszonyainak feltárásához fontos kutatási eszközök a személyes dokumentumok: naplók, memoárok, életrajzi visszaemlékezések. Az élettörténeti elbeszélés a mindennapi életnek arra a szintjére hatol be, ahová a bejutás más módon lehetetlen. A társadalomtörténészek, antropológusok álláspontja megegyezik abban, hogy az életút felidézése a mesterségesen létrehozott helyzetben „a jelen időben és az emlékező jelenhez való viszonyában történik” (Niedermüller Péter). Az élettörténet szubjektív tapasztalatok és értelmezések lenyomata, az egyéni életút felidézett részletei mindenekelőtt az emlékező társadalmi mikrokozmoszában cselekvők köznapi viselkedési és tapasztalási formáiról, kulturális gyakorlatáról tudósítanak. Az élettörténeti elbeszélés ablak, amelyen át betekintést nyerünk egy család, közösség életének mikrotörténeti változásaira, belső viszonyrendjére, szerep- és munkamegosztására, társadalmi szokásokra, a létezés mikroszintjein érvényesülő kulturális stratégiákra.

Az alábbi élettörténet részlet egy ma már csak az emlékekben élő világról, a székelyföldi örmény társadalom felsőbb rétegének életviteli szokásairól, személyközi, interetnikai kapcsolatairól közvetít – az egyéni élet szövetén átszűrődő – képet.

A beszélgetésre a „Polgárok Keleten” című örmény családkutatási program keretében került sor, a vizsgálatot a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatta. Elmondta: Hegyesi Jánosné, született Csiki Aliz, született 1912-ben Gyergyószentmiklóson, Hargita megye, Románia. (Oláh Sándor)

*

– Az elődökről vannak emlékei Aliz néninek?

– A dédapám dr. Csiki Péter volt, orvos itt, Gyergyószentmiklóson. Úgy van kiírva az örmény templomnak a kerítésére, hogy dr. Csiki Péter orvostudós. A felesége Czárán Mária volt. Nekik három élő gyermekük volt: dr. Csiki Dénes, akié volt a Csiki-kert, Csiki Mária, vagyis Mili néni, és Csiki Kálmán, az én nagyapám.

A nagyapám gyógyszerész volt, de azt nem szerette, így a bíróságon dolgozott. Aztán Aradon örökölt a Czárán-ágról egy hatalmas nagy összeget és birtokot úgy, hogy az ezüstpénzt vékával mérték, nem is számolták, szóval hatalmas nagy vagyon volt. Ez volt a nagyapám. Az édesapám Csiki Jenő volt, Gyergyó első bankjának volt a vezérigazgatója. Édesapámék ötön voltak testvérek, s mikor édesanyámat el akarta venni, akkor édesanyám előbb már a brassói dr. Hilscher Jenő fogorvos felesége volt, de tőle elvált, s úgy ment férjhez édesapámhoz. Édesapámtól született két gyermeke, Csiki Jenő és Csiki Aliz, az én vagyok. A családból most már nagyon kevesen élünk. Egy unokanővérem van Stuttgartban, aki kilencvenkét éves, egy unokahúgom van Malmőben, Svédországban, ő nyolcvanéves, aztán vagyok én. Egy másik unokahúgom van Vásárhelyen, ő Csiki Dénes leszármazottja, dr. Dóczi Pálné, Csiki Lenke. Édesanyám családneve Melik volt, ez ősrégi örmény név. Azt nem tudom, hogy a Csikiak azok-e, soha nem említette édesapám, mert édesapám nagy magyar volt. A pereit akkor szüntek meg, mikor meghalt. Az egyik választáson senki nem akart az urna mellé ülni, akkor ő és az egyik Buslig, aki mészáros volt, ült a magyar urna mellé. Épp színházban voltunk, én kicsi leányka voltam, de édesanyám elvitt a színházba, ott voltunk, mikor leeresztették a függönyt, mert Csiki Jenőt megölték. Rohantunk haza, édesapám otthon volt, az ágyban feküdt, a háta tiszta vér volt, úgy elverték. Itt volt egy Nap Gyula nevezetű ember, félig román kellett legyen, de nagyon-nagyon rendes ember volt, és Gyula bácsi állt elébe, amikor keresztül akarták szűrni, mert édesapám nem akarta megengedni, hogy az urnát ellopják, szóval nem akarta megengedni a csalást.

A múltkor például valaki megkérdezte tőlem telefonon, hogy ne haragudjak, hogy zavarnak, de szeretnék megkérdezni, hogy az örmény zászlónak mi a nemzeti színe, és hogy keresztben vannak-e a színek vagy hosszában? Én mondtam: nekünk csak egyetlenegy zászlónk volt, amióta én élek, a piros-fehér-zöld, s fogalmam sincs, hogy melyek az örmény zászló színei. Én nem tagadom, hogy örmény származású vagyok, de mi hétszáz évvel ezelőtt jöttünk el Örményországból, annyira lehetek román is, mert belém pótolhattak, mert egy darabig Moldovában voltunk. Hogy miért jöttünk el onnan, én nem tudom, de Mária Terézia itt adott nekünk helyet, itt letelepedtünk, és nagyon jól megvoltunk a székelyekkel. Nagyon-nagyon jól megvoltak az örmények

a székeleyekkel, annak dacára, ugye, hogy az örmények hozták be azt, hogy másképp csinálják az ipart, kereskedelmet. Azért mondják, hogy az örmény hajnal az kilenc óra, mert annyira jól ment az örményeknek a kereskedelem, hogy rendeletbe adták: az örmények csak kilenc óra után szabad áruljanak, hogy előbb a székeleyek tudják eladni a saját áruikat.

Mikor az én édesapám meghalt, itt volt egy Kémenes család, itt laktak fent kilenc vagy tizenegy gyermekkel, akkora koszorút küldtek a temetésére, mint ez a kályha. Rengeteg gazdag székeley család küldött édesapámnak koszorút, mikor meghalt szívinfarktuszban, akkor azt mondták, hogy szívszélhűdés, ebben halt meg 1926 szeptember 19-én. Úgy jött haza a Szilágyiból, mert akkor, ugye, voltak ezek a kávéházak, és így elmentek oda, ott kávéztak vagy esetleg egy-két fröccsöt megittak, s úgy hozta haza Málnássy Elek bácsi, és azt mondta, hogy „menj el Elek, mert én már bemegeyek”. S akkor bejött, és azt mondta édesanyámnak, hogy „Elza, szívem, keljen fel, mert ebben a pillanatban halok meg”. Tíz perc múlva meg volt halva. Édesanyám pedig Melik Elza, az édesapja Melik István volt, az édesanyja pedig Lázár Matild, a világ legjobb asszonya szerintem. Az én nagyanyám és ők már fakereskedők voltak, rengeteg birtokuk volt, de nekünk most annyi sincs, hogy egy fészek pityókat ültessünk bele.

Akkor voltak a közbirtokosságok, amire én visszaemlékszem. Melik nagymama nagy erdőket adott el, hatalmas összegeket kapott értük. Mivel édesapám Gyergyó első bankjának volt az igazgatója, hát oda tette be édesanyám a négymillió lejt. Négymillió lejjel lehetett tíz ilyen házat venni, mint amelyik itt szemben van, s nekünk, az unokáknak s a gyermekeinek adott, mindeniknek, négy-négyszázezer lejt. S ezeknek a pénzeknek a kamatjából is éltünk, annyi volt a kamat, hogy el sem tudtuk költeni. Pedig édesanyám, hogy úgy mondjam, nagystílű volt, olyan formán, hogy nagyon szeretett adni. Például amikor őszi, tavaszi, téli vásárok voltak, akkor volt egy ilyen nagy lábasunk, kék, és abban töltött paprikát csinált, hogy ha a régi szolgálók jönnek fel faluról és odajönnek, akkor legyen mivel megkínálni.

Tőlünk senki nem ment el úgy, hogy meg ne kínálták volna. A szomszédok haragudtak is, mert édesanyám tízórait is adott a szolgálóknak és a kertben dolgozóknak, és uzsonnát is adott, más helyet ez nem volt szokás, de nálunk szokás volt. Szóval édesanyám ilyen

volt. Kiskoromban – mivel volt két nagyobb testvérem, összesen haton voltunk – a háztartásunkban három szolgáló volt. Mondhatom még a felit sem dolgozták, mint amennyit én, mikor rendes háztartásom volt, és még nem voltam vak. Hát volt egy konyhaleány, mert édesanyám főzött mindig, a szobaleány takarított, mert hat szoba, konyha, két kamra és fürdőszoba helyiség volt. Örökké ígérték, hogy bevezetik a vizet, de nem lehetett. Édesapám két kutat is ásatott, de mindig úgy mondták, hogy trágyalé jött fel, hát valószínű, hogy olyan sárga víz jött fel, így nem tudtuk bevezettetni házilag a fürdőszobába a vizet. A fürdőszoba helyiség megvolt, és azt csak mi használtuk, a leányok, főleg én, mikor már nagyobb lettem. Szóval volt a konyhaleány, a szobaleány és akkor nekem a pesztrám. A pesztrámot én is nagyon szerettem, már nagyobb kislány voltam, akkor elment, de édesanyám csak úgy engedte el, hogy ha én nagyon búsulok utána, akkor visszajön. Mikor aztán minket negyvennyolcban a kommunisták megállamosítottak és kényszerlakhelyen laktunk és mindenünket elvették, az utolsó bugyinkat is, csak a szennyesünk maradt meg, akkor ez a Bece Péterné Cimbalmos Anna minden szombaton hozott nekem egy cipót Szárhegyről fel ide, Gyergyószentmiklósról, ő volt az én egykori pesztrám. Itt vannak most a gyermekeiből sokan, akikkel én jól vagyok, de úgy hívtuk, mert mind a három Anna volt, s úgy hívtuk őt, hogy kicsi Anna. Már öregasszony volt, s mindig úgy mondtuk, hogy kicsi Anna, kicsi Anna néni, én néneztem. Szép mosolygó néni volt.

Gazdaságunk is volt, tizenhat előtt is, negyvennégy után is, de aztán egy darabig nem. Volt egy tehenünk, és bivalyaink is voltak, s akkor ott volt egy gyergyóalfalvi ember az állatok rendezésére. Dénes bácsinak hívták, sokszor jött ide, míg élt, édesanyámat meglátogatni. Mindig azt mondta, hogy tetszik-e tudni, Alizka nagyságosasszony, hogy az öreg nagyságosasszony másképp engem sohase szólított, csak úgy, hogy „Dénes fiam”.

- *Ennyi alkalmazott mellett, mégis mindig az édesanyja főzött?*

- Igen. A konyhaleány segítségével. Az édesanyám azt is megcsinálta, ugye, fent laktunk a templomon felül, hogy kiment, s az aszfaltot leseperte a három szolgáló mellett. Édesanyám vásárolt mindent, ami kellett a konyhára, itt volt Zárug Pista, s később jött Lázár Dénes, aztán hogy azelőtt kinél vásárolt, hát azt nem tudom. De mivel nagy

kertünk volt, édesanyám a szolgálók mellett még fogadott a kertbe napszámot is. S mikor én már nagyleány lettem, akkor szőttem, bogoztam perzsát én is. Akkor már csak ketten voltunk édesanyámmal, s ketten bogoztuk egész délután a perzsát.

Ünnepekkor a szolgálók mindig kaptak ajándékot, vásárkor mindig kaptak vásárfiát, olyant, hogy fejkendő s kötény, karácsonyra pedig olyant, hogy ruhának valót, szóval karácsonyra nagyobb ajándékot kaptak okvetlenül. Vagy például mikor én megszülettem, akkor is mind a három leány ajándékot kapott... A vallási ünnepeket, azt mindig megtartottuk, ugye, tizenhat után vagy huszonkettő után vagy tizennyolc után, most már annyi dátum van, hogy azt sem tudom, melyiket mondjam, a huszonkettőt vagy a tizennyolcat.

Szent István ünnepén, vagyis augusztus huszadikán nálunk senki nem dolgozott. Kézimunkával vagy ilyesmivel a leányok is tölthették az időt, de olyant, hogy kertben dolgozzanak vagy vasaljanak vagy mossanak, arról szó sem lehetett! Mi a Szent István ünnepet megünnepeeltük! Én igaz, hogy olyan kicsi leányka voltam, de büszke is vagyok rá. Ha megkapnám, elővennék egy cikket, hogy elolvassa, amit édesapámról írtak. Tudom, hogy hol van, csak hát... mégse találom.

Voltak beosztva családok, akik persze ingyen csináltak süteményt, és azt mindig Szent Antalnak ajánlották, a szegényeknek osztották ki. S akkor mentünk fel, már fogalmam sincs, hogy kikkel, játszani: rámszliztunk.

- *Rámszli?*

- Rámszli, így hívták. Édesapám nagyon szeretett mulatni, egyszer éjjel jött haza. Azt mondja anyukám neki, mert én is ott aludtam, hogy ugyanbiza, Jenő, most már másodszor történik meg ez, s azt mondja apám: Elza, egy kortyot sem ittam, Mirk Sándor teljesen tönkrement. Földönfutóvá vált. Egyik nap elkártyázta a fagyárát, másik nap elkártyázta a házat...

Mirk Sándornak volt négy gyermeke, a legnagyobb leány a barátnőm volt, velem egyidős, ő március hatodikán született, én május tizenegyedikén.

- *A kártyaveszteség annyira komoly dolog volt, hogy ha elveszítette, akkor oda is kellett adni?*

- Jaj, azt oda. Hát például Lázár Dénes autót nyert, nem tudom Zárug Lukács bácsitól-e vagy kitől, sofőrrel együtt.

- *Sofőrrel együtt a kártyán?*

- A kártyán. Egy éjjel. Na, hát mi csak szórakozásból kártyáztunk, soha nem ilyen tétekből, hát erről szó sem lehetett, ugye. Volt ez a Kereskedői kör, s a Kereskedői körben volt ez a Szent Antal estély megcsinálva. Minden kedden két-három tehetősebb asszony vállalta. Ez az egyház keretében ment, aztán abból sütötték a Szent Antal cipókat, amit minden kedden, vagy nem tudom melyik nap kiosztottak a szegények házában a szegényeknek. Ez volt a biztos, hogy ezt a Szent Antal cipót megkapták, és a nagybátyám minden héten vagy egy bog túrót, vagy egy darab szalonnát küldött be nekik, annyit ahányan voltak. Meg volt itten egy zsidó fás, Gottlieb, az meg minden szobába minden évben adott egy szekér lécet. Ezzel voltak biztosítva. De olyan szegények is voltak, például egy Jozefa néni s egy Annané, hogy azoknak nyáron soha cipő a lábukon nem járt, télen pedig ilyen rongy lepedőbe volt csavarva, s olyan boldogok voltak, mikor engem megláttak, mert akkor nemcsak lejt kaptak, hanem én még adtam valamit. Nagyon szerettek. Jozefa néninek mindig füstös volt az orraluka, mert hát ugye, füstöltek a kályhák. Ilyenekre emlékszem vissza. Mindenre. Az első világháborútól errefelé a tegnapi napig, mindenre emlékszem. Csak kérdezzon, szívesen válaszolok.

- *Akkor a család jövedelme, az apa keresete, a banki kamatok...*

- És a közbirtokosság. Hát az egy olyan isteni dolog volt, szegény édesapám, mikor kelt fel vasárnap reggel, teli volt a konyha székely emberekkel, és vártak rá. Egy, két, öt jogosultságuk volt, apa megvette nagymamának a részire, mert nagymama volt a gazda, úgyhogy most mi is beadtuk a kérést, hogy kapjuk vissza, az én nevemen is van százhuszonöt jog, a Csiki Alizén. Százhuszonöt jogosultság.

- *A székely emberek miért mentek oda vasárnap reggel?*

- Eladták a részüket, mert nem tartották elég jövedelmezőnek. Tudja, az akkor úgy volt, mondom, hogy édesapám bankvezérigazgató volt, nagyon sok embernek dugta a váltóját, hogy ne kelljen őket elárverezék. Mert nagy tort csináltak, egy nagy temetést, s aztán nem tudták

fizetni a kiadásokat. Ez így volt, ez sajnos így volt. Én úgy haragszom most is, mikor a templom előtt vagy a temető előtt kínálkodnak téstával, kaláccsal és pálinkával, s akkor aztán mondják, hogy mibe [milyen sokba – a szerk. megj.] került a temetés. Nem kell kínálkodni. Mindenki egyék otthon! Igaza van annak a papnak, mert volt itt egy Dani nevű pap, az úgy mérgeződött, pedig olyan csizmás pap volt, ganés csizmával felment az oltár elé, de valódi pap volt. Szegény beszélni nem tudott, de valódi pap volt, úgy haragudott a torokra, ezekre a virasztásokra. Azt mondták, hogy csak éppen táncra nem perdülnek. Kártyáztak, s minden...

- *Olyan esetre tetszik-e emlékezni, hogy a családtól pénzt kértek kölcsön?*

- Igen.

- *És a kölcsönzésnek mi volt a szabálya? Kamatra adták vagy...*

- Az én édesanyám soha senkitől egy lej kamatot el nem kért. Most is tőlem kérnek kölcsön nagyon sokan itt a blokkban. A mai napig most is tartoznak. De eszembe sem jut, legfeljebb arra kérem meg őket, hogy ha menz el a városba, vegyél tíz tojást, hogy Idár el ne ejtse, mert a fiam epilepsziás, nehogy elessen, s eltörje a tojást. Legfeljebb ilyenre kérem meg. De én soha még azt sem mondom, hogy egy gombomat varrják fel, pedig nem tudom felvarrni.

- *Mások abban az időben adtak-e kamatra pénzt?*

- Ó, igen, igen. Nagy uzsorára!

- *Uzsorára?*

- Nagy uzsorára! Sőt, háború után is tudok itten olyant, aki adott pénzt nagy uzsorára. Keresztelőre, esküvőre, temetésre, ilyenre kérték. Most természetesen nincs az embernek annyi pénze, hogy ilyenekre adjon, de olyan két-háromszázezer lejt kérnek azért.

- *Tehát a családban csak az apa volt állandó alkalmazásban.*

- Csak édesapám, aztán a testvéreim is később. A nővérem tizen-nyolcban meghalt spanyolnáthában. Nagyon szeretett volna bemenni a bankhoz dolgozni, de apa azt mondta, hogy „nem, Márta, neked van itthon, amiből élj, és vannak szegény leányok, akiket fel kell venni...”

Madaras VÉRIKÉT, a későbbi Lázár Gyulánét vették fel Márta helyett. Apa azt mondta, hogy nem, fiam! Szegény leányt kell felvenni, nem olyant, akinek otthon mindene megvan. Valahol igaza is volt. Nők a húszas évek elején már dolgoztak a banknál, irodákban. Volt, aki elvégezte a négy polgárit itt a zárdában, valószínű, volt ott olyan komoly oktatás, hogy a gimnáziumban nem tudtak annyit a leányok, mint akik elvégezték a polgárit, az apácáktól, amit tanultunk. Azután voltak, akik elmentek egy ilyen kereskedelmi tanfolyamra, például az én sógornóm is így ment el, s ezek aztán mind dolgoztak. Aztán a Zöldkereszt. Arról ne is beszéljek, hogy a Rockefeller Intézettől ez a zöldkeresztes tanfolyam milyen jó dolog volt. Oda nagyon sok leány ment, s elvégezte ezt a tanfolyamot, nem tudom, három vagy négy évig jártak ott iskolába Bukarest mellett, s a magyar világban Kolozsváron. Első években felvettek négy polgárral, utána csak olyanokat vettek fel, akiknek érettségije volt. A magyar világban aztán megint megengedték, hogy négy polgárral menjenek az erdélyiek. Így sokan végeztek ilyen zöldkeresztes iskolákat, s mind kiváló szakemberek lettek.

Aztán az egyik sógornóm egy Bukarest melletti intézetnek lett az igazgatónöje. Negyvenben hazajött, s akkor egy darabig Ditróban volt az orvos mellett, onnan aztán kikerült Pestre, s ott a nővérképző iskolának lett az igazgatónöje, majd a bőrgyógyászatnak az intézője. Nagyon komoly állás volt az intézői állás, mert bizony, még a fiatal orvosokat is csak az ő beleegyezésével vették fel...

Aztán voltak a fások. Itt rengeteg fagyár volt végig le az állomásig, öt-hat, még Felszegben is volt, oda mindig a lopott fát vitték, azt a gyárat azért csinálták oda, mert közelebb volt az erdőhöz. És ott az irodákban is voltak a gyáraknál nők alkalmazva.

- *A nők házasságba vitt vagyონrészét külön tartotta-e számon a család?*

- Nem, nemigen, szóval édesanyám ő nagyon sokszor mondta, hogy „a házam”. Én akkor azt mondtam, ha férjhez megyek, soha nem mondom, hogy az enyém, hanem mindig azt mondom, hogy a miénk. És így is volt, sajnos, csak rövid ideig tartott, mert negyvennégyben tökéletesen beütött a krach, és még mindig tart...

Én olyasmire nem emlékszem, hogy ezek a régebbi gyergyói örmény családok a vagyon miatt rosszul éltek volna, soha nem hallottam, soha, soha. Arra volt példa, hogy a szülők nem akarták, hogy a fiatalok

egybekeljenek..., hát ugye, itt volt az én házasságom is. Édesanyám nem akarta semmi esetre sem, hogy én az uramhoz férjhez menjek. Azért mondtam, hogy a világ legjobb asszonya a nagyanyám volt, százszor jobban szerettem, mint édesanyámat, mert az édesanyám olyan volt, hogy üldözött engem, hogy ne menjek férjhez az uramhoz. Az uram egy roppant képzett, becsületes, a világ legjobb embere volt, soha életemben nem hallottam káromkodni, soha életemben nem hallottam egy drasztikus szót kimondani, még egy viccet se mondott el nekem, ha az, mondjuk, drasztikus volt... Én mégiscsak hozzámentem, annak dacára, hogy édesanyám nem akarta és tiltakozott, de egyedül csak ő! A nagybátyám, aki igazán Csíkvármegye leggazdagabb embere volt, Melik István mindig azt mondta, hogy nem az a baj, hogy asztalosnak a fia, hanem az a baj, hogy nem tudja az asztalosmunkát! A nagybátyám mindig ezt mondta, és milyen jó lett volna, ha tudta volna, mert akkor nem jöttünk volna haza, mert azt úgy kell csinálni németül is, mint magyarul. De hát az én uram nem ment volna innen el a világ minden kincséért! Pedig Udvarhelyre nagyon hívták, s azt mondta, nem megy el Gyergyóból. Amelyik nap megérkezett az orosz fogságból, még mosakodott – mert ugye, nem volt még fürdőszoba –, és tele volt a ház emberrel, és jöttek, hogy menjen Udvarhelyre, s azt mondta: itt van a helyem, én nem megyek sehova! Hát magyarnak lenni Udvarhelyen, az nagyon jó. Márpedig mi magyarok vagyunk, mondom, hogy a múltkor megkérdezték, hogy mi az örmény nemzeti szín, de én egyet tudok, egy nemzeti színt: a piros-fehér-zöldet. Én mást nem tudok...

Szóval volt olyan, hogy a szülő irányította a fiatalt, mint ahogy most is van, mert most is irányítják, mert egyik jobb parti, a másik nem, de hát most élettársak vannak, s kész. De akkor a kifogások fő oka a szegénység, a vagyoni különbség volt. Itt, a gyergyószentmiklósi örménység nem annyira vagyoni szempontból tagozódott, mert voltak szegényebb emberek is, akik intellektuelek voltak. Mert normális dolog, minthogy volt Úri kaszinó, Kereskedői kör, Ipartestület, Kolping-legényegylet, aztán Gazdakör... Ezekbe mind más kategóriájú emberek jártak. Az Úri kaszinóba az intellektuelek, a Kereskedői körbe a kereskedők, az Ipartestületbe iparosok, de ez nem jelentette azt, hogy mikor a Kereskedői körben bált csináltak, a Kolping-legényegyletbe – ami az iparosfiúknak volt a legényegylete – bált csináltak, szindarabot adtak

elő, mi ne lettünk volna ott. Én minden színdarabban szerepeltem, vagy címszereplő voltam, vagy szubrett. De az nem volt olyan megkülönböztetés, hogy külön a kereskedők vagy a zsidók. A cigánybálban is pont úgy szerepeltünk, mint az örmény egyháznál a Magyar Oltáregyletnek a rendezvényein.

Tehát inkább foglalkozások szerint rétegeződtek, nem vagyon szerint. Mint ahogy most is a legnagyobb fizetésük van, a banktisztviselők voltak a legelőkelőbb tisztviselők – az egész más kategória volt – s az adóhivatalos tisztviselők voltak a legutolsók...

Voltak ilyen táncestélyek, ötnegyedórás csárdást táncoltunk! Öt negyedóra, az egy óra és egy negyed. Öt-hat fiú vagy férfi kidőlt mellőlem, de csak ketten voltunk olyanok, akik ezt ki tudtuk bírni, az unokanővérem, amelyik Stuttgártban van, és én. Végig ki tudtuk táncolni, az a szupécsárdás volt, úgy hívták, hogy szupécsárdás. Tizenkettőkor volt a vacsora, aki akart vacsorázni, én sose ettem, hogy ne legyen hasam, pedig úgy kívántam enni, utána volt az ötnegyedórás csárdás... De akkor ilyen nem volt, mint most, hogy kikapcsolódás. Volt egy barátnőm, meghalt szegény, azt mondta, jaj, te Alizka, mikor ilyent hallok, hogy kikapcsolódás, rosszul vagyok belé, miből kell kikapcsolódnia, hát ezek semmit se dolgoznak, egész nap az úton lógnak. Hát igen, az ifjúságnak sosem volt ilyen jó dolga, hogy örökké buliznak, nekünk nem volt ilyen. Mentünk a tenispályára, mentünk a korcsolyapályára, mentünk sízni, volt egy Szentmiklósi Nyári Feredő, amit Dr. Makkai Dóci csinált – ilyen nagybetűkkel volt kiírva...

A családon belüli ünnepek, ugye, az örmények felekezetiileg örményszertartású római katolikusok. Csak annyival különb az örmény katolikus templom, hogy Szent Gergely a harmadik századba térítette meg az örményeket a keresztény hitre úgy, hogy királyostól együtt az egész nemzetet, s ők voltak az első keresztények, az örmények. Ezért mondja az én unokám azt, hogy tudod-e nagymama, az egész világon az összes ember örmény! Mondom, hogyhogy örmény? Hát Nőé az Araráthoz kötött ki, ott örmények voltak, s kész...

Névnapot és születésnapot is ünnepeltünk. A születésnapon zsúrt csináltunk, s akkor meghívtuk a fiú- és leánybarátainkat, húszan-harmincan is összegyűltünk, zongora volt, és mindig volt köztük két-három olyan, aki nagyszerűen zongorázott. Tánc is volt persze, azt nagyon szerettem, meg öregkoromban is.

Házassági évfordulóról abban a régi világban nem hallottam, de az én időmben az uram mindig vett valami ajándékot, mindig meglepett házassági évfordulónkra. Az egyházi ünnepeken... Hát például nálunk a vízkereszt óriási ünnep volt, mert édesapám azt mondta, hogy az Úrjézust évente csak egyszer hozzák be a házba, s akkor mindenki díszbe volt felöltözve, a kocsistól, aki az istállóból jött be, a három leányig, mindenki. Úgy álltunk, hogy édesapám, édesanyám, utána jöttek a gyermekek, s utána a személyzet. Az egész háznépe ott fogadta gyönyörűen. Édesapám olyan izgalomban volt, hogy én azt nem is tudom elmondani. És ugyanúgy az örmény keresztet is, mint a magyar keresztet, mind az örmény Jézust, mind a magyar Jézust – de hát Jézus csak egy volt, s az is zsidó volt – beengedtük. Mind a kettőt. S most is jön hozzám az örmény pap is, s a magyar pap is. Én most szegény asszony vagyok, de mind a két helyre fizetek egyházadót! Mert az örménységemet nem tagadom meg, mert abból származtam, de én százszázalékos magyar vagyok. Van itt egy történelem szakos idős tanár, aki azt mondta már régebb – még nem volt demokrácia –, szerencse, hogy ebben a városban vannak örmények, mert azok legalább magyarnak maradtak. De hát itt olyanok is vannak, hogy egy nagyapja volt örmény, hát az hol örmény, akinek csak egyik nagyapja örmény?

A gyergyói örmények nagystílibbek voltak, mint a szamosújváriak, nem voltak olyan smucigok, bőkezűbbek voltak, fényűzőbben éltek.

- *A múlt század második feléből több olyan törvény ismeretes, amellyel az örmény közösségen belül korlátozták a fényűző, pazarló életmódot...*

- Erről én nem tudok. De például a túl sok ital, az csakugyan pazarláshoz vezet, mert egy nagy lakodalmat megcsinálni most is milliókba kerül, s ahhoz pénz kell, mert az nem biztos, hogy be is jön, de általában azért be szokott gyűlni. De régebb nem jött be, mert régebb két fazék vagy két lábas egy szervízzel, vagy egy tésztástál hat tányérral, s megvolt az ajándék, de most itt minden milliókra megy...

- *Hogyan osztották el a szülők a vagyont?*

- A vagyonmegosztás a gyerekek között általában úgy volt, hogy a leányok nagyon szép stafírungot kaptak. Én most az örményekről beszélek. Nagyon szép stafírungot kaptak, például édesanyámék is úgy

kapták, hogy egy rend ruha, ágyneműféle és pénz. De birtokot nem kaptak. Pénzt kaptak, s azzal ki voltak elégítve. Az ingatlan a fiúknak maradt. Volt nekem egy nagybátyám Magyarországon, akinek három-ezerhét-hátszáz hold birtoka volt Nógrádban, azért csak ennyi, mert eredetileg négyezeröttszáz volt, de önként felajánlott az Agrárnak hét-hátszáz holdat, így a többi nem bántották. De ez még akkor volt, mikor Magyarországhoz tartoztunk. A fiúknak maradt az ingatlan, mindegyiknek. Volt egy Kolozsváron, az Bezmér és Csonthegy, ha jól tudom, ahogy megyünk be, ott volt háromezer hold, és Melik István bátyámnak nem is tudom, hogy mennyi volt... A lányok egyéb ingatlant nem kaptak, csak egy házat...

- *A pénzbeli kielégítés a fiúk ingatlan örökségéhez hogyan viszonyítható?*

- Csekély volt! Nem úgy volt, hogy egyformán osztjuk el, mint ahogy most van. De ez inkább a századforduló táján volt így, az én nagybátyáim az ezernyolcszázad évek végén örökölték ezeket a birtokokat. Az én időmben már nem volt a fiúknak külön privilégiumuk, most mindenki egyenlően örökölt. Akkor a fiágon való öröklés volt szokás, a fiúgyermek volt a gyermek, a másik csak leányka. És az örmények nagyon sok szokást vettek át a székelységtől, például Csiki Dénes bácsi, aki csinálta ezt a Csiki-kertet, na, igazán méltó helyet kapott a város történetében, díszpolgárrá avatták, mert ő olyant hagyott Gyergyószentmiklósról, amit senki el nem vehet. Ez örökké Csiki-kertnek marad, mert annyi minden volt, és a sok vihar alatt is mindig megmaradt Csiki-kertnek, és Dénes bácsi ültette ott az összes fát. Nem azt mondom, hogy ő ásta ki a gödröket, de ő helyezte bele a csemetéket, ő tervezte el, ő együtt élt a székelyekkel. A székelyek és az örmények minden szokást átvettek egyik a másiktól, mert megtanították kereskedelemre és iparra a székelységet, és ők is... szóval együtt éltünk. Nem is tudom most hirtelen megmondani, mi lehetne az [*amit az örmények vettek át a székelyektől - a szerk. megj.*], de mindenesetre jóban-rosszban együtt voltunk, és remélem, hogy együtt is maradunk.

Én bútorozott szobába szültem meg Mártát, mert nem akarták, hogy Jancsi bácsihoz férjhez menjek. Ez a magyar világban volt, negyvenegyben. Mikor mentünk ki az esküvőre, Csiki Kálmán és Győröci Laci volt a násznagyunk, édesanyám kiállt a kicsi teraszra és azt mondta: verjen meg az Isten! Barabásiné jött el, Anus néni, Lacinak az anyja

egy kicsi csokor ibolyával, s ő helyettesítette anyámat. Édesanyámat aztán huszonvalahány évig Jancsi tartotta, a nem kívánt veje. Jaj, naponta veszttem össze vele. Jancsi úgy haragudott, mondta, nem kell törődni vele, Alizka, de én nem tudok feledni. Minthogy ilyen jó a memóriám, felejteni sem tudtam... Én még ima közben sem. Imádkozom Jancsiért, imádkozom édesapámért, imádkozom Melik nagymamáért, és aztán a család összes tagjaiért. Még az imám is ilyen.

- *Telket, házat kaphatott a leány is?*

- Igen, például az én édesanyám is kapott házat, és a testvére, dr. Dobribánné, ő is kapott. Például édesanyámnak csodálatos szép ékszerei voltak. A pénzzel, amit örökségbe kapott, azzal Bécsbe mentek és ott vásárolták le, csodálatos szép ékszerei voltak. Rengeteg briliánsa volt.

- *Hol tanultak a fiatalok?*

- Hát a tehetősebb szülők, azok felküldték a leányukat a Mariánumba. A tehetősebb szülők meg, akik mondjuk így, műveltségre vágytak, azok mind a Mariánumba küldték a leányaikat innen Szentmiklósról. Én most az első háború előtről beszélek. A fiúk meg általában intellektuális pályára mentek, vagy kereskedők lettek. Nagyon szép, nagy, hatalmas raktárakkal, nagykereskedéssel foglalkoztak, angróban árultak. A leányok közül én nem emlékszem arra, hogy valaki olyan lett volna, hogy orvosnő, vagy tanárnő, vagy mérnök nő vagy ilyesmi. Azt tudom, hogy tisztviselők voltak, de azt nem tudom, hogy egyetemet végeztek volna. Például, mikor az én uram fent volt a harmincas években Kolozsváron, akkor ő is azt mondta, hogy soha egyetemet végzett leányt el nem venne feleségül, mert azok vagy azért mentek egyetemre, mert csúnyák voltak, vagy pedig olyan rossz viselkedésűek, hogy neki nem kéne. Volt ilyen, hogy így beszéltek a férfiak.

- *Az értelmiségi pályák közül melyik volt a kedveltebb?*

- Az örmény értelmiségiek között sok ügyvéd volt, sok orvos volt, tanárról nem is tudok a régi időkben, hogy örmény tanár lett volna. De mérnökök voltak, gépészmérnökök, építészmérnökök, ilyenek voltak. Például a Vákár fiú is építészmérnök volt. Leányokról, egyetemet végzett lányokról nem tudok.

- *Az örmény-magyar vegyes házasságok mikortól gyakoriak?*
- Az örmények nagyon össze voltak már keveredve, az anyám idejében kezdtek összeházasodni a magyarokkal, aztán az én időmben már tökéletesen, s most már alig vagyunk nyolcan a városban, akik tiszta örmények vagyunk. Mindkét ágról. Már papír szerint, mert a természetben ki pótolta belénk, azt nem tudjuk.
- *Tiltották-e az örmény szülők a házasságot a magyarokkal?*
- Nem, ilyenről nem tudok, hogy azért kell hozzámenni valakihez, mert örmény. Például két nagybátyám is magyar lányt vettek el, az egyik Rákos Aliz, a másik Veres Edit, és édesanyám is dr. Hilscherhez ment férjhez, aki nem volt örmény, hanem német herceg volt valamikor. Csak aztán elváltak Jenő bácsitól. Négy-öt évig éltek együtt, s elváltak. Nagyon extra ember volt Jenő bácsi, nagyon sok mindenhez értett, a sakktól elkezdve a sízésig... de nem jöttek ki. Született két gyermekük, egy András és egy Márta, mert Jenő bácsi azt mondta, hogy - mert akkor nem voltak ilyen nevek, hogy Ildikó s Emese s hasonlók - elég csúf a Hilscher név, s az András és a Márta legalább magyar név, s legyenek magyarok. Már akkor, az ezernyolcszázás években így beszéltek.
- *Az édesanyja mikor született?*
- Ezernyolcszázhatvennyolcban.
- *A fiatal házások a szülőktől külön költöztek?*
- Ó, igen! Független háztartást vittek, általában igen. Ugye, akkor nagy lakások voltak, most akinek három szobája van, vagy négy szobája van, azok is lukak, ezekhez képest régebben termek voltak, nagy, hatalmas szobák voltak.
- *Nem volt olyan eset, hogy továbbra is közösen étkeztek?*
- Olyan volt. Például amikor a leányom megszületett, nagyon szerette édesanyám a leányomat, s akkor én sose főztem, hanem nagy kosárral küldte mindennap a finom ebédet. Nem egy helyen étkeztünk, külön laktunk, és küldte az ebédet. Mindig, amikor valami téztafélé volt, akkor mindig külön adott a leánynak, hogy azt addig egye meg az úton, hogy ne nyúljon ahhoz, amit küld. Szóval eléggé jószívú volt,

és az én gyermekeimet nagyon szerette. A fiúcskát is meg a leánykát is. Már nagyok. Ötvenhét és ötvenhat évesek.

- *Ha segítségre szorultak az idősebbek, kik, hogyan támogatták?*

- Hát valószínű, hogy a gyermekeik segítették, én ilyenmiről nem tudok, mert... Csiki nagyanyámat kellett segítse a leánya, őt okvetlenül kellett segítse, mert ők nem beosztással éltek, s mindent elpaltak. De Melik nagymamának volt a..., mi úgy mondjuk, hogy a kicsi ház, ami állt négy szobából, konyha s kamra, hát abban lakott, volt egy házvezetőnője és egy szolgálója, úgy, hogy egyedül volt és két alkalmazottja volt. Általában véve egy szegényebb rokonunk volt ott, de fizetéses alkalmazotként. Ő főzött, s a többi munkát csinálta a leány. Nem voltak a szolgálók olyan nagyon kihasználva, hogy ki tudja mennyit kellett dolgozzanak. Az volt a nehéz, amikor ezekbe az emeletes házakba a vizet fel kellett vinni két rúdon cseberben, hát az nagyon nehéz volt. Az emeletes házban lakók mindig két szolgálót kellett tartsanak, különben nem volt, aki a vizet felvigye.

- *Eltartási szerződést kötöttek abban az időben?*

- Jaj, nem, én ilyen nem hallottam, régebben nem hallottam ilyen. Későbbben aztán hallottam, hogy az idősebbel rosszul bántak vagy valami. De hát itt például szemben lakik egy zsidó család, Friedmann, és Hilscherné odaadta a lakását ennek a Friedmannnak, fogász volt és olyan felségesen tartották, hogy azt elmondani nem lehet, most is minden halottakkor egy cserép virágot tesznek a sírjára. Minden primórt és mindenből a legjobb falatokat az öreg néni kapta. Például ilyen is tudok. Ez Friedmann Emil és dr. Hilscherné Irén néni volt. Minden hétfőn lejött hozzánk, minden hétfőn lejött az öreg néni, mert még idősebb volt, mint édesanyám, s lejött hozzánk minden hétfőn, ő tartotta az első házasságbeli rokonságot. Irén néni tartotta, hogy anyám is Hilscherné volt először. Délelőtt jött le, s délben ment, s kérdezte mindig édesanyám, hogy vasárnap mit ebédeltetek, Irén, s mindig valami finomságot mondott, és mindig a csirkének a legjobb falatja az enyém, a báránynak a legjobb falatja az enyém, mindenből a legfinomabb az enyém. Hát ilyen is volt. Olyan is volt, hogy nem bántak velük úgy, ahogy kellett, de mondom, ezek... példásan bánt ez a család, ez a Friedmann család Irén nénivel.

- *A végrendeleti hagyatékolás szokás volt?*

- Hát okvetlenül! Amikor Melik nagyanyám meghalt, akkor mindent, amije maradt, a két leányának hagyta, mert tudta, hogy a két leány meg van csalva, hogy úgy mondjam, sokkal kevesebbet kaptak, mint a fiúk. Nem tudom, járt-e Borszéken, hát ott, ahol most a poliklinika van, az volt a miénk, az a hatalmas épület. Az édesanyámé és a nagynénémé. Előtte volt egy nagy terasz, gyönyörűen megépítve kőből, asztalokkal, ami most le van bontva, napernyőkkel, mert vendéglő volt, és először Radó bácsi, az egy zsidó ember volt, utána meg Szalkai Károly bérelte. Mi nem dolgoztunk benne, kiadtuk bérbe, és két szoba fenn volt tartva a két családnak. Gyönyörűen rendezték, a berendezés a miénk volt. Akkor még nem volt vízvezeték, hát úgy volt, ahogy... Huszonhatban lett készen, akkor édesapám rendezte az egészet, mert az első világháborúkor kiégett, s akkor aztán huszonhatban lett készen, s nem sokáig, mert huszonhattól negyvennégyig volt csak a miénk, utána... Nagyanyám úgy végrendekezett, hogy minden a két leányé. Végrendekeztek, okvetlenül. Akinek csak egy kicsi esze volt.

- *Milyen életkorban házasodtak?*

- Nagyon fiatalon. Édesanyám is tizennyolc éves volt, mikor férjhez ment. Hetvennyolcban született, s kilencszázban már megvolt mind a két gyermeke. Fiatalon mentek férjhez, igen. Hát úgy volt például, hogy volt itt az iparos dalárdának egy zászlószentelése, amin Dér Kálmánné volt a zászlóanya, s az én édesanyám mint tizenöt-tizenhatéves leány a koszorúslány. Nem tudom, székely leány volt-e köztük, vagy csak mind örmények? A férfiak között, tudom, hogy volt, de a nők között talán nem. Le vannak fényképezve díszes ruhákban s kalapokkal, Kati néni ül középen, Dér Kálmánné, magyar volt az ura, de örmény leány volt, Lengyel Katalinnak hívták. Ez az ezernyolcszázados években volt.

- *Láttam régi fényképeket nyaraló örmény családokról...*

- A nyaralás, az igen, szokás volt. A nagybátyámék nagyon sokszor voltak Pesten a Lukács fürdőben is. Akkor nem volt autó, hanem egyik szekérről a másikra ültek. Nagybátyám nagyon izületes volt, el volt deformálódva a keze. Borszékra is sokan jártak innen nyaralni. Nagyon sok embernek volt ott villája, sok örmény családnak is. A Puskásoknak

Remetéről, akkor Szebeniéknek, Csikiéknek is, aztán ez a Melik villa. Először úgy volt, kiírva, hogy Szálloda az Aranykereszthez. Nagyon vallásosok voltak az örmények.

Meg nagyon muzikálisak is voltak. Rengeteg helyen volt zongora, és nagyon sokan zongoráztak, énekeltek, csellóztak már a múlt században is. Édesanyám akár százötven magyar nótát is szépen elzongorázott, és csodálatos hangja volt. Bekapcsolódtak a család többi tagjai is, mert a nagynéném is tudott zongorázni, s az egyik nagybátyám gyönyörűen csellózott és zongorázott. Édesanyám cimbalmozni is tudott. Én nem tudtam, a nővérem és a bátyám tudott.

- *Akadtak a családban, akik pazarló életet éltek?*

- Igen, a Csikiak az apai ágon nagylábon éltek. Sokkal többet költöttek és nem dolgoztak. Például az anyám testvérei, azok mind nagyon dolgozók voltak, már úgy értem, hogy irányítottak, vezették a családot, a gazdaságot, az üzletet, ezek meg nem, ezek csak költöttek, egyedül édesapám dolgozott.

- *Mi a véleménye Aliz néninek, valamit megsejtettek a jövőből, akik elpallották a vagyonukat?*

- Nem! Azok nem éreztek meg semmit előre, hanem a nagyzolás volt az oka, a nagyzolás.

- *A férfiak és a nők szerepei hogyan különültek el a család életének vezetésében?*

- Az üzletet mindig a férfiak irányították, a háztartási beosztást pedig nagyon ügyesen a nők. Ahol nem volt ügyes a nő, azok nem tudtak gyarapodni, szegény nagyapám mindig mondta, hogy könnyű megszerezni, de nehéz megtartani. Ahol ügyes volt az asszony, ott minden gyarapodott és minden volt a világon. Ahol meg az asszony gyengekező volt, nemtörődöm volt, ott soha nem volt semmi. A férfiak gondos családapák voltak, de a háztartással nem foglalkoztak.

Az itteni zsidó férfiakra is azt tudom, hogy nagyon gondosak voltak, mert nem ették meg a disznófélét, és egyszerre hoztak városról vagy valahonnan húsz töltött libát, akkor a szomszéd szolgálók mind be voltak híva kalákázni, mert nagyobb munka volt, mint egy disznóölés, mert azt mind meg kellett tépni. Azt tudom, hogy úgy hoztak húsz

hízott libát. Éppen ezek, akiknek egyik napról a másikra elkártyázódott mindenük. Hét elején elkártyázta a gyárát, s a hét végén a házat. Egy hét alatt teljesen tönkrement. Felfoghatatlan, de így volt. A kártyabe-
csület, az nagyon erős volt, mint a törvény, ha nem tudta a veszteségét
törleszteni, föbe is lőtte magát.

– *Olyan munkákkal, mint a lakás karbantartása, ki foglalkozott?*

– Huszonhatban például, amelyik évben meghalt az édesapám, mi ott voltunk Borszéken, az alatt kifestette az egész lakást, ajtót, ablakot, mindent a világon kifestetett, de én soha életembe nem emlékszem arra, hogy mi ne az ebédlőben ebédeltünk volna. Mindig úgy kellett igyekezni, hogy mikor apa elment Vásárhelyre, akkor kellett az ebédlőt kitakarítani, mert annak kellett egy nap, a két leánynak, mert ugye súrolni kellett, nem volt parkett, és hordani a vizet ki és be. De olyan, hogy mi ne ott ebédeljünk az ebédlőben, hanem nem tudom hol, olyasmí soha nem volt.

– *A háztartási kiadásokat ki tartotta számon?*

– Édesanyám rendezett mindent a világon. Ő vásárolt, mentek a leánnyal, s mindent megvettek, volt könyv, könyvre vásároltak, s egy hónapban egyszer fizettek az üzletben. Mindent édesanyám rendezett. Hát valószínű, hogy ők megbeszélték, hogy mikor lesz lakásfestés meg ilyesmi. De olyan nem volt, mint most, amiket csinálnak, hogy minden két-három évben festenek, hát ilyen nem volt. Minket negyvenötben azzal a fallal államosítottak meg, amit édesapám huszonhatban festett Adler Gyula bácsival. Én a leányaival aztán nagyon jóban voltam, mert akkor olyan nem volt, hogy ők iparosleányok és én bankigazgatónak a leánya, mi nagyon jóban voltunk. És ez a zsidó leány kikerült Izraelbe, Tel Avivba, és akkor a Ceau-időben nekem minden évben olyan tíz kiló körüli csomagot küldött. Persze, én soha semmit, mert mit küldtem volna? Három tojást kaptunk egy hétre vagy egy hónapra, s egy fél margarint. Úgy, hogy én mérgeledöm, mikor most mondják, hogy itt olyan szegénység van. Soha ilyen gazdagság nem volt! Minden házban, Felszegtől Alszegig van egy – nem tudják kimondani, mert azt mondják, rökamír – rökamié és televízió, és „banántot” esznek, nem banánt. Olyan jópofa, a leányomnak van egy öreg bejárónője, azt mondja, „tetszik-e tudni, nagyságos asszony, mikor édesanyámék jöttek haza

Szentmiklósról, hoztak egy-egy »kukuri peracet«, olyan boldogok voltunk!” Mondom: no, most „banánt” kell mindenkinek.

Szóval szépen éltünk együtt [*a székelyekkel – a szerk. megj.*], még lehet is látni, hogy teljesen össze vannak házasodva [*vegyes házasságok vannak – a szerk. megj.*], mindenki össze van házasodva. Körülbelül hat-hétszáz örmény személy volt itt Gyergyóban. Ezek nagy része jómódú és közepesen jómódú volt. Szegények is voltak közöttük, de azért azok is kőművesek, mesteremberek voltak, nem ilyen napszámósok, hanem mesteremberek. Hát valószínű, hogy kellett legyen egy-két darab földje, mert mindenkinek volt egy-két darab földje és háza. Hanem aztán a szegénység akkor kezdődött, mikor a férfiak nem jöttek haza, elvitték orosz fogolynak őket, s akkor itthon maradtak az asszonyok két, három, négy, öt gyermekkel. Akkor jött a szegénység. Nem tudom, ismeri-e Csíkszeredában Buslig Jóskát, hát ő is apai részről örmény fiú, aztán Jóska egyetemmet végzett és van egy testvére, aki forgalmista rendőr volt, ő mindig elmondja, hogy amikor ő elsősorló volt, akkor nálunk ebédelt. Beosztották ilyen házakhoz, ahol mégis inkább tehetősebbek laktak, és nálunk ebédelt, mert otthon nem volt mit enni, s hogy jobbat ebédeljen elsősorlózás napján.

– *A kereskedők honnan vásárolták az árut?*

– A zsidók foglalkoztak a fával. Az volt nekik a nagy tétel, mikor a közbirtokosság osztott, és mivel nagymamának olyan sok jogosultsága volt, ezerháromszázhetven, hát a nagynénémnek is, és édesanyámnak is az egyik zsidó tíz szekér lécet és tíz szekér csutakot adott, csak azért, hogy neki adjuk el. Azért pont annyi pénzt megadott, mint más, és még a sok fát, csak adjuk neki. Úgyhogy a fakereskedés az övék volt. Itt most egy hitvány gyár van, az sem tud munkát adni az alkalmazottjainak, állandóan munka nélkül vannak, küldik haza őket.

Borsodi L. László

KALANDOZÁS A POSZTMODERNBE – A JÁRHATATLAN KÖLTŐI ÚT

– *Baka István alkalmi és tréfás versei* –

A kárccsak a *Tájkép fohással* költői testamentum,¹ Baka István *Összegyűjtött versek*² című kötetének *Függeléke* is a „költőileg való lakozás”³ része. Utóbbi a készülő költészetbe, a műhelymunkába avatja be az olvasót. Az értelmező szerepében megnyilatkozó (tehát létét nyelvlétként elgondoló) Baka alkotói együttműködésre hívja a befogadót, feltéve a kérdést: „Mi lenne, ha?” Különböző kutatási irányokat, megközelítési módokat jelölve ki, arra ad lehetőséget, hogy összeolvassuk ezeket a műveket, alkotói kísérleteket az *Égtájak célkeresztjén*⁴ és a *Tájkép fohással*⁵ ciklusaival, hogy az első, az *eredeti* kötetek⁶ ciklusrendjét is összehasonlítsuk a gyűjteményes kötetekével, hogy így újra- és/vagy megalkossuk (újabb szövegek előkerüléséig) az eddig legteljesebbnek gondolt Baka-poétikát, amelyben helyük van a költő által a gyűjteményes kötetekből kihagyott, a kötetekbe fel nem vett vagy a legújabban (2003-tól 2018-ig) előkerült szövegeknek is. Ez különféle cikluselképzeléseket, -változatokat jelent, természetszerűen cikluskoncepciójában más Baka-költészetet hozva létre, amelynek nem az a szerepe, hogy felülírja, netán korrigálja a költő által véglegesnek és lezártnak tekintett életművet, hanem az, hogy ezáltal az értelmezői gyakorlat által Baka versvilágának újabb szépségei, árnyalatai váljanak láthatóvá, és összetettebb kontextusban válják értelmezhetővé az

1 *Versek 1969–1995*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996.

2 Kalligram Kiadó, Budapest, 2016. Szerkesztette, a szöveget gondozta és az utószót írta: Bombitz Attila.

3 Fried István kifejezése: Baka István „Számadása”. In uó: *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 149–186., itt: 178.

4 *Válogatott és új versek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

5 *Versek 1969–1995*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996.

6 *Magdolna-zápor*. Magvető Kiadó, Budapest, 1975; *Tűzbe vetett evangélium*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981; *Döbling*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985; *Farkasok órája*. Szekszárd, Tolna Megyei Könyvtár – Szekszárd Város Önkormányzata, Szekszárd, 1992; *Sztyepan Pehotnij testamentuma*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994; *November angyalához*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995.

életmű. A *Tájékpé fohászból* kihullt versek ugyanis új nézőponto(ka)t kínálva mintegy elmélyítik azt a költészet egészéről való tudásunkat, aminek a költemények és a ciklusok értelmezése során birtokába kerülhetünk. Ezekben a szövegekben az eredet utal vissza a költői szó nagyságára, és miközben gazdagít, arról győz meg, hogy Baka költői tudatosságának, mesterségbeli tudásának köszönhetően az általa megalkotott (kötet)világ a lehetséges világok legkoherensebbje, legpontosabbja.

Ennek tudatában olvashatók az *Alkalmi és tréfás versek*, amelyek a következők: *Vidám üzenetek*⁷; *Az Agrodizskont dicsérete (Reklámvers)*; *Sajtó-sonett (Reklámvers)*; *Virágnak virága (Elégia és panegirisz – Reklámvers)*;⁸ *Egy kis (éjjeli) zenetörténet*;⁹ *A hat tyúk*;¹⁰ *Szonett-játék*;¹¹ *Ebergassing*;¹² *Dankó*.¹³ Ezek a szövegek érzékeltetik, hogy a nagy tragikus-ironikus költészet mélyén is ott a játék, hogy ha ugyan a tragikum, az irónia és a groteszk az alapvető értékszerkezetek is ebben a költészetben, azokat is a huizingai játékfelfogás fényében a költészet mint nyelvi játék hozza létre. Csak hát ez a játék a Baka által kanonizált poétikában nem neveltet, hanem fanyar vigyorra, keserű legyintésre, netán (ön)iróniára int, vagy a tragikum keltette katartikus felismerésben részesít. Itt azonban nevetésre és neveltetni is képes, miközben nyilvánvalóvá teszi a költői fegyelmezettséget, amely a szükségszerűség és az elégséges nevében *kitakarja* ezeket a szövegeket a fő sodorból, különben csorbulna a költőszerep, a költői nyelv hitelessége, a poétika egészéből kiolvasható tragikus létfilozófia.

Az alkalmi és tréfás versek egy másfajta kultúrafelfogást körvonalaznak, amelyben uralkodó esztétikai minőség a komikum, a humor, néhol az irónia. A poétika egészének ismeretében azonban kísért a gondolat, hogy a tréfálfogó költő szerepe tudatosan magára öltött maszk, amely a sírást, a rettenetet takarja el, miközben nem lehet

7 Tiszatáj, 1996/9. *Megjegyzés*: A versek bibliográfiai adatait a lábjegyzetben az *Összegyűjtött versekben* érvényesített jelölési logikát követve rögzítettem: a keletkezés dátumát, majd a Baka István életében vagy halála után folyóiratban/naplóban való megjelenést tüntettem fel.

8 1992; Délmagyarország, 1992. szeptember 12. (mindhárom)

9 1993; Népszabadság, 1993. december 21.

10 1995; Kincskereső, 1995/3.

11 1995; Lyukasóra, 1995/4.

12 1995; Népszabadság, 1995. április 22.

13 1995 (?)

műfajilag pontos határt húzni, hogy melyik alkalmi és melyik tréfás vers. A művek mindegyikében tulajdonképpen az alkalmi költő szerepsajátosságai figyelhetők meg, a nyelv, a verssé válthatóság lehetőségeit és határait jelölve ki, az alkalmi vers műfajának komoly-tréfás hagyományát művelve.

A *Sellő-sonett* felől¹⁴ úgy olvashatók ezek a darabok, hogy miután lezart egy költészeteszményt, amely elválaszthatatlan az elhallgatás mint önfelszámolódás ígéretétől, ezek a versek még felvillantják a kultúráról való, a kultúra által szóló versbeszéd egy másfajta, a humorra hangszerelt megszólalási lehetőségét („Hattyúvá nem vágyunk mi válni, / jobb lesz az ólban kotkodálni.” – *A hat tyúk*), egy szintén tekintélyes műveltséganyagot mozgó új költészeteszmény körvonalait („Most pedig otthonomba térek, hogy az / körülállások és balcsillagzatom mián fél- / beszakadott époszomat véghez viendjem. / gróf Zrínyi Miklós / Sors bona, nihil alagút!” – *Vidám üzenetek*; „Bachhoz így szólt Telemann: / »A kigatyám tele van.« / Bach ezt mondta néki: »Kend el! / Csak vigyázz, ne lássa Händel!«” – *Egy kis (éjjeli) zenetörténet*; vagy l. még a *Dankó* című vers), de amelyről a versek kis száma és kötetbe való el nem helyezésük folytán az is kiderül, ez a költői-költészeti út Baka István számára járhatatlan. Nevezhetőek ugyan ezek a szövegek posztmodern nyelvi játéknak, de az figyelhető meg, hogy – akár az alkotói szándék ellenére vagy éppen annak következményeként – Baka poétikája ezeket a nyelvi játékokat a kései modern nyelvfelfogás horizontja felől szólaltatja meg, és a posztmodernség szójátékait a késő modern jelentésségbe fordítja át, amennyiben a humor, érintkezve az ironiával, valamilyen deformációra, értékficamra hívja fel a figyelmet, és a versek beszélője megnevez számára viszonyítási pontokat jelentő értékeket.

Az Agrodizskont dicsérete, a *Sajtó-sonett*, a *Virágnak virága* vagy az *Ebergassing* a felszínnel megelégedő, a mélységet nem igénylő, az elmélyültebb gondolkodást és gondolatiságot figyelmen kívül hagyó,

14 A vers az *Ősszegyűjtött versekben* a *Gyűjteményes kötetekből kimaradt versek* című fejezet utolsó darabja (453.), amely Baka István költészetének befejezése abban az értelemben, hogy a költőt mint szerepet, a költészetet, a nyelvet és annak megszólalásmódjait zárja le mint létmódot, azt állítva, hogy a költőlet az egyetlen autentikus létforma. A költészet elsődlegességét hangsúlyozza a tapasztalati léttel szemben, amiért mégis életével fizet: a költőlet ugyanis úgy önemésztő folyamat, áldozat, fájdalmas, újra és újra megtörténő beavatás, hogy áldás is.

azt hiábavalónak és értéktelennek tekintő, a látszatokban tomboló, a mennyiséget a minőség fölé helyező világ mentalitásának a szatírái. Ez az ember- és társadalomkritika így szólal meg az *Ebergassingben*: „a zabálás / biztos, nem a dolgok mélyére szállás. // Jöjjön hát végre Belzebub fia: / a szabadító, az anarchia!” Annak van értéke, ami eladható (l. az *Üzenet Új-Huligániából* című verset), és az adható el, ami harsányan, rámenősen felhívja magára a figyelmet: „mert bolthálózatunk, az AGRODISZKONT, / országosan ellátja Önt s e kis hont.” (Az *Agrodiszkont dicsérete*) Az elértéktelenedés évadában alig látszik és látható meg az, ami igazán érték a beszélő számára („s mint pipacs búzamező / ölen, virágzik a KINCSKERESŐ, / s mi még, a PROGRAM mondja meg neked.” – *Sajtó-sonett*), marad hát egyrészt a Csokonai rokokó udvarló-szerelmes verseit és az erotikus, a szerelmet blaszfémikussá tevő költői hagyomány, másrészt az *Ómagyar Mária-siralom* című verses szövegemlékünket is megidéző játékos-elégikus-önironikus költői játék, a *Virágnak virága*, amely a befejezésben alkalmi reklámversbe fordul át: „Nem is parféja, mélyhűtője vagy / szívemnek, – hagyj el, mint a vak remény! / Maradjon meg a kávé, sütemény, / fagyalt, üdítő! Enyhet, üdvöt ad / helyetted is a szegedi Virág.”

Külön figyelmet érdemel a hatrészes *Szonett-játék*, amelyben a három számozott szonettet (1, 2, 3) egy-egy költő nevéhez kötött, címmel ellátott darab tagolja (amelyekben a megidézett szerzők neve is a szonett címének a része): *Kosztolányi Dezső: A lány a sötét szobába megy;* *József Attila: Emberiség;* *Babits Mihály: Ablaknégszög.* Ezek a versek az új, reklámoktól harsogó világban az önmagával, kultúrával, költészettel bíbelődő alkotó nyelvi játékait játsszák. Alkalmiságuk az egy-egy vers erejéig egy-egy költő stílusába, maszkjába való nyelvi beilleszkedésben ragadható meg. A nyelvi-formai bravúrok jelzik Baka versvilágának, képeinek félreismerhetetlen sajátosságait, megőrizve a megidézett előszöveget is. Az alkalmi költészet karakterét hitelesítik ezek a költemények akkor is, ha a Baka által kanonizált maszkképző versek felől értelmezzük őket. Alineárisan olvasva az *Összegyűjtött verseket*, ezek a költemények Baka István maszkköltészetének *előszobái*, előzményei, amelyekben eljátssza a kezdő, alkalmi költőt, hogy egyrészt a fiktív linearitás/kronológia síkján eljusson a jelentéses késő modern kultúrafelfogástól a posztmodernig, amely nem járható költői út a számára, és (feltehetően ezért) nem folytatódik, másrészt hogy az

alkalmiként aposztrofált posztmodern játékból mutasson rá költészete (korábbi/kanonizált) világainak jelentésességére, vagy éppen ezt a jelentésességet relativizálja. Mindeközben nem lehet nem észrevenni, hogy az alkalmi és tréfás versek szellemessége visszaköszön a *Tájkép fohásszal* című költői testamentum groteszk-blaszfémikus szójátékai-ban. Ilyen költeményekre gondolok, mint: a *Halál-boleró*, a *Yorick monológia Hamlet koponyája felett*, a *Yorick arsh poeticája*, a *Változatok egy gyerekversre*, az *In modo d'una marcia* stb. Talán külön tanulmányt érdemelne annak láttatása, hogy miként érvényesül a feketehumor Baka István lírájában.

Mărcuțiu-Rác Dóra

„AZT JÁTSSZÁK, HOGY KÖZTÜK SE KUTYA,
SE EMBER, SE EMBERNEK KUTYÁJA”

– Serestély Zalán: Az állomás három kutyái¹ –

Az állomás három kutyái érzékeny teremtés, különös gyengédséggel és jártassággal szimatolja ki akár a legapróbb részleteket is. Félénk lény, nem veti egyből senki ölébe magát, még a sokadik megszólításra sem. Ahhoz bizalom kell. Nagyszerű megfigyelő, víziójában nincs semmi sallang, izzadtságszagú eufemizmus vagy hatásvadász grotesztétika.

Az állomás három kutyái nem fajtisza, pedigrés próza – nem is kell annak lennie. A szöveg rugalmassága és filozofikus vetületei egy rendkívül erős esszéisztikus jelleget feltételeznek, ugyanakkor az elbeszélés stílusa önmagában annyira formabontó, hogy talán nem is elbeszélés igazán. A prózanyelv megteremti a maga belső ritmusát és színesztetikus szöveggözeget, a cselekményközpontúság alárendeltje lesz a gördülékeny gondolatíságnak, a múlt–jelen–jövő dinamikája kiegészül a „mocsárszagú és engesztelhetetlen” kutyák mindennapjaival. Maguk a kutyák sem egyszerű, allegorizált emberi sorsszimbólumok: ők csupán önmagukat reprezentálják.

Az állomás három kutyái nem csupán falkavezérei múltját ismeri – szüntelen reflektál saját tapasztalataira: a mélyből előásott történelmi kontextus akkor indul igazán bomlásnak, amikor napvilágra kerül. Nem csak a kommunizmus közhelyeinek lerágott csontjaival számol fel, és nem csak erdélyi perspektívából – a történelmi terror egyetemesen megtapasztalható élménnyé válik, nyoma sincs nacionalista vagy egyéb indíttatású elfogultságnak. Nincsenek konkrétumok vagy axiómaszerű, egzakt megállapítások; csupasz megmondás helyett szubtilisen sejtet és sugall.

Az állomás három kutyái jól ismeri azt a non humán dimenziót, amelyből építkezik. Bántották elegen és eleget ahhoz, hogy a bizonytalanság kívül ne bízson már semmiben. Érzékelés-fragmentumokból

1 Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár (FISZ, Budapest), 2017.

alakul ki a megtapasztalás miliője: szag- és ízmintákból, tapintásból és színekből (eb perspektíva esetén leginkább barnákból és kékekből, elvégre nem erőltethetünk kutyaszembe emberi színeket). Elbeszélteji ártatlanok és ártalmatlanok: neveik is plasztikusak, akárcsak ragaszkodásuk. Repülő kövek elől menekülnek, ugyanakkor rendületlen kitartással keresik az élet nyomait mindenben, ami orruk elé kerül – még magukban a kövekben is, amelyekkel megdobálják őket. Éheznek, szomjaznak –, és nem csupán húst vagy vizet.

Az *állomás három kutyái* finom humorral és fanyar (ön)iróniával viszonyul mindenhez, ami világához tartozik. Az első fejezet (*Álmodni ma*) bemutatja az említett kutyákat azon vonatkozásukban, amelyben elsődlegesen elképzeljük őket: csapzott kóbor ebekként. Portréjuk hiteles, nyers, az ismétlődő tömondatok sémajátékát váratlan beékelések billentik ki: „Hárman vannak. Az egyik sánta, a másik kettő barna.” A kötetlen, villanásszerű asszociációsorokban még az első olvasásra abszurd megállapítások is értelmet nyernek („Ők teszik láthatóvá a levegőt”), ezek mellett a szövegszerkezet megtalálja a komikus kiszólásokat a kutya-logika egyszerűségében vagy természetességében, így az állomás szagtérképének „megfejtése” is kalandos dedukciós játékká válik: „Vannak köpések, melyekben két ember szaga van. [...] Ilyenkor nem értik, melyikük köpött, úgy képzelik, két feje van, bár ilyet még sosem láttak. Idegesek.”

Az *állomás három kutyáiban* az eb-perspektíva ugyanolyan konzisztens, mint Maya Găinaş vagy Apostolu János története. Az első fejezet után megint csak feltűnnek a kutyák *A felhők gyökerei* című elbeszélésben: cselekvéseik és viszonyaik humanizált formában mutatkoznak meg, ugyanis az állatszemszögtől elvárt kölyökkor helyett a szöveg gyerekkorra hivatkozik („Gyerekként féltette a konyhapárkányról alázuhanó galambokat”). Az emberi-állati szempont csak helyenként különválasztható: nem lehet élesen széttagolni azok tapasztalatait, épp ezért nem is lehet pontosan megállapítani, *kiknek* a története ez: hívjuk csak őket ártatlan vétkeseknek.

Az *állomás három kutyái* megszimatozná a csillagokat is, ha tehetné. A kutyák mindig játszanak valamit vagy valamilyen szerepet, így az elbeszélő szöveg stílusa is igazodik hozzájuk: „Azt játsszák, hogy köztük se kutya, se ember, se embernek kutyája”. Az *állomás három kutyái* most azt játssza, hogy a tizenkilencedik században írta a jámbor Pavel

atya, majd saját magát olvassa, írja és adja tovább, illetve saját magáról nyilatkozik – értelemszerűen saját magának. Valóságosdit játszik, rutinosan. Szövegvilágába szervesen beleépül Foucault, Italo Calvino, Kafka, maga a szerző (például a *Férgek és nemzetek* című esszé révén) és még sokan mások. Az irodalom nyelvi korlátjairól formált kép is legalább annyira sokszínű, mint a történelmi vagy az állatkoncepció – *A Hársfasor árnyai* című fejezetben épp egyfajta örkényi cinizmus kíséretében jelenik meg: „Az ember azt olvas, amit szeret, de nem írhatja azt, amit szeretne, csak azt, amire képes.”

Az állomás három kutyái elővigyázatosan hegyezi fülét, figyelmesen őrzi a gesztusokat és az emberi kapcsolathálókat. Nem külső eseményeket jelenít meg, inkább a belső történéseket helyezi előtérbe épp azért, hogy nagyon keveset tudunk mindkettőről: a szereplők lelki folyamatai a múlt és a jelen rezonanciájából rajzolódnak ki, a teljes képet azonban csak az olvasó láthatja. A szövegjátéknak legfőbb metszéspontjai az utolsó fejezetek: a *Gyógyíró – Idegen* című részletben feltűnnek a korábbi szereplők, ugyanakkor az írás teremtő-gyógyító ereje szembekerül a valódi világ destruktivitásával és mulandóságával a házrombolás során. Minderről csupán másodkézből szerzünk tudomást, a „mester” szavainak kissé neurotikus közvetítése által. A töredékesség is fontos szervezőelem, így sokszor „hiányzik” egy elbeszélés utolsó leütése vagy épp „a kilenc árulás” utolsó darabja.

Az állomás három kutyái alaposan megfontolja minden lépését, még a saját interjúját is. A kötet lezáró fejezete, a „*Persze, persze – perszéztek a perszekútorok*” egy (feltehetően) fiktív interjú „fennmaradt” része, amely valamilyen informatikai mirákulum során átöröklődik a 22. századba. A fiktív interjúrészlet egyfajta retrospektív visszatekintés a korábbi fejezetekre, ugyanakkor új kontextusba helyezi a korábban olvasottakat és azoknak (megint csak feltételezhető) háttérét, így a korruptnak tűnő adatokból kihámozható a szerzői szándék és egyfajta írói ars poetica, illetve egy markáns társadalmi-ökokritikai állásfoglalás (például annak kapcsán, hogy az állatok számára még Csernobil is „élhetőbb” az emberlakta övezetknél). A korábbi részletekhez hasonlóan az interjú is ironikusan reflektál magára az írás aktusára is: „De írok, és úgy tűnik, hogy Ön ettől szenved. Hogy szármalisan alulfizetik, hogy folyton beleremeg a szemhéja, mert éjjel is fennmarad dolgozni, hogy kifizethesse az e havi törlesztő részletét, »nyelvi tartalmakat«

termel, miközben tudja, hogy túltermelés van.” A kérdéssor végére érve azonban az olvasó gyanakodni kezd: talán az interjú csupán ürügy, kitérő a perszekútorok előtt: megkerül valamit, ami az egybemosódott szimbólumok rengetegénél sokkal fontosabb.

Az állomás három kutyái nem vétett, nem is vétet el semmit. Könnyed költőiséggel ragadja meg nem csak a saját és a múlt elnyomásának korrajzát, hanem az emberi és non humán világ hierarchikus viszonyát is. Rengeteg problémát felvet, újabb és újabb gödröket ás a felszínen. Mint bármely más négy lábú, ő is fokozott figyelmet követel: annyiféleképpen igyekszik kommunikálni a körülötte lévőekkel, hogy nem is lehet *csupán* olvasni. *Az állomás három kutyáit* érezni kell, látni, megszimatolni és csatlakozni játékához, ne kergetőzék egyedül saját farka körül.

Zsidó Ferenc

MEGHÖKKENTŐ HÉTKÖZNAPI SÁG

– Patak Márta: Enyhítő körülmények között –

Mindig jó érzéssel tölti el az embert (kritikust), valahányszor új hanggal találkozok az irodalomban. Patak Márta *Enyhítő körülmények között*¹ című prózakötetét azzal a felszabadultsággal vettem kézbe, hogy a szerzőről előzetesen nem tudok jószerevével semmit, személyesség, preconcepciók nem befolyásolhatnak, beszéljenek hát magukért az írások!

A műfajmegjelölés: „n_v_ll_k”. Ezzel a kis játékkal a szerző kitágítja a szövegek mozgásterét, jelzi, hogy olykor többről, máskor kevesebbről van szó. Valóban, klasszikus novella mellett elég gyakran felbukkannak itt rövidebb karcolatok és amolyan kis snettek, jelenetek, gegek is. Amúgy majd mindenik szöveg in medias res indul, nincsenek felvezetések, a milióteremtés is csupán egy-két szavas. Az ábrázolt világ mégis ismerős: hétköznapi emberek bizarrságuk ellenére átlagos élethelyzetei jelennek meg. Az ábrázolás szenvtelensége azt sugallja: bár többnyire drámai, „erős” határhelyzetekről van szó, ezek nem képezik különösebb izgalom tárgyát, annyira részei mindennapjainknak. Amint azt a kötet cím is jelzi, ezek a kisemberek saját élethelyzeteik, körülményeik foglyai, cselekedeteik ezekkel magyarázhatók, olykor gonoszságukra, önzésükre is ez jelenthet csupán enyhítő körülményt. Ilyen értelemben a kötet novellafüzerként is olvasható, a címmel behatárolt tematika végig meghatározó marad, más-más formában és közegben, de újra és újra feltűnik.

A nyitó novella izgalmas, némiképp bizarr, ugyanakkor visszafogottan realista: a szívátültetésen átesett női énelbeszélő „megörökli” a donor érzéseit, megszereti annak feleségét, Anettet. „Mi ketten összetartozunk, hisz akárhogy legyen is, Gábor szíve dobog bennem.” Más emberré válik, eltávolodik férjétől, Misitől, nemsokára intim kapcsolatba kerül Anettel. És választás elé kerül: „(...) vagy odaállok Misi elé, és akármilyen fájdalmas is, kertelés nélkül elmondom neki, őt is nagyon szeretem, de nekem most már végleg melletted a helyem.” A mű nyitott

1 Scolar Kiadó, Budapest, 2017.

marad (akárcsak a kötet legtöbb darabja), az olvasó azonban érzi: természetes, ha megtörténik, aminek meg kell történnie. Patak Márta ebben a szövegben új megvilágításba helyezi, újraértelmezi kliséinket: ha a szív a szerelem hordozója, akkor nyilvánvaló, hogy testet cserélhet, a befogadónak pedig esélye sincs felvenni a harcot az elemi „csapás” ellen.

Az imént realizmust említettem: van a kötetben (kakukktójásként?) olyan novella is, amelyik a móríci realizmus/naturalizmust turbózza meg némi devianciával, Ágnes-asszonyos utánérzéssel. *A kuvaszlány halála* ott folytatódik, ahol a Mórícz, esetleg Mikszáth novellái befejeződnek: falusi környezet, ösztönlények, ótestamentumi bűnök. Sebestyén Fábíán felesége belehal a szülésbe, a tanácstalan férj a kis porontyot odateszi az anyakuvasz mellé, az asszonyt elkaparja a fagyos földben. A kislány növéget, a kutyát anyjaként kísérgeti. Aztán megtörténik a tragédia: a vadászok tévedésből lelövik a kuvaszt gyerekestől. „Sebestyén Fábíán hazavitte a kuvaszt, a gyereket, és még az éjjel nekiállt koporsót csinálni”. Miután leülte a börtönöveket, ott folytatta, ahol abbahagyta: „kiballagott a három kereszttel a temetőbe”. A klasszikus bűn és bűnhődés motívuma ez, így a 21. századra némiképp anakronisztikus díszletek közepette, ugyanakkor sodró, filmnovella-szerű tálalásban.

A kötet sajátos hangját és egyediségét a különleges elbeszélői nézőpontok választása adja. Bár ezek a nézőpontok nem mindig hitelesek, a szokatlanságuk folytán mégis érdekesek, megkapóak. Gyakorta férfi a narrátor-főszereplő, Gustav Flaubert vagy Németh László óta tudjuk, hogy férfi író képes hitelesen ábrázolni a női lelket, nos, Patak Mártának is sikerül belebújni a férfilelekbe. Egyik kedvencem a kötetből – már a határontúliség ábrázolása miatt is – a *Két dezertőr*, melyben néhány újvidéki fiatal elmenekül az egyre fenyegetőbb szerb nacionalizmus elől, és letelepedik Debrecenben. Patak Márta hitelesen ír arról az „egyszerre nyomasztó és felszabadító érzés”-ről, amikor egy határon túli magyar átlépi Magyarország határát, amikor rájön, hogy ott nem ismerik, fogalmuk sincs, min ment át, mit érez, miért olyan „búval bélelt”, miért olyan más. Marad annak döbbenete, hogy ezt a másságot sem megmagyarázni, sem levetkőzni nem lehet. Tán nem is kell. (Az ex-Jugoszláv-téma a *Rekontra* című írásban is előfordul, egy klasszikus bűnügyi sztori formájában, de további bűnügyi novellát is találunk a kötetben, például *Az Ördög-árok előtt* címűt.)

A kötet visszatérő témái a betegségek (pl. demencia), öregség (2 novella is szól az öregotthonról), a házastársi kapcsolat kiürülése, szülő-gyerek kapcsolat. Bár többnyire erősek a szövegek, mivel sok (rövid) írás található a kötetben, óhatatlanul előjön az önismétlés, a közepére némiképp „kifárad” az olvasó, talán néhány sekélyesebb darabot nem ártott volna kihagyni, a könyv úgy pörgősebb, fittebb lett volna, és még mindig elég testes (ebben a formájában 254 oldal). Úgy tűnik, nem könnyű túllépni azon az (egy kissé talán kiadói elváráson is múló) igyekezeten, hogy „nagy” könyvet tegyen le a szerző az asztalra.

A túlságosan elemző, értelmező kötetcímet nem számítva, a címadás erőssége Patak Mártának (elég, ha csak a figyelemfelkeltő *Térdpapucsol vegyenekre*, vagy a *Céklatesten sikló acélkésre* gondolunk), s azok jól feleselnek a tartalommal, új megvilágításba helyezve a megszokottat. A megfásult emberi kapcsolatokból való kitérés kényszerét érzékletesen ábrázolja például a *Próbatétel* című írás: „Nem akarok most belegondolni, mi történt az elmúlt huszonöt év alatt. Egyre gyakrabban érzem, úgy elrepült, mintha nem is én éltem volna közben” (...) „viszi előre a tehetetlenség, és megy minden a maga unalmas, egyhangú sivárságában, és eltelik közben az élet.” Ezekben a sorokban némi szentimentalista önsajnálát is felbukkan, akárcsak az *Áramszünet* című írásban, melyben a női főszereplő az áramszünetet felhasználva elvileg megpróbál közel férkőzni testi-lelkileg távol lévő férjéhez, de a gátlások már túl erősek. A kielégítetlen érzelmek egy pillanatra démoni ötlettel hozakodnak elő („odatartaná ezt a pici lángot mindenhez, ami éghető”), végül a megszokás erősebbnek bizonyul: „Nem kártyázunk?” A *Mindhalál*ig ilyen szempontból már túlhajsolt történet: egy több mint húsz éve tartó szerelmi háromszögről, melyben a hoppon maradt hölgytag-nak nincs tudomása semmiről, mert „már régen nem azonos nyelvet beszélnek.”

A *Nővérek* monológja sokkal megkapóbb: a beteg testvérét ápoló nő kimondja minden sérelmét, megfogalmazza undorát, amellyel a kiszolgáltatottságában önző nővére életjelzéseit fogadja, majd erőt véve magán, viszi neki a gyümölcsöt: mást nem tehet, ezt kívánja a konvenció, az erkölcs. De a gondolat szabadsága még adott.

E sorozatból némiképp kilóg a *Gyilkosság a gesztenyefa alatt* című szöveg, melyben nagy potenciál van, talán nem eléggé kiaknázva. Az alapötlet: az emberi gonoszság abszurd öncélúsága. A meghökkenő

történet szerint Cili néninek azért kellett meghalnia, mert a gyilkosa: „csak ki akarta próbálni, milyen érzés, amikor valaki pusztá kézzel megfojt egy öregasszonyt a gesztenyefa alatt”.

Jellemzéseket alig kapunk, többnyire cselekedeteik révén ismerjük meg a szereplőket, de olykor azért felbukkan egy-egy általános érvényű megállapítás, mint például a nőkről az, hogy: „Ehhez értenek mind, egyformán. Kérdéseket feltenni, olyanokat, amelyeneket a másik szeretne hallani” (*Meghalnék értetek*).

A *Méltányolható körülmények híján* még egyszer visszautal a kötet címre, mintha összefoglalná mindazt, amit a könyv eddig nyújtott, ars poeticának is tekinthető. A körülményeket „valamelyest nyilván érzékeltetni kell majd, (...) hiszen aki nem élt akkor, az nem tudhatja, milyen volt a kor levegője”, de – folytatja a vallomást tévő narrátor – „akkor sem elég indok mindenre a pusztá körülmény”. Patak Márta tehát nem akarja mindenáron felmenteni hőseit tetteik következményei alól, ugyanakkor együttérzéssel ábrázolja botlásait, egyfajta végzet-szerűséget láttatva sorsukban.

Az utolsó írás, a *Nagymama leszek nemsokára* a másság elfogadásának újabb erőpróbája, visszautal a nyitó darabra, így keretbe foglalja a kötetet. Meghökkenítő az alaphelyzet: Péter, aki már gyermekkorában lány szeretett volna lenni, ötvenvalahány évesen, felesége halála után elérkezettnek látja az időt a nemi identitáscserére, nevet változtat, azzal az elhatározással, hogy „minden erőmmel igyekeznem kell, hogy ne csak a nevemben, hanem valóban Judit lehessenek.” Új személyi igazolványának megszerzését egyfajta ünnepként fogja fel, meghívja nevelt lányát, az búcsúzásakor bejelenti: „Nagyi leszel, apa!” És kitör belőlük a sírás, először görcsösen, aztán a felvállalás örömeivel, megkönnyebbülten, kacagásra váltva. Van még hát katarzisz az életünkben, ha az más is!

A kötetet összességében láttatva: a visszatérő tematika, a korlátozott mozgásterű hősök felvonultatása miatt kijelenthető, hogy a kevesebb több lett volna, de így is sok az értékes, a hétköznapiságot meghökkenítően ábrázoló írás. Ami mindenképpen nóvum: beismerteti velünk, hogy a bűn, a betegség, a rossz, a más bennünk, velünk együtt él, megnyilvánulásai olykor megdöbbentőek, mégis természetesek. Ilyen értelemben az *Enyhítő körülmények között* korántsem hiábavaló vállalkozás.

Máriás József
DÁVID GYULA 90

COROLLARIUM

(Köszöntőkötet a 90 éves Dávid Gyula tiszteletére)

*„Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek
Az emberiségért valamit!
Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevít.”
(Petőfi Sándor)*

A könyvről¹ írott méltató sorainkat – lévén, hogy latin tudásunk igencsak hézagos – indítsuk az internetről kölcsönzött szóértelmezéssel: „corollarium: a corolla (corona deminutívuma) szóból származik, virágból font koszorú”-t jelent. Régmúlt időkben a kedvenc színészeket és/vagy jó barátokat ajándékozták meg vele.

A tisztelet és megbecsülés jele a fenti címmel/alcímmel az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és az Erdélyi Múzeum-Egyesület által kiadott, Bartha Katalin Ágnes szerkesztésében megjelent kötet. Címzettje – amint az az alcímben olvasható – a 90. életévét betöltő Dávid Gyula irodalomtörténész, könyvkiadó, jeles közéleti személyiség. A jelképes koszorú azt a személyiséget illeti, akit sorsa arra predesztinált, hogy az erdélyi szellemi élet, s különösképpen az erdélyi magyar irodalom hűséges, tudós számtartója, fáradhatatlan munkása legyen: az egyetemi katedra ígéretes oktatója, a Kriterion Kiadó kolozsvári fiókjának vezetője, a Polis Kiadó létrehozója, az erdélyi kulturális élet, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület újraélesztőinek vezéregyénisége, első elnöke, majd tiszteletbeli elnöke, megszámlálhatatlan hazai és anyaországi rendezvény meghívott előadója... S mindennek a sokágú, sokirányú tevékenységnek volt/van egy közös nevezője/célja: az erdélyi magyar irodalom értékeinek feltárása, fölmutatása, értelmezése, tudatosítása. Tette ezt a Petőfi Sándor versében olvasható elszánással, akarattal; tette akkor is, amikor a Makkai Sándor által

¹ *Corollarium*. Köszöntőkötet a 90 éves Dávid Gyula tiszteletére. Kolozsvár, 2018, Erdélyi Magyar Közművelődés Egyesület – Erdélyi Múzeum-Egyesület.

elhíresült „nem lehet” bénító hatását a kommunista ideológia és kultúrpolitika kényszerhelyezete, ideológiai béklyója a végletekig fokozta. Dávid Gyula Reményik Sándorral vallotta: „nekünk lehet – mert kell”; Berde Mária szavaira – „tenni a hasznos tehetőt” – gondolva – a gondolatrendőrséggel, az önkéntes janicsárokkal küzdve – könyvek tucatjait segítette, konok elszánással, a világra. Tette annak ellenére, hogy súlyos börtönévek emlékei nehezettek vállaira. De ő nem tört meg. Tudta: minden kegyelem. Az volt a szép család, amelybe beleszületett, az a maga családja, amely mindig szeretettel övezte; az volt a hit és remény, amely a cellák és munkatáborok sötétjében is világlott; az volt az út, amely visszavezette őt az erdélyi magyar szellemi élet, az erdélyi magyar irodalom kútforrásaihoz, amelynek elhivatott és avatott kutatója, kiadója lett, hűséges, elkötelezett szolgálója volt s maradt mind a mai napig, és lesz, amíg él...

Kegyelem a 90 esztendő, amelynek talán egy tétlen napja sem volt. Köszönetképpen nyerte el a Tamási Áron-, a Kemény Zsigmond-, az Arany János-díjat, kapott magas állami kitüntetést; a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Irodalomtudományi Intézete, megtiszteléseképpen, *Profesor Honoris Causa* címmel tüntette ki, ily módon ismerte el azt a felmérhetetlen értékű munkát, amelyet az irodalom szolgálatában végzett. A köszönet és a megbecsülés szándéka vezette e kötet szerkesztőjét is, amikor megszólította azokat, akik az elmúlt időkben Dávid Gyula fénykörébe kerültek, élvezhették önzetlen, baráti segítségét, hasznosíthatták tanácsait, olvashatták könyveit, tanulmányait, hallgathatták előadásait, „tanítványai” lehettek az erdélyi kultúra és irodalom jelképes katedrája előtt.

A kötetet Széman Péter, az EMKE jelenlegi elnöke előszava vezeti be, megadva annak alaphangját: tisztelgés az előd 90. születésnapja, munkássága előtt.

A szerkesztő a beszervezett/beérkezett anyagokat négy tételbe csoportosította, amelyek az életút és a sokágú tevékenység legjellemzőbb, legkifejezőbb irányaira vetnek fényt.

ELSŐ TÉTEL: TÖRTÉNELEM, NÉPSZOLGÁLAT, SZAKMAISÁG

Egyed Emese tanulmánya kétszáz évvel tekint vissza a múltba, Aranka György korába. Korabeli művek, fordítások felidézésével, kiadásával utal a nagy előd felismerésére, „a színház és az írásművek

szerepe a magyar nyelvi norma kialakítására” s az ezzel összefüggő könyvkiadásra, a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveivel analóg helyzetre, a kiadó panaszszavára: könyveik „még sajtó alatt nyögnek, reménylem mind azon által nem sokára léendő ki szabadulásokat”.

Mester Béla a XIX. századi jeles irodalomtörténész – Toldy Ferenc – életútjának/életművének megidézésével, Arany János eposzköltészetére fókuszálva, az irodalmi művek tudós értelmezőjére, az érték kiválasztás felelősségére irányítja figyelmünket.

Egyed Ákos a XIX. század tudós bibliográfusa, Szabó Károly, a Székely Oklevéltár szerkesztője példájával a történelmi emlékezet fontosságára, a tudományos műhelyek kialakítására, az ilyen irányú törekvések felkarolásának szükségességére emlékezteti az olvasót.

Gaál György szerint a szülővárosához, Kolozsvárhoz holtáig hű Hegedüs Sándor közgazdász-politikus életpéldája – „sokat vállal, de amit elvállal, annak meg is felel” –, munkássága, szakmai pontossága az utókor előtt is követendő mintakép, amint a munkájához, hivatásához való viszonyulása is: „a kötelességteljesítésben meg kell néha próbálkoznunk a lehetetlennek látszóval is”.

Lőrincz D. József tanulmánya a román impériumba betagolt erdélyi magyarság önszerveződésének folyamata megidézésével, a különböző léthelyzetben elvárt cselekvések elősorolásával lényegében nemcsak a történelmi múltra, hanem mai feladatainkra is utal. Hisz „a népszolgálat eszméje és politikai gyakorlata” ma is fokozott elvárásként, etikai parancsként áll a közszolgálatot vállaló honfitársaink előtt. Domokos Géza életpéldája – „küldetéstudata volt: a romániai magyarság ügyét akarta szolgálni” – követendő példaként állhat előttünk.

Az irodalomszervező Jancsó Béla kérdésfelvetései – „Megvan-e a mai erdélyi magyar irodalomban az erdélyi magyar élet egész mélységének és szélességének képe? Megvan-e benne minden problémának bátor vállalása, szembenézése? Megvan-e az öntudatos törekvés a népünk gyökereihez leszállásra? Megvan-e a lélek tudatalatti mélységéről feltört ösztön erdélyi sorstestvéreinkkel való közös érdek- és lélekközösségünk kimutatására?” – mai irodalomtörténészek előtt is tájékozódási sarokkövekként, értékítéleteik megfogalmazásához oly nagyon szükséges útjelzőkként kellene szolgálniuk.

Keszeg Vilmos szerint a tragikusan korán elhunyt Balázs Ferenc életprogramja, létfilozófiája – „vállalni a magyar útmutatók nehéz

keresztjét” –, a személyesen felvállalt ügy, egy falu vagy egy szélesebb közösség szellemi felemelkedésének szolgálata, az ahhoz való teljes elköteleződés, „a megállás nélkül folyton” munkálkodás parancsa adhat igazi értelmet az életnek.

Az előbbi sorokból kitűnik, hogy a szerzők által megidézett életpéldák közvetve vagy áttételesen Dávid Gyula munkásságát, szolgálatát, elköteleződését, az irodalomban rejlő értékek kiválasztását és felmutatását, megosztásának fontosságát hangsúlyozzák, a szervező és közösgirányító egyéniség előképeivel kívánnak tisztelni előtte.

MÁSODIK TÉTEL: 1956 ERDÉLYBEN

E fejezet közvetlenül kötődik Dávid Gyula életéhez, a sok szenvedést okozó börtönövekhez és munkatáborokhoz. A kötet lapjain megszólalók sorstársak, érintettek voltak a megpróbáltatásban. Vallomásaikból oly személyiség arcvonásai bontakoznak ki előttünk, aki, önmaga sorsán felülemelkedve, mások támasza lehetett.

Nagy Benedek emlékezete szerint: Dávid Gyula „nemcsak barátunk, hanem a bolyaistákat, a teológusokat, de általában a magyar értelmiségieket összefogó, összetartó és bennük lelket erősítő kapocs, gondoskodó bátyánk, lelki támaszunk lett”.

Vitéz Kiss Béla szélesebb kitekintésben, a Dávid családra vonatkozóan írja: „Uruk több talentumot bízott rájuk, melyekkel ők híven sáfárkodtak, másokkal is megosztották azokat, gyümölcsstermő életükkel pedig Uruk megbecsülését és bizalmát is elnyerték”. Ebből fakadt az az erő, amellyel a legnehezebb időkben is a „megbetűzött, megalázott és kicsúfolt sorstársai” vigasza, bátorítója lehetett; ugyanez az erő és emlékmentő szándék vezette el őt a felbecsülhetetlen értékű történelmi dokumentum – *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek adattára (1956–1965)* – összeállításához, kiadásához.

Lay Imre is e kiadvány méltatásával tiszteleg a születésnapot ünneplő sorstárs előtt. Különös hangsúllyal szól arról, hogy „nem hagyta el Erdélyt, Kolozsvárt, velünk maradt, nekünk élt, fáradhatatlanul nekünk dolgozik a mai napig, 90 évesen, sokszor betegen. (...) vállalta egy gondolkodó vízszerelelő mindennapjait itthon, abban a meggyőződésben, hogy lesz majd egyszer idő – ami el is jött –, amikor újra hivatásának élhet.”

Lőrincz György „a felemelt fő magyarázata” érzelmezése során tovább árnyalja, bővíti, gazdagítja a Dávid Gyuláról rajzolt portrét. Fizikai értelemben: „az utcán, ha nem szembe jönne veled, hanem előtted menne, nem látnád az arcát, akkor azt látnád: előtted egy rugalmas, céltudatos férfi megy – férfi és nem öregember –, tartás, lendület van benne. Ritmus.” Életszemléletére jellemző „a mosolygó derű, amely letörölhetetlenül ül az arcán”. Sorsa, szenvedései ismeretében joggal kérdi Lőrincz György: „Lehet-e egy börtönviselt ember, aki megtapasztalta a fogva tartók és a fogva tartottak alantas, aljas kegyetlenségeit, árulásait ilyen nyílt tekintetű és derűs? Mi az alapja életderűjének? A becsület és tisztesség? A derű a lélek mosolya az arcon?” Mi más lett volna, mint a hit: egyszer eljön az áhított szabadulás, a szabadság napja.

Eljött 1989 decembere és „fölszakadtak a hallgatás kényszerű gátjai” – utal Benkő Levente az 1956-ról szóló dokumentumkötet összeállítását és megjelentetését lehetővé tevő körülményekre. E témakörhöz kötődik a Nap Kiadónál megjelent kötet – *1956 Erdélyben és ami utána következett* – is, amely az események háttérrelteljesíti ki : „Látást tisztító, a történések körülményeit és előzményeit szélesebb körben értelmező és érthetőbbé tevő munka ez, nyilvánvalóan hangsúlyosan abból a szemszögből, amely Dávid Gyulához a legközelebb áll: az értelmiségi, az irodalmi élet (és elit) világából.”

Dávid Gyula „mécsgyújtó” szándéka mindvégig töretlen maradt. Kónya-Hamar Sándor ennek háttérét, forrását habitusában jelöli meg: „Élete bizonyítja, hogy bármilyen diktatúrát túl lehet élni, s lehet tisztességesnek és autonómnak is megmaradni, és következetesen ragaszkodni olyan egyetemes emberi értékekhez, mint az emberi méltóság, a közösségért való önzetlen kiállás, szolidaritás még börtönviszonyok között is, majd szabadultan, de megfigyeltlen is...”

Pál-Antal Sándor Dávid Gyula felkérésére, biztatására kutatja és írja Kacsó Tibor csíksomlyói tanár életútját, a rövid ideig tartó tanári pálya derékba törtetését, elítéltetését. Része lesz ez annak a törekvésnek, amely az erdélyi '56-ot kívánta kutatni, megörökíteni az utókor számára.

Dávid Gyula és sok száz sorstársának kálváriája, szenvedéstörténetének felidézése fél évszázad múltán is borzalommal tölti el az olvasót.

Fontos momentuma ez az immár száz esztendeje kisebbségbe sodródott erdélyi magyarság sorstörténetének.

HARMADIK TÉTEL: ÉLETMŰVEK METSZÉSÉBEN

A szenvedés keresztje magában hordozza a föltámadás, az új, szabad élet ígérését. A súlyos börtönévek, a fizikai munka esztendei után felvirradt a nap. A sors – ha korlátozottan, ha szűken is – új teret nyitott előtte. A Kriterion Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőjeként visszatérhetett az erdélyi magyar irodalom szolgálatába. E szellemi műhely az évekkel előtte elorzottnál, az egyetemi katedránál is szélesebb horizontot nyitott Dávid Gyula számára.

E fejezetben pályatársai, tisztelői méltatják a hosszú életút gazdag gyümölcsöt termő alkotómunkásságát.

Gálfalvi Zsolt soraival „a könyvkiadás elméletének és gyakorlatának avatott ismerője, vitathatatlan szaktekintélye” előtt tisztelig, aki „nem feledte, hogy az irodalom nélkülözhetetlen szabadságához az írástudó felelősségtudata és szakmai tudása, tájékozottsága is szervesen hozzátartozik”, aki „lényeglátóan diagnosztizálta az erdélyi magyar irodalom problematikáját a rendszerváltást követő, illúziókat keltő években”. Sipos Gábor Dávid Gyulának az Erdélyi Református Levéltárhoz fűződő kapcsolatáról közöl dokumentumértékű sorokat. Az egyetemi pályatárs, Kozma Dezső az irodalom tudós-kutatóját méltatja.

Az irodalomtörténész pályatársak egy-egy tanulmány közlésével tisztelignek az ünnepelt előtt: Berki Tímea Tolnai-tanulmánnyal; Nagy Béla Petelei István kolozsvári stációinak megidézésével; Imre László Reményik Sándor *Bánk bán utolsó monológja* című költeménye elemzésével; Csapody Miklós Bánffy életművét méltató esszével; Cseke Péter Páskándi Géza könyvszerkesztői gyakorlatának bemutatásával; Bartha Katalin Ágnes pedig Domokos Géza közéleti tevékenysége, jelesül a kisebbségi szerepvállalás példázatával és lehetőségeivel. Talán mondanunk sem kell, hogy az említett témák/területek közvetve vagy közvetlenül kapcsolódnak Dávid Gyulához, kutatói attitűdjének kisugárzásához, biztató/bátorító, munkára serkentő szavaihoz/példázatához.

A sort két olyan személyiség – Diatcu-Schmidt Helén és Dáné Tibor Kálmán – írása zárja, akik közvetlen közlelről, kiadói munkatársként kerültek kapcsolatba vele, személyes tapasztalatot szerezhettek Dávid

Gyula türelméről, segítőkészségéről, bölcsességéről és odaadó munkásságáról, a „kortalan”, „szalában és főleg emberi magatartásában mindig egyenes” emberről, akit a közéletben is „mindig a cselekvés előtti józan mérlegelés jellemezte”.

NEGVEDIK TÉTEL: MEGSZÓLÍTOTT-MEGSZÓLALÓ

Míg az előbbi fejezetek a Dávid Gyula kortársaiban megőrződött, munkásságával elismerést kivívó szakembert mutatják föl, ebben a fejezetben interjúalanyként szól önmagáról, a családi kapcsolatok fészekmelegéből, a neves fotóművész, az ifjabb pályatársak visszfényéből tekint ránk. A róla alkotott/megrajzolt kép, akár egy virtuális prizma, arculatának, alkotói/szerkesztői munkájának új s új vonásait, sokszínűségét tárja elénk. Ezen írások közös vonása: „a szeretet és a tisztelet közös hangja”, amely a megszólított/megszólalót és a válaszadót kimondva vagy kimondatlanul egyaránt jellemzi.

A Vetési László által készített interjú a szülőföldre vezet el bennünket, felidézve az árapataki emlékeket, azokat az eseményeket, amelyek a világra eszmélő gyermek gondolat- és érzésvilágát meghatározták. Dávid István sorai az érte – „akiért minden este imádkoztunk” – aggódó családi miliót idézik meg. Erdélyi Lajos a tettre kész, segítő munkatárs, Páskándiné Sebők Anna férjének „puliszkás bajtársa” előtt tiszteleg. Vofkori Máriának – ha rá gondol – az időtlenség, „a változatlanság, a jó értelemben vett változatlanság” jut eszébe, a mindig jelen való, segítő ember. Vallasek Júlia a legparányibb időt, a legkisebb lehetőséget is hasznosan értékesítő szerkesztő arcát villantja fel, akit „szorgalmas munka és optimizmus” jellemezett, azt, aki várja a kéziratot s tőle is várnak mindegyre.

Nem csukhatjuk be a tiszteletet sugárzó kötet lapjait, hogy ne szóljunk a fejezeteket bevezető, Dávid Gyulának ajánlott költeményekről. Balázs Imre József verse – *A könyvek útja* – az alkotók kézíratait istápoló, útjára bocsátó szerkesztőt aposztrófálja, aki a jövő opusok ismerőjeként, az általunk még nem látható kötetek gondozójaként indítja útjukra azokat a lélek könyvespolcaira. Czegő Zoltán megrázó verse – *Dávid: a zárka ingyenes* – a szabadságától megfosztott embert idézi elénk, a rácsok mögé zárt családapát; az önkényt, amelynek zsarnoki törvénye nyomán „Benépesülnek gondosan a priccsek / Borzalom / hogy a hatalom / mennyire ostoba / Azt vetette elítéltek

közé / aki maga a vigasz / és még nem hazudott soha”. De a roppant súly, a rájuk nehezedő sorscsapás sem töri meg őket, „egyikük se mondja nincs tovább”. Demény Péter *Tér* című költeményében a romániai társadalomról rajzol lehangoló képet: „...mindenféle ostobaság / fúj át rajta, a vidékiség nemeréje / meg a nacionalizmus krivece meg / a vadmagyarság csatornabúze...” De valahol, „a szélén mindig süt a nap”, felsejlik a remény. E virtuális térben lakik az az ember, akit becsül és szeret, akihez vonzódik, s reméli, hogy egyszer szomszédok lesznek.

A másik ok, amiért e kötet belopja magát az olvasó szívébe: a kötetben illusztrációként közölt számtalan családi, közösségi kép. Illusztráció? Több, jóval több annál: az írott portré sokoldalúságát kiegészítő/kiteljesítő dokumentum, melyről Dávid Gyula s a hozzá közel állók néznek ránk, testközelbe hozza őt, mindazokat, akik e hosszú életúton kedvesek voltak/maradtak számára.

Az írás, az olvasás Dávid Gyula számára „a legtisztább örömök egyike” volt s maradt. Az életét mindenkor átszövő nemes láng – az erdélyi szellemi élet és irodalom szolgálata – heve kisugárzott, sugárzik ma is, ott fénylik minden leírt és elmondott sorában, minden általa közreadott kötet és előadás mögött, melegében olvasóinak és hallgatóinak százai érezhették, hogy mily sok áldás, lelki töltet, buzdítás, önbizalom és hit fogant a szavai nyomán.

Sorainkat mi sem zárhatjuk másképp, mint csatlakozva az őt köszöntőkhöz: *Ad multos annos!*

ELŐDÖK NYOMÁBAN – KORTÁRSÁK KÖZELÉBEN

Pályatársai, az irodalombarátok szeretettel, mély megbecsüléssel és tisztelettel köszöntötték a 90. életévét betöltő jeles kolozsvári irodalomtörténész, Dávid Gyulát. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és az Erdélyi Múzeum-Egyesület közös kiadványa – *Corollarium* –, valamint a kolozsvári Magyar Főkonzulátus épületében rendezett ünnepség, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete által adományozott *Tiszteletbeli Professor* cím adott hangsúlyt a jeles eseménynek.

Az ünnepelt a figyelmességet megköszönő szavak mellett, maga is megajándékozott bennünket, az erdélyi magyar irodalom szerelmeseit/barátaikat, az őt méltató írásunk címében jelölt, körülhatárolt témában

fogant kötetel². A benne foglalt írások születéséről a hátsó borítólapon a szerző maga igazít el: „Nagyjából tizenöt év terméséből válogatva állt össze ez a kötet, tartalmát tekintve az erdélyi/romániai magyar irodalomhoz, egyes írókhoz-költőkhöz, az irodalmi élet meghatározó mozzanataihoz kötődő írásokból.” Az alkalmi előadások, konferenciákon, évfordulós ünnepségeken elhangzó méltatások „némiképp meghatározták a hangvételt is: egy valóságos közönségnek kívánták közvetíteni immár klasszikusnak számító nagyok vagy kortársak művét, az erdélyi magyar irodalmi élet egy-egy, a maga korában fontos intézményének történetét. Legtöbbjükhöz személyes is a kötődésem, s ettől jó néhány írás születésekor sem tudtam – nem is akartam – elhatárolódní, hiszen életem része volt irodalmunk életének, számos esetben az ő életüknek is.”

A kötet címe is jelzi a kibontakozás, értékteremtés folyamatának időbeni határait. Az első huszonöt év ismeretanyaga Dávid Gyula életében is a tanulás, az egyetemi évek, a családi házban vagy közvetett úton nyert emlékek formájában gyarapodott, vált életvezető tétellé, személyiségét, szellemi látókörét meghatározó, gazdagító forrássá. Az azt követő közel hetvenöt esztendő közvetlen tapasztalata az előbbiekre épülve, szigorú mércével fogadva szélesbedett; harminc éven át folytatott küzdelemben a diktatúra szellemőrségével az elhallgatás/elhallgatás, a tiltás gátjai ellenében. S eljött a nem remélt ideje annak, hogy 1990 után kinyíljon a tér, a szellem kiszabaduljon a palackból.

I.

*„a kisebbségi élet megsokszorozódott
felelősséget jelent egymás iránt.”*

Sokat mondó, szellemi látókörének értékhorizontjáról tanúskodik az a szelekció, amelyet az elődök nyomába szegődő irodalomtörténész a kötet első részében – *Elődök nyomában* – elénk tár, jelezve azokat a sarokköveket, amelyek törekvésének, érdeklődésének irányt szabtak.

Elsőként – tíz írásba/előadásba sűrítve – Reményik Sándor életét, életpéldáját, életművének különböző szegmenseit ismerhetjük meg. Azt a költőt, azt az életművet, akit/amelyet évtizedekig számúztak a

2 Dávid Gyula: *Elődök nyomában – Kortársak közelében*. Előadások, emlékezések, tanulmányok. Kolozsvár, 2018, Polis Könyvkiadó.

romániai magyar irodalmi köztudatból, könyveinek birtoklása is bűnnek számított. Joggal teszi fel Dávid Gyula a kérdést: „Ki is ő voltaképpen? Mi a tartalma napjainkban egyre nagyobb népszerűséget hódító költészetének?” A válasza: az 1918-as összeomlást követően „azonosult nemzete fájdalmával, kétségbeesésével”, „a szülőföldre való hűség, a ragaszkodás hitvalló hangjait szólaltatta meg”, aki „a kisebbségi sorsba került társaival megtalált azonosulást vitte magasabb szinten, közösségmegtartó erőt, hitet sugározva”, akinek versei arra figyelmeztettek, hogy „olyan értékeink vannak, amelyeknek megbecsülése megmaradásunk záloga”...

Költői életműve előzményei sorában – hívja fel figyelmünket Dávid Gyula – ott találjuk azokat a „rövidprózai darabok”-at, amelyeket a századelőn írt és jelentetett meg, melyekben „a látványokhoz fűzött gondolatai között – minden fiatalon magára öltött világfájdalom ellenére – körvonalazódik a *homo moralis*, amely később költészetének is meghatározó tartalma lesz”. Mi is ez a tartalom? Ezt leginkább a költői hitvallás, a művekbe kódolt *ars poetica* hordozza magában, jelzi olvasói felé. „Ó, csak legyek a fény forrása én, / Apró gyermekek bálványozott fája, / Én az idegen, én a jövevény. / Égő fenyőfa, égő áldozat, / Akit az Isten ősi otthonából / Emberek öröme elhozat.” (*A karácsonyfa énekel*); más megközelítésben: „Ez pedig a költészet: / Hogy a test ismét Igévé legyen. / Igévé váljak ismét én magam, / Igévé embertársam, nemzetem, / A testté lett Mindenség új Igéjévé.” (*A test Igévé lőn*); nemcsak Igében, hanem cselekvésben is: „Leszek őrlő szű az idegen fában, / Leszek az alj a felhajtott kupában, / Az idegen vérben leszek a méreg, / Miazma, láz, lappangó rút féreg, / De itthon maradok.” (*Eredj, ha tudsz...*)

Eljött az ideje annak, hogy „több évtizeden át tartó elhallgatás, megbélyegzés után, az 1989-es romániai fordulatot követően Reményik Sándor költői hagyatékát ismét a megérdemelt megbecsülés veszi körül”. Ebben pedig – művei újrakiadásával – megtisztelő szerepet vállalt a Dávid Gyula által vezetett Polis Könyvkiadó. Személyes hozzájárulásának bizonyossága az e kötetbe foglalt előadás-ciklus, a Reményik-költészetet áttekintő, az életművet vagy annak egy-egy szegmensét – istenes versei, szerelmi költészet, a korhoz és kortársaihoz (jelesen Dsida Jenőhöz) fűződő kötődés... – értő és avatottan

elemző írások. Eljött az ideje annak, hogy – Babits Mihállyal szólva – hagyatéka teljességét birtokba vegyük, s a magunkénak valljuk.

Dávid Gyula két világháború közötti erdélyi magyar irodalma iránti érdeklődésének másik fókuszpontja Bánffy Miklós. Mind Reményik Sándor esetében, mind Bánffy Miklós vonatkozásában is érvényes, hogy művei újrakiadásával, felmérhetetlen értékű szolgálatot tett az író reneszánsza újra kibontakoztatása érdekében. Ezt segítette elő az életmű irodalomtörténeti értékeinek feltárása/tudatosítása a mai irodalmi köztudat számára.

A Dávid Gyula által megrajzolt életút távolról sem zöldmezős sikerpálya; megélhette a magán- és közéleti csúcok napfényes csillogását; megélhette a mellőzöttség pokoli szenvedésig vezető, a létét is ellehetetlenítő, a kilátástalanság rémét eleje vetítő mind szűkebb ösvény járhatatlanságát. A pályáiv a bonchidai kastély Versailles-t idéző pompázatos világából vezet a fűtetlen kolozsvári szobáig, a végtelen gazdagságból a napi létgondoktól roskadozó reménytelenségig; a széles visszhangot keltő drámáitól, az erdélyi arisztokrácia életét kritikusan megjelenítő *Erdélyi történettől* az „őszikék”-nek nevezhető alkotásokig, az írók soraiból való kitagadásig.

Nem véletlen, hogy az 1918 után a repatriálók tízezrei ellenszélében Erdélybe hazatérő Kós Károly és Bánffy Miklós neve összeforrt, külön tanulmány tárgyalja az őket egymáshoz fűző eseményeket, törekvéseket, egymással párhuzamos, sőt egyazon célért végzett cselekvési szálakat. Bár köztük „óriási a származásbeli távolság – írja Dávid Gyula –, életművüket összekapcsolja az irodalom körein messze túl szerteágazó érdeklődésük s a magyar közösség iránti elkötelezettségük. (...) közel hozza őket egymáshoz: a szűkebben vett szülőföld, Erdély szeretete és a sorsa iránti felelősség.”

Kós Károly a *Kiáltó Szóban* életprogramot szabott a kisebbségbe sodródott erdélyi magyarság elé: a túlélésért, a megmaradásért; cselekvést a passzivitással szemben; jövőképet, mely megtarthat bennünket az új államkeretben. Nemcsak programot adott, de a közéletben, az irodalomban a legjobbak, legaktívabbak közt alkotott, kezdeményezett, dolgozott azért, hogy a szülőföldhöz való ragaszkodásból fakadó „erdélyi lélek” cselekvő erővé váljon. Mégis meg kellett érnünk, hogy születése centenáriumán a román hatalom janicsárjai aljas rágalmakkal illessék emlékét, az ünneplést betiltsák. Amiként az általa tisztelt és

becsült Bánffy Miklós életműve, 1990 után Kós Károly munkássága is megérhette a „perújítást”. Nemcsak a megismerés, az újra befogadás jelenthet gazdagodást! A léleknek is szüksége van újabb s újabb impulzusokra. „...ha meg akarunk maradni, ha magyarként akarunk megmaradni Erdélyben, ma is a Kós-féle lélekre, s az ő példája alapján Makkai Sándor által megfogalmazott hitre van szükségünk.”

A két világháború közötti korszak erdélyi szellemi életében kiemelkedő jelentőséggel bír az 1924 tavaszán hat erélyi író által megalapított Erdélyi Szépművéses Céh, valamint a Kemény János által 1926 nyarán Marosvécsre összehívott helikoni munkaközösség kezdeményezte, 1928 májusában indult Erdélyi Helikon folyóirat. A körjük szerveződő író-társadalom teljesítette ki a transzszilvanizmus eszme köré szerveződött irodalmat.

Elsőként Áprily Lajos kolozsvári évei elevenednek meg, aki a nagyenyedi Református Kollégium katedrájáról már ismert és elismert költőként érkezik a kolozsvári Református Kollégiumba, a frissen kiadott irodalmi lap, az Erdélyi Helikon élére. A kolozsvári boldog, termékeny évek száma azonban igencsak szűkre szabott: 1929-ben Magyarországra távozik. A hozzá mély baráti szálakkal kötődő költőtárs, Reményik Sándor, versben búcsúzik tőle: „Ha te elmegy, mi néma csendben álljunk, / Néma csendben és lehajtva fejünk, / Mert mindannyian bűnösök vagyunk, / Hogy Téged, Téged elveszíthetünk, / Hogy Téged, Téged meg nem tarthatunk.” (*Elmég...*)

A második portré a Berde Máriáé. Indoklása: „...emlékeztető a feledésből évtizedekkel ezelőtt feltámasztott, de aztán újra elfelejtett író művére, ösztönzés egy újabb »újrólolvasás«-ra. Hiszen az író halála után műveiben él, de csak azokban a művekben, amelyeket a későbbi nemzedékek újra meg újrólolvasnak.” Ő az, aki művein túlmenően a *Vallani és vállalni* vitaindítóval kora nemzeti és társadalmi kérdéseivel szembesíti író-társait. Nézeteit, a műveiben fölmutatott üzenetet – a Szász Károly által megfogalmazott alapgondolat, „tedd a hasznos tehetőt”, szellemében – értelmezve jegyzi meg Dávid Gyula: „...nincs olyan helyzet – üzeni Berde Mária kortársainak, s üzeni nekünk is, mai olvasóinak –, amely felmenthetne bárkit a közössége iránti kötelességétől. És nincs olyan helyzet, amelyben ne adódna lehetőség, ennek a kötelességérzetnek a szellemében cselekedni.”

Ez illusztris sorból, témakörből nem maradhatott ki Tamási Áron sem. Az író hazatéréseit, jelesen pedig a műveinek a második világháborút követő erdélyi újradiadásait, az értük folytatott küzdelmet visszaidézve méltányolhatjuk ma is. Hisz a Mű hazatérése önismere-tünk gazdagodását hozta magával. Utalás történik a kompromisszumokra, a megismerés érdekében bevállalt csonkításokra, a kipontozott részek utalta tiltásokra. Olvasóként, befogadóként ugyan ki gondolt akkor erre?

Tamási Áron kortársa, a Benedek Elek által szekértáborba szervezett székely írók kimagasló személyisége volt Nyirő József. Jancsó Béla jegyezte meg róla: „Benne és általa érkezett el az erdélyi irodalom színében legközpontibb problémájához, a székely psziché kifejezéséhez.”

A kötet első tömbje a továbbiakban két olyan alkotóval ismerkedtet meg, akik az irodalmi központoktól – Kolozsvártól, Marosvásárhelytől, Nagyváradtól – távol éltek: Olosz Lajossal, aki Kisjenőn, és Varró Dezsővel, aki Désen élt és alkotott. A vidéki elszigeteltségben született alkotások nem maradtak észrevétlenek.

II.

*„Igazat dalolok: jaj, én megcsalódtam,
Legényes, leányos álmokba halódtam.
– S mégis, mégis, lelkemben él a remény,
hogy az igazság nem tünemény!”
(Páskándi Géza)*

A szerző, a kötet második felében – *Kortársak közelében* – a második világháborút követő korszak szellemi, irodalmi életébe nyújt betekintést. A sorok közt, az előző rész értő, avatott elemzésein túl érzékelhetően jelen van, érződik a személyes kötődés nyújtotta érzelmi többlet. Az empátiát az is segíti, hogy a szerző sorsa sok tekintetben összeforrt azokkal, akikről szól. Életútjuknak nemcsak tanúja, hanem, sok esetben, velük sorsközösségben élte meg azt az időt, amely a diktatúra, a dogmatizmus, az ideológia, a cenzúra béklyóiban vergődő szellemi emberek, az erdélyi magyar írók próbatétele is volt.

A kötetben szereplő írók, költők, közéleti személyiségek idősebb nemzedékének egyéni és közösségi pályáive sok tekintetben hasonló.

Bajor Andor életpéldája híven jelzi azt az utat, amelyen sorstársaival – a kötetben megidézett Benkő Samu, Mikó Imre, Horváth István... – önakaratukból, majd kényszerűségből járniuk adatott: ahhoz a korosztályhoz tartozott, amely „a világ dolgaiban tájékozódni próbáló ésszel reménykedve fogadott be olyan világeszmét, amelyik igazságosabbnak és emberibbnek hirdette magát. (...) sokáig tápláltuk magunkban – élesztettük újra és újra – a hitet az eszme megvalósíthatóságában, s nem együnknek kegyetlen tapasztalatok árán kellett eljutnunk az eszméletig. Bajor talán az elsők közé tartozott, aki felismerte annak a világeszmének – főleg megvalósulásának – visszáját, s aki aztán egy életen át nem szűnt meg a kettőt szembesíteni egymással

A kötet írásai arra is fényt vetnek, hogy mi volt az a belső erő, amely az alkotókat előbbi példázatokkal jelzett úton elindította, az a belső tűz, amely a lelkiismeret szavát életvezető elvvé emelte. Két kiragadott példa: Bálint Tibor színpadi hőse – Vincze Kálmán – nyitó monológjában exponálja az író reményét/szándékát: „Hittem, hogy arról a tenyérnyi helyről, ahol írásztalom áll, ki fogom mozdítani a földet a sarkából”. Az írói szándék, a művekkkel/művekben kifejezésre kívánczó gondolatok indítéka különféle forrásból fakadhat. Szabó Gyula regénye – *Gondos atyafiság* – megjelenésekor, az ötvenes évek végén, már a korabeli állapotokkal való szembehelyezkedés jelei mutatkoznak: „egy új írói raj jelentkezésének eszményei-problémái tárulnak fel előttünk: szembekerülésük a sematikus jelszó- és propagandairadalommal, az »olvasás«-t csak formálisan elfogadó, valójában belülről fékező irodalomirányító hatalmasságokkal.”

Dávid Gyula ígéretes egyetemi karrierjét kettétörte az '56-os magyar forradalmat követő erdélyi megtorlási hullám. Súlyos börtönökre ítélték. „...tanulmányaimat Szamosújváron és a Duna-deltában folytattam.” A büntetés letöltése után „1970-ben – némi vízvezeték-szerelői utótanfolyam után – engem is kiválasztott a Kriterion csapatába Domokos Géza.” Bekerült abba a szellemi alkotóműhelybe – „a nemsokára Kriterion néven elhíresült kiadó kolozsvári szerkesztőségébe” –, amely meghatározó szerepet vállalt és töltött be az erdélyi/romániai magyarság életében a nemzeti identitás megőrzéséért, a kultúra ápolásáért, irodalmi élete szervezéséért vívott küzdelemben.

Érthető, hogy ehhez köthetően megkülönböztetett figyelmet és teret szentelt Domokos Géza munkásságának, elhelyezve őt az erdélyi

panteonban. A negyvenes évek végén indult karrierje töretlenül ívelt felfelé: főszerkesztő, írószövetségi alelnök..., az 1968-at követő enyhülés szülte Kriterion igazgatója. Tudatában volt a felelősségnek, amely a kinevezéssel ráhárult: „...nevünk mércét jelent, értékek próbakövet. Tehát elsősorban igényt akar jelezni. Igényesnek kell lennünk minden vonatkozásban. Önmagunkkal és másokkal szemben...” A maga elé tűzött elváráshoz mindig hű maradt. A Kriterion műhelyéből két évtized alatt több mint 3200 könyv került ki, 26 milliót meghaladó példányszámban. A siker titka/kulcsa – Domokos Géza „kiváló kapcsolatépítő képességé”-n, diplomáciai érzékén túlmenően – az volt, hogy „a Kriterion építhetett munkatársaira, szerzőire, a szerzők pedig építhettek a Kriterion és igazgatója munkájára.” A Kriterion által megjelentetett könyvek sikerén méltán osztozhattak a kiadó műszaki/művészi munkatársai, a kötetben megidézett, a könyvek lelkét szenvedélyesen fürkésző Bálint Lajos műszaki szerkesztő, továbbá Deák Ferenc könyvgrafikus, valamint Géczi A. János kiadói szerkesztő, később maga is könyvkiadó.

A Kriterion kolozsvári szerkesztősége valóságos szellemi műhellyé vált. Az előbb említett műszaki/művészi munkatársak mellett az erdélyi magyar irodalom jeleseit is soraiban tudhatta.

Páskándi Géza, az ötvenes évek „új költői rajzás”-ának nagy költőigérete volt, aki nem csupán a börtönévekben, hanem a kolozsvári esztendőkből is társa lehetett. A személyéhez kötődő hat írás reflektorfényében áll elénk, szemléltetve/példázva azt a hitet, amelyet sem a börtön, sem a „célszemély”-re irányuló szigorú kékszemű figyelem nem tört meg, hirdette/vállalta azt, amit első kötete címadó versében oly határozottan kimondott: „Igazat dalolok – jótét hülyék ellen, / s róka-tekintetek vizslatják a mellem. / Igazat dalolok: jaj, én megcsalódtam, / Legényes, leányos álmokba halódtam. / – S mégis, mégis, lelkemben él a remény, / hogy az igazság nem tünemény! (...) Édesanyám, édesanyám, te rázz fel legalább – / Szabadítsd ki, szabadítsd meg, szabadítsd, szabadítsd / hitem piros madarát! (*Piros madár*) A Dávid Gyula által megidézett életút jellegzetes erdélyi sors, magyar sors: ifjú lendület, bátor kiállás, szembenzés a szenvedéssel, felülemelkedés oly költői/írói magaslatra, ahonnan Dsidát, Adyt, Kós Károlyt követő apostolként buzdított a küzdelemre a beolvasztás, a homogenizálás démonaival szemben. Kisebbségstratégiája ma is élő,

érvényes programot állít elénk. Abban hirdeti, fogalmazza meg az egyre inkább szórványosodó kisebbség megmaradásának és túlélésnek feltételeit: „kifejlődött nemzettudat, nemzetiségtudat, ezen belül a nyelvi-kulturális összetartozás-tudat”, „a nemzetiségen belüli biológiai körforogást” bizonyító számarány és a „saját értelmiség iránti igény”, amely értelmiség – teszi hozzá, „a kulturális asszimiláció és disszimiláció egyensúlyát jól tudja tartani”. (A nemzetiségi kérdés metafizikája)

Ugyancsak a Kriterion-szerkesztőségi közösségben lesz társa az általa nagyra becsült kisebbség-politikus, Mikó Imre, akinek születési centenáriuma kínált/igényelt méltó megemlékezést. 1944-et követően a két háború közötti ifjúsági mozgalom nagy ígérete előtt is lezárultak a tehetségéhez, tudásához mért kibontakozás kapui. A bolyais múlt, a kiadói munka – a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztése – hozta közel Dávid Gyulához Balogh Edgár személyiségét. Találó jellemzése: „...életútja minden veresége után újra tudta rendezni magában az épp lehetséges feladatokat, s azok talaján lábát megvetve indult el megvalósításukra”.

Látóköréből nem hiányozhattak kora jeles gondolkodói, alkotói. Fábíán Ernőről *Naplójegyzetei* megjelenése kínál megszólalási alkalmat. A kovásznai elszigeteltségből figyelte, követte az erdélyi magyarság sorsát, küzdelmét a megmaradásért, iskoláiért, különös figyelemmel arra, hogy „a 80-as évekre már igencsak felerősödő és egyre agresszívebbé váló »homogenizáció« ellenében meg tud-e maradni a romániai magyarság mint etnikai-nemzeti közösség, vagy pedig sikerre vezet a beolvasztására, likvidálására irányuló hatalmi szándék?” Az azokban az években felerősödő „menekülési reflex”, a „minden emberi tartást feladó alkalmazkodás”, a „minél gyorsabb asszimilálódás” ellenszélben hirdette a példaadás erkölcsét. Az ország másik sarkában, a mikolai magányba száműzve élő Gellért Sándor életművének kiadása elé „a magyar forradalom leverését követő visszarendeződés jeges lehelete” emelt áttörhetetlen gátat. A perifériára szorított költő emléke is adósságaink súlyát, terhét növeli. Ugyancsak a perifériára szorított alkotó életét élte, az elítéltetésben Dávid Gyula sorstársa, Páll Lajos korondi költő is. A róla írt sorok indítéka: „védekezés a feledés ellen”, azok emlékének az életben tartása, akik az '56-ot követő koncepciók perек áldozatai lettek az erdélyi magyarság elitje megfélemlítése, elhallgattatása végett. A Veress Zoltánról írott sorokat is a gyász, a

veszteség fölött érzett fájdalom diktálja. Neki „a diktatúra legsötétebb éveiben sikerült kiszakítania magát a kényszerűség varázsköréből”.

A Kritérium szerkesztőségi szobája olyan szellemi kilátó volt, melynek horizontján, Dávid Gyula látókörében is – mint csillagvizsgáló távcsövében a csillagrendszer – látható volt az irodalom minden rezdülése. S hallható a Szilágyi Domokos személyiségének fényes csillagát elhomályosítani kívánó „besúgó”-téma körött/fölött támadó „feszítsd meg” ricsaj. A költő védelmére kelt, Páskándi Gézát idézte: „se a bűn, se a bűntudat nem ítélhet az érték felett”.

III.

„...mindenfajta politizálásnak célja és értelme nem lehet más, mint a magunk közösségének megtartása, építése.”

A kötet harmadik tömbje – *Összefüggések, háttértörténetek* – célkeresztjébe már nem írók, költők, hanem irodalmi áramlatok, az alkotók számára cselekvési keretet, megnyilatkozási fórumot biztosító, lehetőséget teremtő kiadványok kerülnek.

Elsőként is a két világháború közti erdélyi magyar irodalmat fémjelző transzszilvanizmus, az erdélyi gondolat jegyében született alkotások jellemző vonásának, szellemi keretének a közös nevezője: „cselekvésmodell”, „vállalás-etika”. A „megmaradás belső erőinek szerveződése” korántsem jelentett öncélú bezárkózást, hisz a kezdetektől hitet tett „a magyar irodalom egysége mellett”, fölvállalta „a jelen problémáinak ábrázolását”, egyik alaptétele volt „az erdélyi népek szellemiségének közössége, kölcsönös meghatározottsága”. Az Erdélyben együtt élő nemzetiségek egymáshoz közelítésének – a hídépítés szándéka – kötetünkben felmutatott szép példája „az európai műveltségű nagy román író”, Lucia Blaga személyiségét és munkásságát felidéző írás. „A megismerés személyes kapcsolatok eredménye is.”

A gyümölcsöző cselekvéshez elkerülhetetlen volt egy szellemi központ létrejötte, kialakulása. Nagyvárad, Marosvásárhely, Temesvár, Arad, Kolozsvár „versenyéből” az utóbbi, az „akkor még 80%-ban magyar város” került ki győztesen. Itt alakultak meg a magyarság politikai/érdekvédelmi szervezetei, itt jelent meg az *Ellenzék* és a *Keleti Újság*, amely maga köré gyűjtötte a legjobb erőket, itt hozták létre az Erdélyi

Szépmíves Céh kiadványát, itt alakult meg 1926-ban a helikoni írói közösség, s jelent meg 1928-tól az *Erdélyi Helikon* folyóirat.

Ezzel párhuzamosan, egy időben született meg a Benedek Elek által szekértáborba gyűjtött alkotókat tömörítő székely írócsoport, melynek létrejöttét a *Tizenegyek* című antológia, jelesül, Balázs Ferenc adta hírül; ikonikus személyiségei közt ott találjuk Nyirő Józsefet és Tamási Áront. Alkotásaik – témáikon túlmenően –, a műveikben jelen levő faluábrázolás légkörében jelen levő feszültség megjelenítése hoz újat. Ők teremtik meg a székely természeti mitológiát; novelláikban „a természetfölötti, a természeti és az emberi világ sajátos egységben” van jelen. A harmincas években fellépő új nemzedék – Böződi György, Kovács György, később Horváth István – által megjelenített faluképet már „egy erősen társadalomkritikai, szociográfikus szemlélet” határozza meg.

A cselekvés alternatíváját kívánta nyújtani „a túlélés évtizedeiben” fellépő fiatalok közössége is. Az Erdélyi Fiatalok lap köré csoportosult ifjak törekvésén túlmenően, az 1935/1936-ban Kolozsváron megjelent *Hitel* című folyóirat köré tömörülve „azon fáradozott, hogy az akkori magyar valóság problémáival tudományos szigorúsággal szembenézzen, hogy a kisebbségi magyarságot a magyar múlt és szellem valós értékeinek ismeretével nemzettudatában megerősítse”, továbbá, 1939-ben, célul tűzte ki: „megteremteni a közösségbe való bevonás, az együvé tartozás érzetét és a közös célok öntudatosítása útján a legteljesebb lelki egységet”. E küldetéstudat, közösségsszolgálat a háborút követő években – a két világháború közötti sok más magyar kezdeményezésekkel, intézményekkel együtt – áldozatul esett a román nacionál-kommunista ideológia elnyomó rendszerének, a kisebbségi magyarság bomlasztását célzó politikai törekvéseknek. Ígyképpen „a hivatalosan sokáig »fasisztának« bélyegzett *Hitel* szellemisége” is hamvába hullt.

Észak-Erdély visszacsatolása az anyaországhoz „új szakaszt nyit Erdély legjelentősebb magyar irodalmi folyóirata történetében”. Az *Erdélyi Helikon* megfiatalodott szerkesztői gárdával néz az új korszak elé. Az 1940. novemberi száma, „a kisebbségi korszak erdélyi magyar irodalmának fő vonásairól” nyújt áttekintést, a decemberi számban „...nemcsak az öröm és lelkesedés, s nemcsak a változás napjainak néhány felemelő vagy tragikus eseménye örökítődik meg, hanem – a

jövőt illetően – bizony fenntartás is kifejezést nyer”. Új feladataik közé sorolják: „egy megújítandó Európában megújult magyarságot kell teremteni”.

Az 1944–45-ben bekövetkezett újabb impériumváltás következményei közt említhetjük a nagy múltú folyóirataink – *Erdélyi Helikon*, *Hitel*, *Termés...* – megszűnését; intézményeink jó része végnapjait éli. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság még négy évig vegetál, ám 1848. november 18-án – az „elvtelen magyar egység” ellen meghirdetett harc következtében – „más civil szervezetekkel, egyesületekkel együtt a KZST kapuit is bezárták”.

E forrongó, reményt és vereséget hordozó időben indult meg Kolozsváron az *Utunk* című irodalmi lap. Az első számokra a nyitottság volt jellemző. Az írókhoz intézett megszólításra – *Mit tartanak irodalmunk legfontosabb kérdésének?* – érkezett és közölt válaszok a hagyományok folytatását remélték. Gaál Gábor, Bánffy Miklós, Kós Károly, Kemény János, Méliusz József még a sokszínűséget, az alkotói szabadságot, a legmagasabb rangú erkölcsi felelősséget... nevezik meg. Az 1946. júliusában, a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület szucsági konferenciáján azonban, néhány szám után, felismerték s kimondták: „az *Utunk* nem a mi utunk, mert szerkesztői a kommunista hatalom szolgálatára vállalkoztak minden keresztyén emberi, erdélyi, magyar, népi és minden szent érték ellen”.

A kötetzáró írás – „*Levél a „népszolgálatról”*” – vitairat, a múltba és jövőbe tekintő állásfoglalás az irodalomnak „közösség iránti elkötelezettségéről”, hivatásáról. Mi készítette e tárgyban megszólalásra a szerzőt? A napjainkban elburjánzott ama állásfoglalás, szemlélet, mely „az egyén szabadságát mindenkéül fölé” helyezi... „számukra az »elkötelezettség« szinte-szinte szitokszóvá vált, s azok, akik képviselték, megbélyegzettek vagy legalábbis mellőzöttek” lettek. A népszolgálat magatartás-modellje akkor sem vesztette érvényét, amikor „az új rendszernek nem »népszolgálatot« vállaló, hanem őt alázasan kiszolgáló értelmiségre volt szüksége”. E kényszerítő és megszorító körülmények között is „a romániai magyar értelmiségnek sikerül összeszednie magát, s legjobbjai felsorakoztak egy új »nemzetépítésre«.” És föl kell sorakozniuk a jövőben is. Az írók, a közéleti szerepet vállalók ma sem feledhetik: „mindenfajta politizálásnak célja és értelme nem lehet más, mint a magunk közösségének megtartása, építése.”

Dávid Gyula kötetének ott a helye az erdélyi/romániai magyar irodalomtörténet alapvető munkái között, azon szellemi építőkövek között, amelyek a múlt hagyományait követve, nem csupán ismeret-halmazt nyújtanak, hanem szellemi táplálékot is a nemzetiségi érzés életben tartásához, kiváló alapozásul a jövő nemzetstratégiája megalakításához.

Tudományos alaposágát a rendkívül bő és az adott téma hátterét megvilágosító jegyzetanyaga igazolja, s amint a névmutató terjedelme is arra utal, hogy mily hatalmas ismeretanyagra épített, jelezve annak mélységét, hitelességét.

OLVASÓLÁMPA

„TÚNT NAPOKNAK ALVADT HORDALÉKAIN”

Megtalálják-e vajon az embert bizonyos könyvek, megtalálják-e, különösen azok, amelyek meg kell hogy találják? Szembejönnek vele, avagy ő megy szembe velük? Költői kérdések ezek nyilván, de el lehet gondolkodni rajtuk. Bemegyek a könyvtárba, vagy egyik, vagy másik kávéházba, olyanokba, ahol könyvek, folyóiratok is vannak, és válogatok. Ízlelgetem a friss termést, olvasom a lapokban, folyóiratokban a verseket. És szembejön egy-egy név, ismerős vagy ismeretlen, és elkezdem olvasni; néhány sor, egy-két szakasz után kiderül, hogy érdemes-e, hogy érdekel-e tovább, vagy sem. Az idei év első napjaiban, heteiben nagy versélményeim voltak; és voltak persze csalódások is, de nem ez utóbbiakról akarok most beszélni, hanem a kiemelkedőkről. Kezembe került végre András László verseskötete; ő az én korosztályom, Kemény ajánlja, és én hiszek neki. (Kötetére még vissza szeretnék térni egy olvasólámpa erejéig.) Aztán Zalán-nagyverset olvastam a januári *Jelenkorban*; kitűnő Szlukovényi Katalin-költeményeket, ha jól emlékszem, az *Alföldben*, az őszi számok valamelyikében. (Órá egyébként Villányi Laci hívta fel a figyelmemet.) És itt van még egy „újabb” név és egy újabb kötet. Pár éve egy számomra addig ismeretlen költő versei jöttek elém minduntalan, itt is, ott is, egy olyan szerzőé, akit addig sehol nem láttam-olvastam; idősebb, idősecske, nem fiatal már, közelebb a hetvenhez, mint a hatvanhoz – és jó. Friss, fiatalos versnyelv. Fiatalosabb és élvezetesebb, mint sok huszon-, vagy harmincéves kortársáé. Nyirán Ferencnek hívják – a *Szép versek* szerkesztője is felfigyelt rá, a lapok, folyóiratok szerkesztői úgyszintén. És most itt van legújabb, *Kentaur* című kötet¹. Debrecen, olvasom, ott született; Tar Sándorral, Csengey Dénessel indult, és mintegy harminc év hallgatás után ismét versírásba fogott – egy kései szerelem hatására. És, olvasom tovább, előző köteté (harminc év csend után!) részben e témakörből nyújtott válogatást, és „újabb könyve is ezt az utat járja be, de már az elengedés megkönnyebbülést hozó hangján, előretekintve újabb horizontok felé, ahol kevesebb a tragédia és több

1 Budapest, 2018, Napkút Kiadó.

az ironikus felhang”. Nyilván a szerkesztő írta, reklámozta így a kötetet, ezt a mintegy kilencven oldalnyi, öt ciklusra osztott verseskönyvet. Végigfutom a tartalomjegyzékben a cikluscímeket: *Az elengedésről, Álomzúzás, Kentaur, Véres leszámolás, Posztumusz elégia*. Beszédes címek, ciklusonként 9–12 verssel. Az *Álomzúzás* egyedül 9 verssel, a többi, az első kettő 11–11, az utolsó kettő 12–12 darabbal. De ezeknek nincs különösebb jelentőségük, üzenetük, azt gondolom, ez esetben. És elkezdem olvasni, nem ugrándozva, hanem elejétől végéig, sorban, a költeményeket. Volt szerelem emléke, kései szerelemé, „Öt éve épp feleannyi voltál, mint én...” (*Szolid búcsú*); volt asszony, feleség emléke, „utolsó képed / az a röntgenfelvétel volt, mely a / koponyádról készült, rajta a szépen / kifejtett agydaganat” (*Isa*); egy helyszín „Ahol most / élek, erdei vadak a társaim.” (*Tudatom, jól vagyok*); sebek, emlékek; önutálat, felejtés, elengedés-kísérletek; ingázás vissza a múltba, önkínzásért; álmoversek; kígyógyulás-kísérletek, ezek stációi és hát ez is, ilyesmi is: „eltűnt egész addigi élete, múltja és jelene, csak / valami fényes boldogság ömlött el rajta, / s üres szemgödreiből édes könny patakozott, / mert rájött, hogy végre meghalt.” (*Kentaur, az elmenő*) Itt, a halállal való incselkedésnél, halálvágy-exponálásnál Oravecz ugrik be, akárcsak a negyedik, a szerintem a legjobb verseket tartalmazó ciklus, a *Véres leszámolás* verseinél is itt-ott. Fanyar, ironikus hang, szenttelen, tárgyilagos beszéd, amelyen átüt, átvérzik a fájdalom, a veszteség-érzet; a múlt képei áttűnnek a jelenbe, és ebbe a lemondásba, ezekbe az elengedés-kísérletekbe. Az előretekingés az „újabb horizontok felé” nem is újabb horizontokat jelöl inkább, hanem a felkészülést az ismeretlenre (mint Oravecznél!): „rendben legyen minden, ha majd utoljára / hajtom le rá a fejem...” (*Mint aki*), „hát csak / tántorogj emlékeid szálkás / deszkáin / és készülj; mert most jön az / utolsó felvonás” (*Készülj*).

A legjobb verseket most nem egy plusszal, vagy egy bekeretezett pluszjellel jelölöm, ahogy szoktam, hanem – könyvtári könyv! – lefényképezem a telefonommal, hogy bármikor újraolvashassam őket: *Angyalka, Ősz van, persze, Elszámítottam magam, Spontán, Már elveszett, A vallomás, Véres leszámolás, Már nem, Talán csak képzeltem*. Amikor este kinyitom a telefonomon a fotógalériát, látom, hogy egymás mellé kerültek ezek a versek egy András László-költeménnyel, *Az összeom-*

lással, amit előző nap fotóztam le, ugyanott. A lényeg mintha ugyanaz volna itt is, ott is. (És talán itt is.) Így hát bemásolom:

AZ ÖSSZEOMLÁS

és amikor már azt hinnéd, összeomlott minden,
és a romok mindent maguk alá temettek,
ami valaha az életed volt,
amit valaha az életednek neveztlél,
és éppen újra felemelnéd a fejed,
mert úgy érzed, már elég erős vagy, hogy elviseld,
hogy összeszedted magad annyira,
hogy kibírd a pusztulás látványát,
az életed romjainak a látványát,
mindazét, amit valaha az életednek neveztlél,
és amint lassan beszívod a levegőt, hogy fújhass egyet,
csak hogy kifújd,
éppen úgy, mintha annyit mondanál: igen, tudom,
akkor mozdul meg újra alattad a föld,
és akkor döbbersz rá, hogy nincs vége,
hogy omlik tovább,
és akkor már tudod, hogy ezúttal valóban
mindent maga alá temet majd,
amit valaha az életednek neveztlél.

(Fekete Vince)

KOCSMATÁRCÁK

Könnyű dolga van a tárcaírónak: olyasmit is megengedhet magának, amit például regényben – ha nem kimondottan tézisregényt akar írni – nem nagyon engedhetne meg. Íme, milyen eszme-futtatást olvashatunk Tar Sándor *Vén Ede* című tárcakötetének² mindjárt a legeljén: „Milyen érdekek indokolják a történelmi városrészek lerombolását? Mert itt valami bírósági negyedre terveznek, vajon mi célból? Ettől gyorsabban ítélkeznek majd, és mindenki megkapja a magáét, aki arra érdemes? Igazság lesz, és nem jog? Mert ehhez, szerinte [*Vén Ede*

szerint – LLL], elég lenne egy deres a dísztéren, valamint két-három tisztességes bíró. És szándék, akarat, ami nincs, mert akkor lehet, épp az ügyvédeken lenne kezdeni” (5. oldal). Persze, az se lenne isten ellen való, ha egy regényhős mondaná ezeket a mondatokat (az író meg mosná kezeit, hogy ő nem felelős „elvadult” teremtménye szavaiért) – egy tárcának viszont (sőt: egy kocsmatárcának) határozottan jót tesz az ilyen kendőzetlen nyíltság, pláne ha kissé hátrébb (a 96. oldalon) azt olvassuk, hogy „Őszinte szó már csak a kocsmákban hallható”.

Ahogy azt Tar Sándortól megszokhattuk, kallódó emberek, munkanélküliek, alkalmi munkákon tengődők, hajléktalanok a *Vén Ede* hősei: ők azok, akik a Potya becenevű italozóban megtárgyalják a városukat érintő kérdéseket, ők szenvedik el a modern időket, a demokrácia jótéteményeit – kínjukban, egyfajta pótcselekvésként olyan remek ötletekkel kísérletezve, mint amilyen a fehér bolha kitenyészése, mert az „nem látszik a lepedőn”.

A vagy.hu online újságban megjelent írások, 2003–2005 – olvashatjuk a kötet alcímeként, az 50 tárcát meg a következő szavakkal ajánlja a fűlészöveg: „*Tarságok* – Ezzel a sorozatcímmel jelent meg Tar Sándor ötven írása a debreceni szerkesztésű vagy.hu online újságban 2003 szeptemberétől 2005 januárjáig. Közel tíz éve már a világhálón sem lelhetők fel, nyomtatásban pedig most jelennek meg először. Tar élete utolsó másfél évének sajátos lenyomatait, szinte mindegyik kordokumentuma az ország, egy város történelmének”. A kordokumentum jellegnél viszont fontosabb szerintem a tárcák irodalmi értéke, Vén Ede személyében pedig egy olyan modern kori, lerobbant „Szindbád” kap a magyar irodalom, akit tényleg hiba lett volna a Potyában felejteni. Szegény Vén Ede semmit nem ért az új világból, törzshelyén beveszi reggel a kávéját „menedzsertablettával” (ez egy fél rumot jelent bele a kávéba), aztán sétára indul, de a városban az egykori „párizsi hangulat” (kiskocsmá, piac, halszag, harsány beszédek, átjáróházak, keskeny, de járható utcák, ódon épületek) helyett csak rombolást talál: „Nap mint nap látható, amint a belváros történelmi, patinás utcáinak épületei térdre rognak, rommá, törmelékké válva, a levegőt belengi a por, a bontások környékén hajléktalanok, hulladékgyűjtők ólálkodnak a paravánok mögött, valami jobb helyen pedig egy vállalkozó a pénzét számolja” (81. oldal). Vénemberesen zsörtölődnek a *Vén Ede* szereplői

(Lövő, Habzsi, a Báró, Hírák stb.), de milyen hitelesen! S amikor 2004 karácsonyán a hajléktalan Báró azt mondja, hogy „nem akar dicskedni, de neki volt a városban a legnagyobb karácsonyfája. És ő volt alatta” (108. oldal), az olvasó már meg sem kérdezi, hogy vajon miért nem valamelyik ún. nagy kiadónál jelentek meg ezek a kocsmatárcák... (Lövetei Lázár László)

SZICÍLIAI KRÓNKA

„Sziciliában nem az számít, hogy rosszat vagy jót tesznek-e vele: a bűn, amelyet mi, szicíliaiak sose bocsátunk meg, egyszerűen az, hogy egyáltalán tesznek valamit” – írja Tomasi di Lampedusa *A párdúc* című regényében³. A fenti mondat vonatkozhatna a világnak valamelyik eldugott zugára, amelyet ritkán érnek külső hatások, ahol egyhangú passzivitásban vegetálnak az ott lakók, nem nézve jó szemmel, ha valaki valami újjal rukkol elő. Csakhogy Szicília, a Földközi-tenger legnagyobb szigete mindig „szem előtt volt”, különböző népek és kultúrák ütközőpontjában feküdt, ennek megfelelően az évezredek során a legkülönbözőbb hatások érték. Az őslakosok mellett az ókori görögök létesítettek városokat a szigeten, később ugyanezt tették a karthágóiak is, majd a rómaiak kolonizálták. Idővel bizánci fennhatóság alá került, aztán az arabok foglalták el és tartották megszállva. Később északi, viking eredetű népek hódították meg, ott is maradtak. Tartozott a Német-Római Császársághoz, létezett a pápa hűbéres területeként, volt francia eredetű uralkodó dinasztiája (Anjou és Bourbon), és spanyol is (Aragon).

Többé-kevésbé mindenki rajta hagyta a keze nyomát a szigeten, főleg az építészetben – palotákat, katedrálisokat mindig az urak építtettek. Garibaldi partraszállása (1860) után egy évvel az egyesített Olaszországhoz csatolták. Ma különleges alkotmánnyal bír, önálló parlamenttel rendelkező, autonóm tartománya Olaszországnak.

A párdúc szerzője szerint (aki maga is a szigeten őshonos hercegi család leszármazottja s így jó ismerője az ottani állapotoknak) valamilyen módon ezek a folyamatok megszállások és a sok idegen dinasztia hozhatták ki a szigetlakókból, egyfajta védekező mechanizmusként, azt a sajátos szkepszist, amivel minden újszerű kezdeményezéshez viszo-

3 Bukarest, 1963, Irodalmi Könyvkiadó.

nyulnak: kár belelovalni magukat, elmúlik, lejár az is, s az egyszerű emberek számára marad minden a régiben. Legfeljebb gyarapodtak egy-két új ételrecepttel.

Ahogy különleges helye a világnak Szicília, úgy különleges könyv *A párdúc* is a világirodalomban. Egyetlen műve Lampedusának. Időskorában, halála előtt írta meg, s már nem érhetette meg a megjelenését. A könyvkiadó lektora, egy neves olasz író elsőre nem javasolta kiadásra, amikor mégis megjelent, világsikert aratott. Azóta sokan sokfelét írtak róla, és mint a jó könyvek többsége, ez is többféle értelmezést tesz lehetővé.

Lehet úgy olvasni, mint Szicília egyfajta krónikáját, nem időrendbe szedve annak történelmét, inkább esszészerű, szellemes eszme-futtatásokba sűrítve, különös hangsúllyal a Risorgimento, Itália 19. századi egyesítésének korszakára. Nem analízis, hanem szintézis, néha keserűen, néha derűvel, olykor iróniával, máskor öniróniával megírva. Időnként Thomas Mann *A varázshegyét* juttatja eszünkbe, Settembrini és Naphta történeleméről szóló elmélkedéseit. Máskor lírai hangvétellű, a szerző értő és szerető ujjakkal elbabrál Szicília sajátos dolgaival és viszonyaival, ahogy Herman Melville teszi a *Moby Dick*-ben a bálnavadászhajó felszerelésének és működésének részletes leírásakor.

Lehet olvasni egyfajta családi krónikaként is, a párducos címerű hercegi Salina család hanyatlásának története a változó időben. Nem összefüggően, filmszerűen megírva, inkább úgy, mintha egy régi fényképalbumot lapozgatnánk. Nincs szemügyre véve benne minden fénykép, nem is kell. Pár érdekesebb személy fotójának tüzetes vizsgálata fogalmat adhat az egész családról.

És lehetséges olyan olvasat is, amely az elmúlásról szól. A régi, patriarchális világ elmúlásáról, a változásról, amelyről a főszereplő (a szerző hercegi felmenője) azt mondja: „...megváltozik, de rosszabb lesz. *Mi voltunk a párducok, az oroszlánok; s akik a helyünkre lépnek, azok a sakálok és a hiénák lesznek, és valamennyien, a párducok, a sakálok és a birkák, továbbra is azt hisszük majd, hogy mi vagyunk a föld sava-borsa.*” Ugyanakkor szól a főszereplő elmúlásáról is, annak beletörődéssel fogadott csendes, lassú leépüléséről, majd haláláról. „*Hetvenhárom éves vagyok, amit ebből éltem, igazán éltem, az úgy körülbelül két... legfeljebb három év összesen*” – ad számot életéről halála előtt az öreg herceg. A valóban értelmesen leélt vagy minőségi szórakozással eltöltött pár

esztendőre gondol, arra a nem túl számos pillanatra, amelyekért érdemes volt élnie. A főszereplő elmúlásáról szóló utolsó előtti fejezet talán legszebb része a könyvnek. A manapság egyre divatosabb tanatológiával (a haldoklás, halál és gyász tudománya) foglalkozó könyvek akár idézhetnének is belőle. (*Molnár Vilmos*)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely

- Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya –
 Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Egyed Ufó Zoltán – Küküllőkevény-
 falva
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső –
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda

- Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor - Csíkszecsó
Haáz Sándor - Székelyudvarhely
Hadnagy Géza - Farkaslaka
Hantz András - Kolozsvár
Hegedűs Enikő - Csíkszereda
Hegyí Sándor - Székelyudvarhely
Hertza Mikola - Csíkszereda
Dr. Holló Attila - Csíkszereda
Hubert Sándor - Bukarest
Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
Imecs Márton - Kolozsvár
Imre Jolán - Csíkszereda
Istvánffy Katalin - Torda
Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
Jancsó Miklós - Kolozsvár
János Ágnes - Csíkszereda
János Julianna - Csíkszereda
János Bertalan - Csíkszereda
János Csaba - Csíkszereda
Joikits Attila - Szilágyosmlyó
József Álmos - Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde - Csíkszereda
Kacsó Elemér - Temesvár
Kacsó József - Hármásfalva
Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Káli Király István - Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
Kánya József - Csíkszereda
Kassay Vilmos - Csíkszereda
Katona Lajos - Kolozsvár
Kedves Béla - Gyimesközéplek
Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes - Nagyvárad
Dr. Kerekes Jenő - Maksa
Keresztes Éva - Brassó
Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
Király László és Edit - Nagyenyed
Király Zoltán - Kolozsvár
Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
Kiss Lóránd - Marosvásárhely
Kocsis László - Marosvásárhely
Kolbert Tünde - Borszék
Kolumbán-Antal József - Zetelaka
Kolumbán Gábor - Énlaka
Kolumbán László - Székelyudvarhely
Koncsag László - Szentegyháza
Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
Kosztá Gabriella - Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert - Bukarest
Kovács Barna - Marosvásárhely
Kovács Béla - Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
Kovács Katalin - Csíkszereda
Kovács Mária - Székelyudvarhely
Kovács Piroška - Méréfalva
Kovács Zsuzsanna - Bukarest
Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
Köllő Félix - Csíkszereda
Kőszegi Enikő - Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
Dr. Kurkó János - Székelyudvarhely
Kürti Miklós - Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete
Laczkó György - Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre - Gyergyóremete
László Attila - Jászvásár
Lászlófy Pál István - Csíkszereda
Dr. László Ilona - Marosvásárhely
László Károly és Katalin - Kézdivásárhely

- Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntek Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda

- Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbestér Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda
Szabó Attila - Nagyalambfalva
Szabó Enikő - Szentegyháza
Szabó Ferenc - Gyergyóditró
Szabó Judit - Kézdivásárhely
Szabó Magdolna - Csíkcsecső
Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
Szabó Nándor - Marosvásárhely
Szabó Piroska - Nagyvárad
Szabó Sándor - Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
Szász Zoltán - Székelyudvarhely
Szatmári József - Marosvásárhely
Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
Szávai Márton - Énlaka
Szekeres Adorján - Csíkszereda
Székely Ágnes - Balánbánya
Székely Ferenc - Vadasd
Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
Szén Olga - Datk
Szén Sándor - Siménfalva
Szentés Gábor - Madéfalva
Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd -
Sáromberke
Szócs István - Szentegyháza
Szócs Viktor - Kovászna
Tamás Béla - Csíkszereda
Tamás Géza - Székelyudvarhely
Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára - Csíkszereda
Tamás József - Csíkszereda
Tánczos Vilmos - Kolozsvár
Tankó Gyula - Gyimesközéplak
Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István - Csíkszereda
Tódor Béla - Kézdiálbis
Tódor Gábor - Homoródalmás
Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
Tóth Mária - Arad
Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
Tötös Katalin - Zilah
Török Áron - Sepsiszentgyörgy
Török József - Lövete
Török István - Koronka
Dr. Török Sándor - Kovászna
Tövissi Zsolt - Csíkszereda
Tulit Ferenc - Csíkszereda
Ványolós A. István - Székely-
udvarhely
Varga Edit - Gyergyóremete
Vass Mária - Csíktaploca
Vén Ferenc - Kézdiálbis
Veres István - Szatmárnémeti
Dr. Veress István - Szilágysomlyó
Veress János - Kovászna

Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)

Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás

- Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
- Községi Könyvtár – Kányád
- Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
- Községi Könyvtár – Karcfalva
- Községi Könyvtár – Kászón
- Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
- Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
- Községi Könyvtár – Kommandó
- Községi Könyvtár – Korond
- Községi Könyvtár – Kőkös
- Községi Könyvtár – Lemhény
- Községi Könyvtár – Lövéte
- Községi Könyvtár – Maksa
- Községi Könyvtár – Mikóújfalu
- Községi Könyvtár – Nagyajta
- Községi Könyvtár – Nagybacon
- Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
- Községi Könyvtár – Oklánd
- Községi Könyvtár – Oroszhegy
- Községi Könyvtár – Ozsdola
- Községi Könyvtár – Parajd
- Községi Könyvtár – Réty
- Községi Könyvtár – Románandrásfalva
- Községi Könyvtár – Sepsibodok
- Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
- Községi Könyvtár – Siménfalva
- Községi Könyvtár – Székelyderzs
- Községi Könyvtár – Székelyvarság
- Községi Könyvtár – Szentábrahám
- Községi Könyvtár – Szenterzsébet
- Községi Könyvtár – Torja
- Községi Könyvtár – Újszékely
- Községi Könyvtár – Uzon
- Községi Könyvtár – Váralja
- Községi Könyvtár – Vargyas
- Községi Könyvtár – Zabola
- Községi Könyvtár – Zágón
- Községi Könyvtár – Zetelaka
- Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
- Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
- Manpres Distribution Kft. – Bukarest
- Mix KFT – Csíkszereda
- Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
- Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
- Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
- Nemzeti Színház – Marosvásárhely
- Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
- Római Katolikus Plébánia – Túr
- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
- Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
- Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
- Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
- Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
- Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
- Tortoma Kft. – Barót
- Unitárius Parókia – Marosvásárhely
- Városi Könyvtár – Barót
- Városi Könyvtár – Borszék
- Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
- Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Agh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentés
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentés
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét

Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentés
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém

- Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kósa Lajos - Debrecen
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császáz
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kőfalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyód
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Maczkó Gergő - Pogány
Makai Judit - Budapest
Márkus Béla - Debrecen
Máriás József - Nyíregyháza
Márton Lajos - Érd
Dr. Medgyessy István - Debrecen
Mészáros János - Gödöllő
Miklós András - Keszthely
Dr. Molnár Jenő - Budapest
Molnár Sándor - Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér - Budapest
Dr. Nám Lóránt - Szombathely
Németh Zsolt - Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
- Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
Dr. Oszoly Tamás - Budapest
Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea - Eger
Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
Papp Péter - Budapest
Pataki Gábor Zsolt - Budapest
Paulovics Tamás - Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos - Bakonyszücs
Péter László - Szeged
Polóny Levente - Budapest
Pomogáts Béla - Budapest
Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza - Balatonfüred
Dr. Sándor Pál - Simontornya
Serdült Benke Éva - Paks
Silay Ferenc - Szeged
Simai László - Veszprém
Sokoray László - Pápa
Dr. Szabó Béla - Göd
Szakolczay Lajos - Budapest
Szarka Gábor - Pomáz
Szarvas László - Tura
Szathmári István - Zsádány
Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
Székely László - Budapest
Szeles András - Encs
Szepessy Béla - Nyíregyháza
Szigeti Lajos - Budapest
Dr. Tekes Kornélia - Budapest
Térey János - Budapest
Tiffán Zsolt - Villány
Tomán Sándor - Szegvár
Tóth Erzsébet - Budapest
Tóth Wessely László - Budapest
Tornai József - Érd
Tők János - Kecskemét
Dr. Varga István - Orosháza

Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs

Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Oszváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Máttyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Nagy Pál – Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza – Oshawa

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Molnár Attila – Frick

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő

– Tangagärde

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium

és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Iskola – Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó

Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium –

Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a *Székelyföld* szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413